

ORUÇ BÖLÜMÜ

➤ II. ORUCUN MAHİYETİ ve ÖNEMİ

- Oruç Farsça'daki **rûze** kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Arapça'sı **savm** ve **siyâm**dir. Savm kelimesi Arapça'da "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek" anlamında kullanılır.
- **Fıkıh terimi olarak ise**, imsak vaktinden iftar vaktine kadar, bir amaç uğruna ve bilinçli olarak, yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak demektir.
- **İmsak**, Arapça'da, "kendini tutmak, engellemek" anlamına gelir. Orucun temel unsuru da (rükün) bu anlamdır.
- **İmsak vakti**, tan yerinin ağarması (fecr-i sâdık; bk. Namaz Vakitleri bölümü) vakti olup, bu andan itibaren yatsı namazının vakti çıkmış, sabah namazının vakti girmiş olur; bu vakit aynı zamanda sahurun sona erip orucun başlaması vaktidir.
- **İftar vakti ise**, oruç yasaklarının sona erdiği vakit anlamında olup, güneşin batma vaktidir. Bu vakitle birlikte akşam namazının vakti de girmiş olur. Gündüz ve gecenin teşekkül etmediği bölgelerde oruç süresi, buralara en yakın normal bölgelere göre belirlenir.
- **İmsakin, ikinci fecirle başlayacağı konusunda** fakihler arasında görüş birliği olmakla birlikte, kimi fakihler bu hususta, daha ihtiyatlı olduğu gerekçesiyle fecr-i sâdıkın ilk doğuş anına, kimileri ise oruç tutanlar lehine olduğu gerekçesiyle ışığın biraz uzayıp dağılmaya başladığı zamana itibar edilmesini önermişlerdir.

Âyette orucun başlangıç ve bitiş vakti, mecazi bir anlatımla şöyle belirtilir:

"...Fecrin beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (siyahlığından) ayırt edilecek hale gelinceye kadar yiyip içiniz; sonra, akşama kadar orucu tamamlayın..." (el-Bakara 2/187).

ORUCUN FARZ KILINIŞI:

- Oruç, Peygamberimiz'in hicretinden bir buçuk sene sonra şâban ayının onuncu günü farz kılınmış olup, İslâm'ın beş şartından biridir.
- Farz kılındığını açıklayan ayetler (el-Bakara 2/183-184).

➤ III. ORUCUN ÇEŞİTLERİ

A) FARZ ORUÇ

- Farz olan oruç denince, ramazan orucu kastedilir ve zaten tayin edilmiş, önceden belirlenmiş (**muayyen**) olan oruç da budur.
- **Mazeretli veya mazeretsiz olarak tutulamadığı zaman**, başka bir zaman kazâ edilmesi de aynı şekilde farzdır.
- Ramazan orucunun bozulması sebebiyle tutulması gereken kefâret orucu yanında ayrıca, zihâr, yanlışlıkla ve kaza ile adam öldürme, hacda ihramlı iken vaktinden önce tıraş olma (**halk**) ve yemin için tutulacak olan kefâret oruçları da farz oruç kapsamında değerlendirilmiştir.
- Kefâret orucu, yapılan bir hatanın cezası veya telâfisi anlamını taşıdığından kişi için baştan belirlenmiş bir yükümlülük olmayıp, buna sebebiyet vermesi halinde gündeme gelebilen ârızî bir yükümlülük niteliğindedir.
  - ❖ Bu bakımdan ramazan orucu "**muayyen farz**", diğerleri ise "**gayr-i muayyen farz**" olarak nitelendirilir.
- **Ramazan orucu sadece belirli bir vakitte**, yani ramazan ayında tutulabilirken, diğerleri oruç tutmanın mubah olduğu her zaman tutulabilir.
- **Ramazan orucunun kazası** da istenilen mubah günlerde tutabilir.
  - ❖ **Fakat İmam Şâfiî'nin** kazâyâ kalan orucun aynı yıl içerisinde kazâ edilmesi gerektiğine ilişkin görüşü de dikkate alınarak, herhangi bir sebeple kazâyâ kalan orucu mümkün olan en kısa zamanda tutmaya çalışmak uygun olur.

B) VÂCİP ORUÇ

- **Nezir (adak)**, kişinin dinen yükümlü olmadığı bir ibadeti yapmayı kendisi için bir yükümlülük haline getirmesidir.

HÜKMÜ:

- Kişi, oruç tutmayı adanmışsa, bu adak orucunu tutması vâciptir.

ÇEŞİRLERİ:

- Nezredilen itikâf orucu da belirli günde tutulacağı için **muayyen vâcîp** sayılır.

➡ Orucun tutulacağı gün belirlenmemişse **gayr-i muayyen vâcip** olur ve dilediği mubah bir günde tutabilir.

❖ **Başlanmış nâfile bir orucun bozulması durumunda** bunun kazâ edilmesi :

- ✓ **Hanefiler'e göre** vâciptir.
- ✓ **Mâlikîler ise** kazânın farz olduğunu söylemişlerdir.
- ✓ **Şâfiî'ye ve Mâlik'ten** başka bir rivayete göre ise, nâfile orucun kazâsı gerekmez.

C) NÂFİLE ORUÇ

➡ Oruç Tutmanın Mendup Olduğu Günler

1. Şevval Orucu. Ay takviminde ramazan ayından sonraki ay, şevval ayıdır. Şevval ayında altı gün oruç tutmak müstehaptır. Bu oruçların bayramın hemen arkasından peş peşe tutulması daha faziletli olmakla birlikte ay içerisinde aralıklı olarak tutmak da mümkündür. Kazâ veya adak oruçlarının bugünlerde tutulmasıyla da aynı sevap elde edilir.

3. Her Ay Üç Gün Oruç. Her aydan üç gün oruç tutmak, bunu özellikle her ayın 13, 14 ve 15. günlerinde yapmak müstehap kabul edilmiştir. Kamerî takvim (ay takvimi) hesabına göre bugünlere "**EYYAM-I BÎD**" denir.

4. Pazartesi-Perşembe Orucu. Her hafta pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak da teşvik edilmiş bir nâfiledir. Peygamberimiz'in pazartesi ve perşembe günleri oruç tuttuğu ve soruya cevaben de "*İnsanların amelleri Allah Teâlâ'ya pazartesi ve perşembe günleri arz olunur; ben amelimin arzı sırasında oruçlu olmayı tercih ediyorum*" (Ebû Dâvûd, "Savm", 60; İbn Mâce, "Sıyâm", 42) dediği rivayet edilmektedir.

5. Zilhicce Orucu. Zilhicce ayının ilk dokuz gününde oruç tutmak tavsiye edilmiştir. Zilhicce ayının 10. günü kurban bayramının ilk günüdür. Peygamberimiz'in zilhiccenin ilk dokuz günü oruç tutmayı sürdürdüğü rivayet edildiği için zilhiccenin ilk dokuz gününün, yani kurban bayramından önceki dokuz günün oruçlu geçirilmesi müstehaptır. Fakat sıkıntıya ve halsizliğe sebep olacağı gerekçesiyle, hacda olanların 9. günü (arefe günü) oruç tutması mekruh görülmüştür.

6. Haram Aylarda Oruç. Haram aylar olarak anılan zilkade, zilhicce, muharrem ve receb aylarında, perşembe, cuma ve cumartesi günleri oruç tutmak müstehaptır.

7. Şâban Orucu. Şâban ayında oruç tutmak müstehap sayılmıştır. Âişe vâlidemizin belirttiğine göre Peygamberimiz en çok orucu şâban ayında tutmuş, şâban ayının tamamını oruçla geçirdiği olmuştur. Fakat, pazartesi perşembe veya her ay üç gün ve

benzeri gibi tutulagelen mûtat oruç dışında şâban ayının ikinci yarısında oruç tutmak bazı âlimlerce mekruh kabul edildiği gibi, **Şâfiî mezhebine göre** haram sayılmıştır.

8. Dâvûd Orucu: Gün aşırı oruç tutmak yani bir gün oruç tutup ertesi gün tutmamak, Peygamberimiz tarafından "savm-ı Dâvûd" olarak nitelenmiş ve bu şekilde oruç tutmanın faziletli olduğu ifade edilmiştir.

D) ORUÇ TUTMANIN YASAK OLDUĞU GÜNLER

- ➔ **Oruç tutmanın yasak olduğu** günlerin başında bayram günleri gelir. Peygamberimiz iki vakitte oruç tutulmayacağını bildirmiştir ki birisi ramazan bayramının birinci günü, diğeri kurban bayramı günleridir (Buhârî, "Savm", 67). Ramazan bayramının sadece birinci gününde ve kurban bayramının dört gününde oruç tutmak haramdır (bir görüşe göre tahrîmen mekruh).
- ➔ **Hayız veya nifas halinde** kadınların oruç tutmaları haramdır; oruç tutmaları halinde tuttıkları oruç geçerli olmayacağı gibi günah işlemiş olurlar.
- ➔ **Bazı günlerde oruç tutmak ise** çeşitli sebeplerle mekruh sayılmıştır.
  - ✓ **Meselâ;** sadece aşure gününde oruç tutmak yahudilere benzemek ve onları taklit etmek anlamını içerdiği için mekruh sayılmıştır.
- ➔ **Şek günü oruç tutmak mekruhtur.** Havanın bulutlu olması gibi sebepler yüzünden şâban ayının yirmi dokuzundan sonraki günün şâban ayına mı yoksa ramazan ayına mı ait olduğu konusunda şüphe meydana gelirse, bugüne "**şek günü**" denilir. Bugünün ramazan ayına ait olup olmadığına kuşku bulunduğu anlamına gelir. Bugün herhangi bir oruç tutmak mekruhtur.
- ➔ **İki veya daha fazla günü,** arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak mekruhtur. Buna **visâl orucu (savm-i visâl)** denir. Âişe validemizin belirttiğine göre Peygamberimiz müslümanlara acıdığı için visâl orucu tutmalarını yasaklamış; kendisinin bu şekilde oruç tuttuğu hatırlatılınca da "*Siz benim gibi değilsiniz; beni Rabbim yedirir, içirir*" (Müslim, "Sıyâm", 55-58) diye cevap vermiştir.

IV. ORUCUN RÜKÛN ve ŞARTLARI

- ➔ Orucun rüknü, oruç süresince yeme içme ve cinsî ilişkiden uzak durma anlamına gelen "**imsak**"tır. Niyet de, aşağıda açıklanacağı üzere bazı mezheplerce rükün sayılmaktadır.
- ➔ Orucun vücb sebebi ise vakittir, yani ramazan ayının girmesidir.

➤ HİLÂLİN GÖRÜLMESİ

- ❖ Peygamberimiz "*Hilâli (ramazan hilâli) görünce oruca başlayınız ve hilâli (şevval hilâli) görünce bayram ediniz. Hava bulutlu olursa içinde bulunduğunuz ayı otuza tamamlayınız*" buyurmuştur (Buhârî, "Savm", 5, 11; Müslim, "Sıyâm", 3-4, 7-10).

A) HİLÂLİN GÖRÜLME VAKTİ

- Hem güneş battıktan sonra daha kolay görüleceği, hem de hesabın netleşeceği düşüncesinden dolayı âlimlerin büyük çoğunluğu hilâlin gündüz değil, güneş battıktan sonra görülmesine itibar edileceğini söylemişlerdir.
  - ❖ **Ebû Hanîfe, İmam Muhammed**, bir sonraki geceye ait olma ihtimalinden dolayı, zeval vaktinden önce veya sonra olmasına bakmaksızın, gündüzün görülen hilâl ile ramazan orucuna başlanamayacağı gibi ramazan orucunun bittiğine de hükmedilemeyeceği görüşündedir. **Diğer mezheplerin** görüşü de bu yöndedir.
  - ❖ **Ebû Yûsuf ise** zevalden sonra görülecek hilâli sonraki geceye; zevalden önce görülecek hilâli ise, iki gecelik olmayan hilâlin zevalden önce görülemeyeceğine ilişkin câri tecrübi bilgiye dayanarak, önceki geceye ait saymıştır.

B) RÜ'YET-İ HİLÂL MESELESİ

- Rû'yet-i hilâl (hilâlin görülmesi) meselesi öteden beri üzerinde durulan ve sonu gelmeyen tartışmalara yol açan bir konudur. Tartışmanın esası şudur: Ramazan hilâlinin görülmesinde baş gözülle görmeye mi itibar edilecektir, yoksa bu hususta astronomik hesaplara dayanmak câiz midir?

➤ YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

A) YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

- **Müslümanlık**,
- **Ergenlik (bulûğ)**
- **Belli bir aklî olgunluk düzeyinde olmak (akıl)**,
- ❖ Genel vücüb şartları yanında kişinin ayrıca **oruç tutmaya güç yetirecek** durumda olması ve yolcu olmaması da şarttır.

B) ORUÇ TUTMAMAYI MUBAH KILAN MAZERETLER

1. Sefer. Namaz bölümünde belirtildiği üzere sefer (yolculuk) hali, genellikle, sıkıntı ve meşakkatli olduğu için yolcu olanlara birçok konuda kolaylıklar getirilmiştir. Yolcu olanlar için, namazın terkine değil, kısaltılmasına veya cemedilmesine ruhsat verildiği halde, namaza göre daha yorucu ve yıpratıcı olduğu için orucun terkedilmesine ruhsat verilmiştir (bk. el-Bakara 2/183-184).

➡ **Geceden niyetlendiği orucu tutarken,** gündüzün yola çıkmak durumunda kalan kimse,

- ❖ **Hanefiler'e göre,** bu orucunu tamamlasa daha iyi olur; fakat bozması durumunda kefâret gerekmez.
- ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler ise,** ramazan ayında Hz. Peygamber'in Mekke fethine çıktığında Kadîd denilen yere varıncaya kadar oruçlu olup orada orucunu bozduğuna dair rivayete dayanarak, geceden niyet edilmiş orucun bile sefer durumunda bozulabileceğini söylemişlerdir.

2. Hastalık. Hastalık da birtakım ruhsatların sebebi olan bir durumdur. Bu bakımdan oruç tuttuğu takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından endişe eden, yahut böyle olmamakla birlikte oruç tutmakta zorlanacak olan kimseler oruç tutmayabilir veya başlamış buldukları orucu bozabilirler.

3. Gebelik ve Çocuk Emzirmek. Gebe veya emzikli olan kadınlar, kendilerine yahut çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları halinde oruç tutmayabilirler. Bunlar bir yönüyle hasta hükmünde oldukları gibi, onlara bu ruhsatı tanıyan hadisler de bulunmaktadır (Nesaî, “Sıyâm”, 50-51, 62; İbn Mâce, “Sıyâm”, 3).

4. Yaşlılık. Dinimiz oruç tutmaktan âciz olan yaşlı kimselerin oruç tutmasını istememiş, bunun yerine, tutamadıkları her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermelerini öngörmüştür.

5. İleri Derecede Açlık ve Susuzluk. Oruçlu bir kimse açlıktan veya susuzluktan dolayı helâk olacağından, beden ve ruh sağlığının ciddi boyutta bozulacağından endişe ediyorsa veya böyle bir şeyin olması tecrübeye veya doktor raporuna göre kuvvetle muhtemel ise, orucunu bozması câiz olur. Hatta ölüm tehlikesi açıksa oruç tutması haram olur.

6. Zor ve Meşakkatli İşlerde Çalışmak. Geçici bir süre ağır bir işte çalışmak durumunda kalan ise bu durumda oruç tuttuğu takdirde sağlığına bir zarar erişeceğinden endişe ediyorsa oruç tutmayabilir. Bunlar imkan bulurlarsa kaza ederler, değilse oruç yerine fidye verirler.

➤ GEÇERLİLİK ŞARTLARI

- ➔ Orucun sahih (geçerli) olması için, oruç tutmaya niyet etmiş ve orucu bozacak şeylerden kaçınmış olmak şarttır.

A) NİYET

- ➔ Diğer ibadetlerde olduğu gibi oruç ibadetinde de niyet şarttır.
- ➔ Şâfiîler ve bazı Mâlikîler niyeti rükün saymışlardır.

- ❖ **Her ikisine göre de**, niyet edilmediği takdirde sabahtan akşama kadar aç durmak oruç yerine geçmez. Bu bakımdan, ister farz veya vâcip, isterse nâfile olsun her tür oruçta niyet şarttır.

AA) NİYETİN VAKTİ:

1. Hanefiler'e göre ramazan orucu, nâfile oruçlar ve vakti belirtilmiş adak (nevr-i muayyen) oruçlarının niyet etme vakti :

- ➔ Gün batımından başlayıp ertesi günün kuşluk vaktine hatta öğle namazı vaktinin girmesinden az önceki vakte kadar devam eder. Öğle vakti girdikten sonra artık hiçbir oruca niyet edilemez. Zevalden önce nâfile oruca niyet etmenin câizliğini gösteren hadisler bulunmaktadır. Bunlardan birinde, Peygamberimiz'in bir gün Âişe vâlidemize öğle yemeği hazırlayıp hazırlamadığını sorduğu, Hz. Âişe'nin yiyecek bir şey olmadığını söylemesi üzerine Peygamberimiz'in o gün oruç tuttuğu rivayet edilir.

Mâlikîler'e göre niyetin geçerli olması için :

- ➔ Güneşin batmasından itibaren gecenin son kısmına kadar veya fecrin doğması ile birlikte yapılması gerekir. Çünkü sabahleyin, yani oruç ibadetinin başlama vaktinde niyet edilmeyince o günün oruçlu geçirilmeyeceği belirli hale gelmiş olur.

Şâfiîler'e göre ise:

- ➔ Ramazan orucu, kazâ orucu ve adak orucuna geceden niyetlenmek şarttır. Fakat nâfile oruca zevalden önceye kadar niyetlenmek câizdir.

2. Zimmette sübût bulmuş oruçlara ise:

- ➔ En geç imsak vaktine kadar niyet edilmiş olması ve orucun belirlenmesi gerekir. Orucun zimmette sübût bulması, oruç borcunun kaçınılmaz bir şekilde kesinleşmiş, sabit hale gelmiş olması demektir.
  - ❖ **Meselâ** başlanmış fakat bir sebeple tamamlanamamış nâfile orucun kazâsı zimmette sabit olmuş, borçluğu kesinleşmiştir. Ramazan orucunun kazâsı da böyledir.

BB) NİYETİN ŞEKLİ

- ➔ Ramazan, belirli adak veya herhangi bir nâfile oruç için mutlak niyet yeterlidir. Meselâ; "yarın oruç tutmaya" veya "yarınki günün orucunu tutmaya" niyet edilse, ertesi gün ramazan ise, bu niyet ramazan orucuna niyet yerine geçer; ertesi gün, daha önce oruç tutmak için vaktini tayin etmiş olduğu gün ise bu defa adak orucuna niyet etmiş olur.
- ➔ **Fakihlerin çoğunluğuna göre** ramazanın her günü için ayrı ayrı niyet edilmesi şarttır. Çünkü her bir günün orucu kendi başına bir ibadet olup, öteki günlerde tutulan veya tutulacak olan oruçla ilişkisi yoktur; dolayısıyla bir günün orucu bozulduğu zaman sadece o günün orucu bozulmuş olur, öteki günlerin orucu bundan etkilenmez.
- ➔ **Mâlikîler'e göre ise**, ara vermeksizin peş peşe tutulması gereken oruçlarda en başta yapılacak tek niyet yeterlidir. Zihâr, katl kefareti ve ramazan orucunun kefaretinde olduğu gibi ramazan orucunda da tek niyet yeterlidir.

➤ NİYETLE İLGİLİ BAZI AYRINTILAR.

1. İçinde bulunulan gün, güneş batmadan önce ertesi günün orucuna niyet edilemez.
2. Güneş battıktan sonra herhangi bir oruca niyet edilmesi halinde, ikinci fecre kadar yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunmak niyete ve oruca zarar vermez. Çünkü bu niyet ikinci fecirden itibaren başlayacak olan oruç ibadeti için yapılmıştır. Nitekim bu şekilde niyet eden kimse, herhangi bir sebeple, ikinci fecrin doğmasına kadar, bu niyetini geri alabilir.
3. Oruç tutup tutmayacağına tereddüt olması durumunda veya niyetin bir şarta bağlanması durumunda niyet gerçekleşmiş olmaz. Niyet, kesin azim ve karar demektir.
4. Ramazanda, ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vâcip bir oruca (meselâ; kefaret orucuna veya bir ramazan orucunun

kazâsına) niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vâcib oruç yerine geçer, belirli adak orucunu kazâ etmesi gerekir.

5. Hem kefârete hem de nâfileye niyet edilerek tutulan oruç, kefâret orucu yerine geçer; fakat hem kazâyâ hem de yemin kefâretine niyet edilerek tutulan oruç, her ikisi de vâciplik açısından eşdeğer olduğu için, hiçbirinin yerine geçmez, nâfile olur. Sahura kalkıp yeme ve içme de niyet yerine geçer.

6. Tutulamamış ramazan oruçlarını kazâ ederken, bir belirleme yapmaksızın, “kazâsı gereken oruca” diye niyet edebileceği gibi, belirleme yaparak da niyet edebilir. Üzerinde çok sayıda kazâ borcu varsa "kazâsı gerekli ilk oruca" diyerek niyet edilebilir.

➤ **ORUÇLU İÇİN MÜSTEHAAP OLAN ŞEYLER**

➡ Bunların başında sahur yapmak gelir. Sahur, ikinci fecirden az önceki vakit olan seher vaktinde yenilen yemek demektir. Sahura kalkmakla hem bir şeyler yenilerek oruç için enerji toplanmış, hem de bir sünnet yerine getirilmiş, seher vaktinin feyiz ve faziletinden yararlanılmış olur.

➡ Oruç açılırken dua edilmesi **sünnettir**.

➡ Varlıklı kimselerin, özellikle durumu iyi olmayan kimselere iftar yemeği yedirmesi güzel ve sevaplı bir davranıştır. Peygamberimiz, "*Oruçluya iftar ettiren kimse, oruçlunun sevabında bir eksilme olmaksızın, oruçlunun alacağı kadar sevap alır*" (Tirmizî, “Savn”, 42, İbn Mâce, “Sıyâm”, 45) buyurmuştur.

➤ **İTİKÂF ve ZAMANI**

➡ Fıkıh terimi olarak **itikâf**, bir mescidde ibadet niyetiyle ve belirli kurallara uyarak inzivaya çekilmek demektir. Hadis kaynakları Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretten sonra her yıl ramazanın son on gününde itikâfa çekildiğini, hanımlarının da genelde Resûl-i Ekrem'le birlikte itikâf yaptığını naklede (Buhârî, “İ'tikâf”, 3; Müslim, “Hayz”, 6; Tirmizî, “Savn”, 80).

➤ **ORUCUN YASAKLARI**

➡ Orucun yasakları, doğrudan söylenirse **yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmaktır**; tersinden söylenirse orucun yasakları, orucun bozulmasına sebep olan şeylerdir. Bölüm başında da belirttiğimiz gibi oruç, yeme, içme ve cinsel ilişkiden kaçınmaktır. Dolayısıyla bu üç hususa dikkat edildiği takdirde oruç tutulmuş olur.

➤ **ORUCUN MEKRUHLARI**

➡ Öteden beri fıkıh ve ilmihal kitaplarında mekruh olarak nitelendirilen şeylerin bir kısmı, orucun anlam ve gayesine yakışmayan şeyler, bir kısmı da biraz ileri gidildiği takdirde orucun bozulmasına sebep olabilecek şeylerdir.

- ❖ **Meselâ** bir şeyi tatmak ve çiğnemek mekruhtur; çünkü ağza alınan bir şeyin yutulma tehlikesi bulunmaktadır. Fakihler yine aynı gerekçeyle, bir insanın eşiyle öpüşmesini, ona sarılmasını mekruh saymışlardır. Çünkü bu davranış, orucu bozacak bir fiili işlemeye götürebilir. Esasen bir insanın eşiyle öpüşmesi oruca zarar vermez. Nitekim Âişe vâlidemiz, Peygamberimiz'in oruçlu iken hanımlarıyla elleşip şakalaştığını ve öpüştüğünü anlatmıştır (İbn Mâce, "Sıyâm", 19; *Muvatta*, "Sıyâm", 13).

➤ **ORUCU BOZAN ŞEYLER**

➡ Yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmak orucu bozan şeylerdir

➤ **KAZÂ VE KEFÂRETİ GEREKTİREN DURUMLAR**

- ➡ Orucu bozup hem kazâ hem de kefâreti gerektiren durumların başında ramazan günü oruçlu iken yapılan cinsel ilişki gelmektedir.
- ➡ Bilerek ve isteyerek kaçınılması gereken üç şey (yeme, içme, cinsel birleşme) dışında bir sebeple orucun bozulması durumunda kefâret gerekmeyp sadece kazâ gerekir.

➤ **SADECE KAZÂ YI GEREKTİREN DURUMLAR**

➡ Oruç yasaklarının başında yeme ve içme geldiğini, oruçlunun kasten yiyip içmesinin kazâ ve kefâreti gerektirdiğini biliyoruz. Buna ilâve olarak :

- ❖ **Hanefî fakihleri**, beslenme amacı ve anlamı taşımayan ve esasen yenilip içilmesi mûtat (normal, alışılmış) olmadığı gibi insan tabiatının meyletmediği şeylerin yenilip içilmesi durumunda da orucun bozulacağını, fakat bunun kefâreti gerektirmeyeceğini söylemişlerdir. Çiğ pirinç, çiğ hamur, un, ham meyve yemek veya fındık, badem ve cevizi kabuğuyla yutmak böyledir.

➡ **Fakihler** ağza giren yağmur, kar veya doluyu isteyerek yutmayı, su içme kapsamında değerlendirerek orucu bozacağını; fakat kişinin kastı olmaksızın boğaza inen yağmur, kar ve dolunun orucu bozmayacağını söylemişlerdir.

- ➔ Kusma, kasten yapılmadığı durumlarda orucu bozmaz. Kastan yapıldığında ise, sadece ağız dolusu olması halinde bozar.
- ➔ Bayılma ve delirmenin orucu bozan şeylerden sayılması, esasen oruç yasaklarının ihlâli ile ilgili olmayıp, bütün mükellefiyetlerde ön şart olan bilinçlilik halinin geçici veya sürekli olarak yitirilmesi ile ilgilidir.
- ➔ Unutarak bir şey yemek ve içmekle oruç bozulmaz. Peygamberimiz oruçlu olduğunu unutarak yiyip içenlerin oruca devam etmelerini, onları Allah'ın yedirip içirdiğini söylemiştir (Buhârî, “Savm”, 26; Müslim, “Sıyâm”, 17).
- ➔ Şâfiîler orucu bozma kastı bulunmadığı için yanlışlıkla bir şey yiyip içmenin orucu bozmayacağını söylerken, Mâlikîler orucun anlamının (imsak) ortadan kalkmış olduğu gerekçesiyle, ister unutmaya isterse yanlışlık sonucu olsun, bir şey yiyip içmekle orucun bozulacağını söylemişlerdir.
- ➔ Sabah vaktinin girip girmediği konusunda şüphesi bulunan kimse yiyip içmeye devam ederken o esnada ikinci fecrin doğmuş olduğu ortaya çıksa oruç bozulur ve kazâ etmesi gerekir, kefâret gerekmez.
- ➔ Unutarak yiyip içtikten sonra orucunun bozulmuş olduğu zannıyla veya gece niyetlenemeyip gündüz niyetlendikten sonra, gündüz yapılan bu niyetin niyet sayılmayacağı zannıyla günün geri kalan kısmında bilerek bir şey yiyip içmek veya cinsel ilişkide bulunmak orucu bozar.
- ➔ Orucu bozacak fakat kefâreti de gerektirmeyecek bir davranıştan sonra, kişinin yiyip içmeye başlaması halinde, kural olarak kefâretin gerekmeyeceği belirtilmişse de, burada aslolan kişinin oruç tutma veya bozma konusundaki gerçek niyetidir. Amellerin niyetlere göre olduğu şeklindeki genel dinî ilkenin anlamı da budur.
- ➔ Bir şey yiyor veya içiyorken imsak vaktinin girdiğini anlayan kimse derhal yemeyi ve içmeyi bırakmalıdır. Bile bile yemeye veya içmeye devam etmesi halinde Hanefî imamlara göre bu kişiye kefâret gerekir.

➤ İLÂÇ KULLANMANIN VE İĞNE YAPTIRMANIN HÜKMÜ

- ➔ Ağızdan alınacak hap, şurup ve pastil gibi şeylerin orucu bozacağına görüş birliği bulunmaktadır. Çünkü bunlar doğrudan mideye inmekte, esasen tedavi amaçlı olsa bile dolaylı olarak beslenme niteliği de taşımaktadır. Göze, burun veya kulağa damlatılan ilâcın orucu bozup bozmayacağı konusu ise tartışmalıdır.
- ➔ **İğne yaptırma meselesine gelince:** Deri altına veya adaleye zerkedilen veya damardan yapılan iğnenin orucu bozup bozmayacağı konusu, ilk fakihlerin, yaralayıp vücuda giren bıçak vb. katı cisimler ile derin yara üzerine sürülen

merhemin orucu bozup bozmayacağına ilişkin tartışmalarına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Şöyle ki;

a) Ebû Hanîfe'nin “derin yara üzerine sürülen ve karın veya beyne ulaşan ilâcın/merhemın orucu bozacağı” yönündeki görüşünü alanlar, iğneyle vücuda bir şey zerkedilmesi durumunda orucun bozulacağını ileri sürmüşlerdir.

b) Buna mukabil Ebû Yûsuf ve Muhammed'in “derin yara üzerine sürülen merhemın orucu bozmayacağı” yönündeki görüşünü esas alanlar ise iğneyle vücuda bir ilâcın zerkedilmesi durumunda orucun bozulmayacağını söylemişlerdir.

➤ VI. ORUCUN KAZÂSI

➤ RAMAZAN ORUCUNUN KAZÂSI

- ➔ Ramazandan bir gün veya daha fazla oruç tutmayan kimselerin, bunları kazâ etmeleri gerektiğinde görüş birliği vardır. Tutmama hastalık, yolculuk, hayız, nifas ve benzeri özürlü sebebiyle, yahut kasten veya yanılarak niyeti terketmek suretiyle olabilir. Her ne sebeple olursa olsun gününde tutulamamış ramazan orucunun kazâ edilmesi gereklidir.
- ➔ **Ramazan orucunun kazâsı** yasak günler dışında her zaman yapılabilir. **Şâfîiler'e göre** ise bir ramazanda kazâyâ kalmış orucun, gelecek ramazana kadar kazâ edilmesi gerekir. Bir ramazanın kazâ borcu yerine getirilmeden, öteki ramazan gelecek olursa, kazâ borcuna ilâveten bir de fidyeye ödeme yükümlülüğü ortaya çıkar.

➤ KEFÂRET ORUCU

- ➔ Ramazanda özürsüz olarak oruç tutmamak büyük günahtır.
- ➔ **Hanefiler**, kefâret seçeneklerinde sıra gözetmenin gerekli olduğunu savundukları için öncelikle iki ay peş peşe oruç tutmayı, bu mümkün olmazsa diğer seçenek olan altmış fakiri doyurma seçeneğinin uygulanabileceğini ileri sürmüşlerdir.
- ➔ **Mâlikîler ise**, sıra gözetmeksizin herhangi bir seçeneğin yerine getirilmesini yeterli görmüşlerdir.
  - ❖ Araya hayız ve nifas gibi doğal mazeretlerin girmesi durumu kefâret orucunun peş peşe oluş özelliğine zarar vermez. Bu haller geçtikten sonra yeniden niyet edilerek kalınan yerden devam edilir.

➤ FİDYE

- ➔ Fidyeye yoluyla telâfi biçimi, devamlı hastalık ve yaşlılık sebebiyle oruç tutamayanlara mahsus olup bu iki durumun dışındaki mazeretler (bk. "Orucun Şartları"), oruç tutmamaya veya başlanmış bir orucu bozmaya ruhsat teşkil etse de, tutulamayan oruçlar için fidye ödenmesini câiz kılmaz.
- ➔ Tutulamayan oruçların fidyesi birçok yoksula verilebileceği gibi toplam tutar topluca bir yoksula da verilebilir. Ebû Yûsuf'a göre ise tek fidyenin birkaç yoksul arasında bölüştürülmesi de mümkündür.
- ➔ Hanefî fakihlerin o dönemlerde belirledikleri ölçüye göre bir fakir doyumluluğu olan fidye miktarının, buğday cinsinden karşılığı ve dengi yarım sâ'; arpa, hurma veya kuru üzümün karşılığı ise 1 sâ'dır. Oruç fidyesinin tutarı, fitr sadakası tutarına denktir. Günümüzde fitrenin (sadaka-i fitr) miktarı, mükellefe kolaylık olsun diye her yıl para olarak duyurulur.

➤ İSKAT-I SAVM

- ➔ **İskat-ı savm**, birinin sağlığında iken yerine getirmediği oruç borcunun fidye yoluyla telâfi edilmesi, düşürülmesi anlamına gelmektedir.
- ➔ Fidyeye hükmü, ilk olarak bir mazeret sebebiyle oruç tutamayan ve bunu kazâ etmeden ölen kimseleri içine alacak şekilde genişletilmiş ve mirasçılarının bu oruçlar için de fidye vermesi câiz, hatta mendup bir davranış olarak görülmüştür.
- ➔ Hanefî kaynaklarında, İmam Muhammed'in ölenin vasiyeti olmasa bile mirasçılarının onun oruç borcu için fidye vermesinin Allah'ın dilemesine bağlı olarak yeterli olacağını söylediği rivayet edilir.

ZEKÂT BÖLÜMÜ

➤ MAHİYETİ ve ÖNEMİ

- **Zekâtın kelime anlamı** "artma, çoğalma, arıtma ve bereketdir". "Doğru söylemek, sözünü tutmak" anlamına gelen **sıdk** kökünden alınmış olan ve Kur'an ve Sünnet'te zekât anlamında da kullanılmış olan **sadaka** kelimesi, daha sonraki devirlerde gönüllü malî ödemeler için kullanılmaya başlanmıştır.
- **Fıkıh terminolojisinde ise zekât**, Allah'ın, belirli yerlere sarfedilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın alınması işlemini ifade eder.

ZEKÂTIN FARZ KILINIŞI:

- **Zekâtın** Medine döneminde farz kılındığı bilinmekle birlikte bunun hangi yılda gerçekleştiği tartışmalıdır. Bir tesbite göre zekât **hicretin 2. yılında** ramazan orucundan önce, diğer bir tesbite göre ise aynı yıl ramazan orucundan sonra farz kılınmıştır.

➤ ZEKÂTIN ŞARTLARI

- **Zekâtın vücûb** sebebi zenginliktir. Artıcı vasıfta belirli bir miktar mala mâlik olan kimse zekât açısından zengin sayılır. Zenginliğin ölçüsü sayılan miktara ve alt sınıra "**nisab**" tabir edilir. Borcundan ve tabii ihtiyaçlarından fazla nisab miktarı artıcı mala sahip olan ve bu malının üzerinden bir kamerî yıl geçen kimse zekât ödemekle mükellef olur.
- **Zekâtın rüknü**, yani onun yapısından bir parça teşkil eden unsur, zenginlik ölçüsü sayılan miktardaki maldan zekât borcunu çıkarmak ve onu hak sahibine temlik ve teslim etmektir.
- **Zekât**; müslüman, hür, akıllı, bâliğ, tabii ihtiyaçlarından fazla artıcı vasıftaki mala tam bir mülkiyetle mâlik olan ve bu mâlik oluşunun üzerinden bir (ay) senesi geçen kimselere farzdır. Bu farzın sahih olarak ödenebilmesi için de ehline verilmesi ve verilirken de niyet edilmesi gerekir.

➤ YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

A) MÜKELLEF İLE İLGİLİ ŞARTLAR

- ➡ Ebû Hanîfe akıllı ve bâliğ olmayanları, toprak ürünleri ve kamu hukukunun bir parçası olarak alınan zekât türü hariç, zekâtla mükellef tutmamıştır.
- ➡ Fakihlerin çoğunluğuna göre ise akıl hastalarının ve çocuğun malları zekâta tâbidir. Bu borcu veli ve vâsileri öderler.

B) MAL İLE İLGİLİ ŞARTLAR

- ➡ Zekâtla ilgili olarak daha sonraki dönemde oluşan fıkıh doktrini de Hz. Peygamber ve sahâbe dönemindeki bu uygulama örnekleri etrafında gelişmiştir. Bunun sonucu olarak, bir malın zekâta tâbi olabilmesi için "tam mülk olma", "artıcı özelliğe sahip olma", "nisaba ulaşmış olma", "tabii ihtiyaçlardan fazla olma", "üzerinden bir yıl geçmiş olma" gibi şartların arandığı görülür.

1. TAM MÜLKİYET.

- ➡ Bir malın zekâta tâbi olabilmesi için şart olan "tam mülk (**el-milkü't-tâm**)" tabirinden maksat o malın, hem kendisinin (ayn) hem de menfaatlerinin, sahibinin tasarruf salâhiyet ve kudreti altında bulunmasıdır. Yani mal, mükellefin fiilen elinde veya onun tasarrufu altında bulunacak, ona başkalarının hakkı taalluk etmiş olmayacak, o maldan ortaya çıkacak fayda mükellefe ait olacaktır.

Tam mülk olma şartının zekâta tâbi mallarda aranmasının başlıca sonuçları şunlardır:

- ➡ **Fakihlerin çoğuna göre;**

1. Belirli sahibi olmayan mallar zekâta tâbi değildir. Buna göre halkın yararına sunulan, herkesin istifade ettiği mallar, devletin zekât, vergi ve başka gelirlerinden elde ettiği mallar belirli bir mâliki olmadığı için, zekâta tâbi değildir. Bu mallar bütün topluma aittir ve onlardan bir kısmı da fakirdir.

2. Fakir, yetim ve kimsesizlerin doyurulması, okutulması, cami, mescid, yol, köprü yapımı gibi amaçlarla hayır kuruluşlarına vakfedilen mallar zekâta tâbi değildir. Ancak oğluna, ailesine veya falanın oğullarına gibi belirli bir kişi veya kişilere yapılan vakıflar böyle değildir. Böyle vakfedilen mallar zekâta tâbidir. Çünkü bu durumda vakfedilen malın mülkiyeti vakfedenden vakfedilene geçmekte ve onda sürekli kalmaktadır.

3. Hırsızlık, gasp, rüşvet, faiz gibi haram yollarla kazanılan -haram mal zekâta tâbi değildir. Çünkü âlimler haram malı, elinde bulunduranın mülkünü kabul etmemişler, onda tasarrufu yasaklamışlardır.

Tam mülk olma şartının Hanefiler'e göre başlıca sonuçları:

1. Elde bulunmayan ve ele geçeceği de umulmayan malda zekât yoktur. **Kimi Hanefiler'e göre ise** faydalanılmayan malda da zekât yoktur. Bu ikinci görüşe göre inkâr

edilen, gasbedilen, düşman tarafından alınan, kaybolan, denize düşen, sahraya gömülüp yeri unutulmuş, devlet tarafından müsâdere edilen mallar tekrar sahipleri tarafından ele geçirilmedikçe zekâta tâbi değildir. Çünkü bu mallarda elde bulundurma ve tasarruf imkânı yoktur. Yani tam mülkiyet yoktur. Tam mülkiyetin tanımına ilişkin bu görüş farklılığı, ilk imamlardan nakledilen "**Mâlû'd-dimâr'da zekât yoktur**" sözünde geçen "mâlû'd-dimâr" tabirinin tefsirinden kaynaklanmıştır.

- ❖ **Şâfîler'e göre ise**, malın elde bulunmayışı zekât ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Buna göre gasbedilen, kaybolan, çalınan, denize düşen vb. mallar, sahibinin eline geçince tahakkuk eden bütün zekâtları verilmelidir.

2. Ebû Hanîfe'ye göre kocasından vadeli mehrini almadıkça kadın zekâtla mükellef değildir. Çünkü o mehre nikâh akdi ile mâlik olmuştur, fakat bu noksan mülkiyettir. Kadın mehri teslim almakla ona tam mâlik olur.

3. Borçlu, borcuna karşılık olan malından dolayı zekât mükellefi olmaz. Elinde olan bu malın mâliki değildir.

4. Rehin olarak verilen maldan dolayı da mal sahibi zekâtla yükümlü olmaz. Çünkü bu mala mâlik olsa da zilyed değildir. Mal, borcu karşılığı rehin alanın elindedir.

5. Satın alınıp da teslim alınmamış mallar zekâta tâbidir. Çünkü alıcı, satın aldığı sonucu bir mala tam mâlik olmuştur. Malın elinde olmaması zekâtın alıcıya farz olmasına mani değildir.

6. Malı yanında olmayan yolcu zekâtla mükelleftir. Çünkü o, vekil aracılığı ile malında tasarrufta bulunabilir.

ALACAĞIN ZEKÂTI:

- ➔ Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır:

a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tâbidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder.

b) Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefî müctehidlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.

Hanefî fakihleri, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak (deyn-i kavî): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarının bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az 40 dirhem (yani zekât nisabının 1/5'i kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak (deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekât borcu gerçekleşir, ancak zekât borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisab miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak (deyn-i zaîf): Mal bedeli olmayan -mehir ve diyet gibi alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tâbi değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tâbi olur.

2. NEMÂ.

➔ Bir malın zekâta tâbi olabilmesi için aranan şartlardan biri de nemâdır. Sözlükte "artmak, çoğalmak, gelişmek" anlamlarına gelen nemâ dinî terim olarak iki kısma ayrılır.

a) Hakikî (gerçek) nemâ: Bir malın ticaretle, doğum yoluyla veya tarımla artmasıdır. Ticaret malları, hayvanlar ve toprak ürünleri böyledir.

b) Takdirî (hükmî) nemâ: Bir malın kendisinde nemâ imkânının bizzat (potansiyel olarak) mevcut olmasıdır. Altın, gümüş ve parada olduğu gibi. Bugünkü anlamda nemâ, malın sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi, yahut kendiliğinden çoğalma ve artma özelliğine sahip bulunmasıdır. Böyle mallara “**nâmî mallar**” denilir.

➔ Ticaret kâr sağlamak, gelir elde etmek için yapılır. O halde ticarete konu olan her mal artıcı vasıftadır.

➔ Toprak ürünleri ve hayvanlar da bizzat kendileri nâmî vasfa sahiptir. Toprak ürünleri emek karşılığı toprağın verdiği yeni bir gelirdir. Madenler de böyledir.

➔ Hayvanlar ise doğurmak, gelişmek, et ve süt vermek suretiyle artıcı vasıf kazanmaktadırlar.

- ➔ Zekâta tâbi mallarda nemâ şartı arandığından, bu şartı taşımayan mallar, meselâ binek hayvanları, çalıştırılan hayvanlar, oturlan evler ve ev eşyaları, meslek kitapları, meslekî aletler ve benzeri mallar zekâta tâbi değildir.

3. İHTİYAÇ FAZLASI OLMA.

- ➔ Zekâta tâbi mallarda aranan şartlardan biri de o malın, mükellefin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin temel ihtiyaç maddelerinin (**havâic-i asliyye**) dışında olmasıdır.
  - ❖ **Hanefiler'e göre**, kişi ve aile fertleri için gerekli bir yıllık gıda maddeleri, giyecekler, sanat ve meslek aletleri, oturlan ev, ev eşyası, binek aracı, ilim için edinilen kitaplar aslî ihtiyaç sayılır.

4. NİSAB.

- ➔ Sözlükte "sınır, işaret, asıl ve kök" anlamlarına gelen **nisab** kelimesinin terim anlamı; zekâtın vücûbuna alâmet ve ölçü olmak üzere tesbit edilen belirli bir miktardır.
  - ❖ Gümüşte nisab miktarı 200 dirhem, altında 20 miskal, hayvanlarda 5 deve, 30 sığır, 40 koyun, toprak ürünlerinde ise (cumhura göre) 5 vesktir (=buğdayda 653 kg.).
  - ❖ Ebû Hanîfe'ye göre ise toprak ürünlerinin azı da çoğu da zekâta tâbidir.
  - ❖ Toprak ürünlerinin zekâtında nisab aranmaz.

5. YILLANMA.

- ➔ Zekâta tâbi mallarda aranan şartlardan biri de, o malın üzerinden bir kamerî yılın geçmiş olması şartıdır ki buna fıkıh ilminde "**havelânü'l-havl**" tabir edilir.
- ➔ Zekâta tâbi olan malların, "havelânü'l-havl" şartına göre iki grupta toplandığı görülmektedir. Birinci grupta zekâtın farziyeti için "üzerinden bir kamerî senenin geçmesi" şartı aranan para, ticaret malları ve hayvanlar, ikinci grupta ise bu şartın aranmadığı toprak mahsulleri, maden ve definelere yer alır.
- ➔ Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre; nisabın bütün sene boyunca bulunması gerekir. Bir mal sene içinde nisabın altına düşerse, ona zekât vâcib olmaz.

- ➔ Mâl-i müstefâd; önceden yok iken sonradan ferdin mülkiyetine geçen maldır. Maaş, ücret, ikramiye, geçici kazançlar, bağışlar, miras yoluyla edinilen servet vb. mâl-i müstefâd kapsamına girer.

Bu tür gelirlerle ilgili başlıca hükümler şunlardır:

1. MÂL-İ MÜSTEFÂD: Ticaret mallarının kârı, hayvanların yavruları gibi sahip olunan malların nemâlandırılması sonucu ise, eldeki eski mala eklenir.

2. MÂL-İ MÜSTEFÂD eldeki malın cinsinden değil ise cumhura (fakihlerin çoğunluğuna) göre ayrı hükümdedir. Ne nisabı tamamlamak ne de yıl şartının gerçekleşmesi için eldeki mala eklenir.

- ❖ **Meselâ** nisab miktarı deveye sahip olan bir kimse, yıl içinde sığır satın alsa, sığır için de ayrıca bir yıl beklemesi gerekir.

3. MÂL-İ MÜSTEFÂD; ticarî kârlar ve hayvan ürünlerinin dışında, fakat elde bulunan nisab miktarı malın cinsinden ise; Hanefiler'e göre bu mal eldeki mala eklenerek hepsinin üzerinden bir yıl geçince zekâta tâbi olur.

- ❖ **Meselâ** 5 milyon liralık demir stoku bulunan tüccarın sene içinde eline satış veya bağış yoluyla 50 milyon liralık demir geçse, sene sonunda 55 milyon liralık mal varlığının zekâtını vermesi gerekir.

6. BORÇ KARŞILIĞI OLMAMA.

- ➔ Zekâta tâbi mallarda aranan "tam mülk" ve "aslî ihtiyaçlardan fazla olma" şartlarının bir gereği de zekâta tâbi olan malın borç karşılığı olmamasıdır. Ancak âlimler, özellikle zâhirî mallarda (açık mallarda) borcun zekâtın gerçekleşmesine mani olup olmayacağı konusunda farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.
- ➔ Fakihlerin çoğunluğu "el-**emvâlü'l-bâtına**" (**gizli mallar**) adı verilen para ve ticaret mallarının zekâtında borcun etkili olacağına ittifak etmişler, "el-**emvâlü'z-zâhire**" (**açık mallar**) denilen toprak ürünleri, hayvanlar ve madenlerde ise borcun, zekâtın vücûbuna mani olup olmadığına ihtilâfa düşmüşlerdir.

Hanefiler'e göre borç üç nevidir:

1. Şahıslara olan borçlar.
2. Allah hakkı olarak vâcip olup kullar tarafından istenen borçlar. Zekât bu nevidendir.

3. Kullar tarafından istenmeyen fakat Allah için yerine getirilmesi gereken borçlar. Nezir ve kefarete bu çeşit borçlardandır.

- ➔ İlk iki grupta toplanan borçlar zekât mallarının nisabını düşürürlerse, bu mallarda zekât gerçekleşmez. Üçüncü grupta toplanan borçlar, zekâtın gerçekleşmesine mani değildir. Ayrıca borç hangi neviden olursa olsun, toprak ürünlerinde zekâtın vücûbuna mani değildir.
- ➔ **İmam Şafî'ye göre** borç hiçbir malda zekâtın vücûbuna engel olmaz.
- ➔ **İmam Mâlik'e göre ise** sadece parada zekâtın vücûbuna engeldir, nisabı düşürürse zekât farz olmaz.

B) GEÇERLİLİK ŞARTLARI

A) NİYET

- ➔ **Hanefiler'e ve Şâfiîler'e göre;** kaide olarak niyetin ödeme anında bulunması gerekir. Çünkü zekât ibadettir ve ibadetlerde niyet şarttır. Fakat ödemeler parça parça yapıldığı için, kolaylık olsun diye niyetin, zekât borcunun çıkarıldığı anda bulunması da yeterlidir. Bu oruçta niyetin önceden yapılması gibidir.
- ➔ Zekât verilirken hükmen niyet edilmiş olması da yeterlidir. Meselâ mal sahibi niyet etmeden zekât borcunu verdikten sonra henüz mal fakirin elinde iken niyet etmesi yahut vekile vermesi anında niyet ettiği halde vekil zekât borcunu öderken niyet etmemesi gibi durumlarda niyet hükmen var sayılır. Çünkü emreden kişinin niyeti esastır.
- ➔ **Hanefî mezhebinde müftâ bih (kendisiyle fetva verilen)** görüşe göre zekât memuru açık mallardan (el-emvâlü'z-zâhire) zekâtı zorla almış ise, mükellefin üzerinden zekât borcu düşer, gizli mallardan zorla zekât alındı ise zekât borcundan mükellef -niyet etmemiş ise- kurtulamaz.
- ➔ **Şâfiîler'e göre;** tercih edilen görüş Hanefiler'de olduğu gibi- niyetin zekât borcunu çıkarma anında yapılabileceğidir. Çünkü niyeti zekât borcunu hak edenlere verirken şart koşmak güçlük doğurur. Onun için malında vekil tayin eden kişinin devir esnasında zekâta niyet etmesi yeterlidir.
- ➔ **Şâfiîler** çocuk ve akıl hastasının mal varlığından velî ve vasîlerinin zekât ödemekle mükellef oldukları görüşündedir. Bu durumda velî veya vasî onlar adına zekât öderken niyet edeceklerdir.
- ➔ **Mâlikîler'e göre** mükellef zekât malını ayırırken, bu malın verilmesinden önce veya verilirken niyet edilmesi câizdir. Hanbelîler'in görüşü de buna

yakındır. Onlara göre mal sahibinin niyeti esas olup zekât memurunun niyeti onun yerine geçmez.

B) TEMLİK

- Zekâti, ona ehil olanlara vermek yani onların mülkiyetlerine geçirmek (**temlik**) şarttır.
- Bu şart iki unsur içerir; birincisi temlik işlemi, ikincisi ise temlikin yapıldığı şahsın zekâti almaya ehil oluşu. Fakihlerin temlik terimine genelde bir malın mülkiyetini zekât alacak şahsa doğrudan nakletme işlemi şeklinde dar bir anlam verdiklerini belirtmek gerekir. Bu itibarla bir kimse zekât niyetiyle bir fakir veya yetimin karnını doyursa bu zekât borcunu ortadan kaldırmaz. Ancak zekâta niyet edilerek, onlara gıda maddeleri verilse zekât ödenmiş olur. Çünkü zekât niyetiyle fakire, yetime mal vermek temliktir. Böylece onlar kendi malından yemiş olur.
- Borçlu, zengin alacaklısına "Bana zekâtını ver, senin borcunu ödeyeyim" dese alacaklı da zekâtını ona verse, zekât borcunu ödemiş olur. Borçlu onu aldıktan sonra kendi borcunu ödemek zorunda değildir. Ama borç yerine, aldığı zekâtı verirse borcunu ödemiş sayılır.
- **Temlikin gerçekleşmesinde gözetilen ikinci husus ise, temlikin zekâti hak edenlere yapılmasının şartıdır.** Bu itibarla zekât zenginlere ve onların küçük çocuklarına verilemez. Çünkü onlar zekâta ehil değildir. Zenginin yetişkin çocuğu, nafakası babasına ait de olsa, zengin sayılmaz. Zengin fakir karısı da böyledir.

➤ ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

➤ ALTIN ve GÜMÜŞ

- Bu itibarla altın-gümüş paradan zekât yükümlülüğü konusu;
  - a) mübâdele aracı olması bakımından nakit veya külçe altın ve gümüş,
  - b) Altın ve gümüşten yapılan ziynet eşyası,
  - c) günümüzdeki paralar olmak üzere üç ayrı alt başlıkta ele alınabilir.

A) MÜBÂDELE ARACI OLMASI BAKIMINDAN NAKİT VEYA KÜLÇE ALTIN VE GÜMÜŞ

- Bu bilgi ve rivayetleri esas alan mezhep imamları gümüşün zekât nisabının 200 dirhem, altının nisabının 20 miskal, her ikisinin de zekât nisbetlerinin 1/40 (% 2.5) olduğunda görüş birliğine varmışlardır.

B) ALTIN VE GÜMÜŞTEN YAPILAN ZİYNET EŞYASI

- ➔ **Hanefî mezhebine göre** altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları zekâta tâbidir. Meselâ altın ve gümüşten yapılmış bilezik, kolye, gerdanlık gibi kadın süs eşyası nisaba ulaşır ve üzerinden bir sene geçerse, o günkü altın fiyatları ile değeri bulunur ve 1/40 zekâtı verilir.
- ➔ **İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre** ise mubah olan kadın süs eşyası zekâta tâbi değildir. Ancak Şâfîliler'e göre kadın süs eşyalarında israfa kaçarsa, meselâ 200 miskal ağırlığında ziynet eşyası bulundursa bunların zekâtını vermesi gerekir.
- ➔ **Kadın süs eşyasının** zekâta tâbi olup olmaması hususunda iki farklı görüş ileri süren fakihler, bu konu ile ilgili aşağıdaki hususlarda da görüş birliğine varmışlardır:
  1. Altın ve gümüş dışında, hangi maddeden olursa olsun bütün süs eşyaları zekâta tâbi değildir.
  2. Erkekler tarafından kullanılan veya dince kullanılması haram sayılan altın-gümüş mâmulü bütün süs eşyası zekâta tâbidir.

C) MADENÎ VE KÂĞIT PARALARIN ZEKÂTI

- ➔ Madenî ve kâğıt paralar altın, gümüş ve ticaret malları hükmündedir. Kendi başlarına veya altın-gümüş ve ticaret mallarıyla beraber nisab miktarına ulaşınca sene sonunda 1/40'ını (% 2.5) zekât olarak vermek gerekir.
- **TİCARET MALLARI**
  - ➔ **Hanefî fakihlerine göre**, ticaret mallarının kıymeti sene başında ve sene sonunda, yukarıda gösterilen altın veya gümüş nisablarının altına düşmemelidir. Aksi halde bu mallarda zekât gerçekleşmez. Ticaret mallarının kıymetlerinin sene içinde nisabın altına düşmesi zekâtın farz olmasına mani değildir.
  - ➔ **Mâlikî ve Şâfiî fakihlerine göre**, ticaret mallarında nisab sadece sene sonunda aranır. Sene başı ve sene içinde nisabın düşmesi bu mallarda zekâtın vücûbuna mani sayılmaz.
  - ➔ **Ticaret mallarının** sene sonunda kıymetleri maliyet fiyatlarına göre tesbit edilir. Ticarete konu olan her mal, şartları tahakkuk edince zekâta tâbi olur. Bunları sayı ile sınırlamak mümkün değildir. Her çeşit giyim eşyası, gıda maddeleri, inşaat malzemeleri ticaret niyeti ile elde bulundurulursa o ticaret malıdır ve zekâta tâbidir.

- ➔ **Ticaret malları**, sene içinde kendi cinsleri veya başka bir malla değiştirilirse "üzerinden bir yıllık sürenin geçmesi" şartı kesilmiş olmaz. Tüccar sene sonunda sahip olduğu mallarının değerini hesaplar, buna mevcut parasını ve alacaklarını ilâve eder. Bulduğu toplam değerın 1/40'ını (% 2.5) zekât olarak verir.
- ➔ **Hanefiler'e göre** ticaret mallarının zekâtı hesap edilirken borçlar çıkarılır.
- ➔ **Şâfiiler'e göre ise** borç zekâtı etkilemez. Mevcut malın zekâtı borç dikkate alınmadan hesap edilip verilir.
- ➔ **Ticaret mallarının zekâtı Hanefiler'e göre** mal olarak verilebileceği gibi bu malın tutarı para olarak da ödenebilir. **Şâfiiler'e göre**, hangi mal zekâta tâbi ise zekâtın o maldan çıkarılıp verilmesi gerekir.

➤ **TOPRAK ÜRÜNLERİ**

- ➔ Toprak emek sarfedilmeden yağmur, nehir, dere, ırmak ve bunların kanalları ile sulanıyorsa zekât olarak mahsulün 1/10'u; kova, dolap, motor veya ücretle alınan su ile sulanıyorsa 1/20'si verilecektir.

➤ **BAL ve DİĞER HAYVAN ÜRÜNLERİ**

- ➔ Balın zekât mallarından olduğu ve **baldan 1/10** nisbetinde zekât alınacağı görüşünü savunan **Hanefî ve Hanbelî fakihleri**, bu görüşlerini konu ile ilgili Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerle "Bal arı tarafından bir toprak ürünü olan çiçek özlerinden elde edilir. Hububata zekât farz olduğu gibi bala da farzdır" şeklindeki kıyasla delillendirirler.
- ➔ **Şâfiî ve Mâlikî mezhebi** fakihleri ise bu konuda sahih bir haberin mevcut olmadığını, balın süt gibi, bir hayvanın ürünü olduğunu, sütün zekâta tâbi olmadığına görüş birliği bulunduğunu, aynı şekilde balın da zekâta tâbi olmaması gerektiğini ileri sürerler.
- ➔ **Ebû Hanîfe**, ziraî mahsullerin zekâtı bahsinde ele aldığımız görüşüne uygun olarak balda da nisabın aranmayacağı, balın azından da çoğundan da zekât verilmesi gerektiği görüşündedir.

➤ **MADENLER ve DENİZ MAHSULLERİ**

A) RİKÂZ

- ➔ **Rikâz terimi**, maden, define ve hazine gibi kendiliğinden yer altında bulunan veya insanlar tarafından yer altına gömülüp gizlenen her türlü kıymetli maden ve eşyayı ifade eder.

- ➔ **İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre** rikâz eski devirlerde yer altına saklanan ve İslâmî devirde bulunan kıymetli eşya, hazine ve defnedir. Madenler rikâzın kapsamına girmez. Hatta **İmam Şâfiî rikâzı** sadece Câhiliye devrinde gömülmüş olan altın ve gümüşe hasreder.
- ➔ **Hanefî fakihleri ise** hem madenleri ve hem de eski devirlerde yer altına gömülüp gizlenen her nevi kıymetli eşyayı rikâz mefhumu içinde mütalaa ederler.
- ➔ **Rikâz;** eski devirlerde yer altına gömülen veya herhangi bir sebeple yer altında kalan kıymetli eşyayı ifade ettiğinde,

1. Mevât (işlenmemiş, sahihsiz) topraklarda veya sahibi bilinmeyen topraklarda bulunmuş ise 1/5'i vergi olarak alınır, kalan 4/5'i bulana verilir. Mülk arazide bulunmuş ise Hanefîler'e göre 4/5'i mülk sahibi veya vârislerine ait olur. Bu eşyayı gayri müslim tebaadan biri veya çocuk da bulsa durumda bir değişiklik olmaz.

2. Bulunan altın-gümüş ve kıymetli eşyanın İslâmî alâmet (mühür, yazı gibi) taşınması halinde "lukata" hükümleri uygulanır. Bu halde bulunan eşya bir sene müddetle -usulüne uygun- ilân edilir, sahibi çıkmazsa beytül mâle teslim edilir.

3. Bu nevi bulunan eşyanın vergilendirilmesi için cumhura göre nisab da aranmaz. İmam Şâfiî nisab şartını ileri sürmüştür.

4. Fakihler rikâzın 1/5 nisbetinde vergiye tâbi olabilmesi için, bulunduktan sonra üzerinden bir sene geçmesinin şart olmadığına görüş birliğindedir.

B) MADENLER

Hanefî fakihlerinden Serahsî (ö. 490/1090), maden vergi hukuku yönünden önemli olan aşağıdaki taksim şeklini verir.

Yer altından çıkarılan madenler üç kısımdır:

1. Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenler; altın, gümüş, demir, bakır gibi.
  2. Eritilmeye elverişli olmayan katı madenler; mermer, kireç, kömür gibi.
  3. Sıvı olup katılaşmayan madenler; cıva, petrol gibi.
- ➔ **Ebü Hanîfe ve arkadaşlarına göre,** katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen altın, gümüş, demir, bakır gibi madenler vergiye tâbidir. Eritilmeye elverişli olmayan yakut, zümrüt, mermer, kireç gibi madenlerle, sıvı olup katılaşmayan cıva, petrol gibi madenlerden vergi alınmaz.

- ➔ **Şâfiî'ye göre**, sadece altın ve gümüş madenleri zekâta tâbidir, bunların dışında kalan madenler zekâta tâbi değildir.
- ➔ **Hanbelî fakihleri ise**, altın ve gümüş ile diğer madenler arasında herhangi bir fark gözetmemişler ve Bakara sûresinin 267. âyetinin genel anlatımından hareket ederek, cinsi ne olursa olsun bütün madenlerin zekâta tâbi olduğu görüşünü savunmuşlardır. **Hanbelî mezhebine göre**, yerden çıkan bütün madenler zekâta tâbidir. Bu madenlerden ister altın, gümüş, demir, bakır gibi eritilip dökümü yapılabilir cinsten olsun, ister yakut, zümrüt, sürme gibi sert olup eritilemeyen madenler olsun, isterse zift, petrol, petrol gibi sıvı halde bulunan madenlerden olsun, bir ayırım gözetilmeksizin hepsinden zekât alınır.
- ➔ **İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise** madenlerin zekâta tâbi olabilmeleri için nisab miktarına ulaşması gerekir.
- ➔ **Maden, sahibi bilinmeyen arazide veya devlete ait topraklarda bulunursa** yine devlet 1/5 payını alır, kalan 4/5'i bulana ait olur.

C) DENİZ ÜRÜNLERİ

- ➔ Bu konuda Hz. Ömer'den bir uygulama örneği aktarılır: Hz. Ömer Ya'lâ b. Ümeyye'yi deniz kıyılarına âmil olarak tayin eder. Ya'lâ deniz kıyısında bulunan bir anber hakkında Hz. Ömer'den yazılı görüş ister. Hz. Ömer de ashapla istişareden sonra şöyle görüş bildirir: "Şüphesiz anber, Allah'ın nimetlerinden biridir. Anberde ve onun gibi denizden çıkarılan diğer kıymetlerde **1/5** (nisbetinde vergi borcu) vardır" (Ebû Yûsuf, *el-Harac*, s. 76).

F) HAYVANLAR

- ➔ **Sâime**, senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlara denilmektedir.
- ➔ Bunun karşılığı olarak yemle beslenen hayvanlara "**ma'lûfe**",
- ➔ iraat, nakliyat gibi işlerde kullanılan hayvanlara da "**âmile**" adı verilmektedir.

A) DEVELERİN ZEKÂTI

- ✓ 5'ten 9'a kadar 1 adet koyun
- ✓ 10'dan 14'e " 2 " "
- ✓ 15'ten 19'a " 3 " "
- ✓ 20'den 24'e " 4 " "
- ✓ 25'ten 35'e " 1 " iki yaşında dişi deve
- ✓ 36'dan 45'e " 1 " üç yaşında dişi deve
- ✓ 46'dan 60'a " 1 " dört yaşında dişi deve
- ✓ 61'den 75'e " 1 " beş yaşında dişi deve
- ✓ 76'dan 90'a " 2 " üç yaşında dişi deve
- ✓ 91'den 120'ye " 2 " beş yaşında dişi deve

- ➔ Bu cetvel, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn'den gelen uygulama örneklerine dayandığı için İslâm âlimleri arasında bu konuda bir görüş farklılığı yoktur.

B) KOYUNLARIN ZEKÂTI

- ➔ Hz. Peygamber'in hadislerinde koyun nisbetleri ve bu nisbetlerde ödenecek zekât miktarı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Buhârî, "Zekât", 38):

- ✓ 1'den 39'a kadar (zekâttan muaf)
- ✓ 40'tan 120'ye " 1 koyun
- ✓ 121'den 200'e " 2 "
- ✓ 200'den 399'a " 3 "
- ✓ 400'den 500'e " 4 "

C) SIĞIRLARIN ZEKÂTI

- ➔ **Sâime olan sığırlarda zekât nisabı;**

- ✓ 30 sığır olup, bundan azı için zekât gerekmez.
- ✓ 30 sığırdan 40 sığıra kadar, zekât olarak iki yaşına basmış erkek veya dişi bir buzağı verilir.
- ✓ 40 sığırdan 60 sığıra kadar, üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana verilir.
- ✓ Tam 60 sığır olunca, birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Sonra her otuz sığırdan bir buzağı ve her 40 sığırdan bir dana verilmek suretiyle hesap edilir.

- ➔ Zekât verme bakımından sığır ile manda arasında fark yoktur ve bunlar bir cins sayılır. Bir kimsenin 20 inek ve 10 mandası varsa, 30 sığırlık zekât nisabına sahip olmuş kabul edilir.

D) ATLARIN ZEKÂTI

- ➔ **Ebü Hanîfe ve öğrencisi Züfer'e göre ise,** "nesli elde edilip ileride satılmak maksadıyla, erkeği dişisi karışık bir halde yaşayan, senenin çoğunu otlaklarda otlayarak geçiren (sâime) atlar ya at başı 1 dinar veya paraya göre kıymetlendirilerek, bu değeri üzerinden $\frac{1}{40}$ (% 2.5) nisbetinde zekâta tâbi tutulur."

G) HİSSE SENEDİ

Hisse senetlerinin üç türlü değeri vardır:

1. Nominal değer: Hisse senedinin üzerinde yazılı değerdir. Bazı ülkelerde hisse senetleri nominal değer taşımaz. İlk defa piyasaya çıkarılırken ihraç eden kuruluşun, arz ve talebi göz önünde bulundurularak kararlaştırdığı bir ihraç fiyatı ile satışa sunulurlar.

2. İhraç değeri: Hisse senetlerinin nominal değerinin altında veya üstünde bir değerle ihraç edilmesidir. İhraç edilen bir hisse senedinin bu değerde kalıp kalmayacağını zamanla piyasa şartları tayin edecektir.

3. Piyasa değeri: Piyasada arz ve talebin oluşturduğu değerdir. Hisse senetleri menkul kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticareti yapıp kazanç elde etmek için bulunduruluyorsa, ticaret malları gibi işlem görürler, rayiç bedelleri üzerinden % 2.5 oranında zekâta tâbi olurlar.

➤ ZEKÂTIN ÖDENME ZAMANI

- ➔ Altın, gümüş ve parada, ticaret malları ve hayvanlarda zekât, bir kamerî yılın tamamlanması ile farz olur ve bu mallardan zekât her senede bir defaya mahsus olmak üzere ödenir.
- ➔ Toprak ürünlerinden zekât, senede kaç kere ürün alınırsa o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi iki kere zekât verir.
- ➔ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler madenlerde zekâtın, nisab miktarı maden istihsal edilmesiyle, Hanefî ve Hanbelîler de balda zekâtın, nisab miktarı bal elde edilmesiyle vâcip olacağı görüşündedir. **Ancak toprak ürünlerinden** zekât, ekinler sürülmeden, meyveler de toplanmadan alınmaz. Görüldüğü gibi toprak ürünlerinden zekât tahsili güneş takvim sistemine göre "**hasat zamanı**"; hububat harmanlanıp sapından çıkarılınca, meyveler toplanınca yapılmaktadır. Madenlerin de elde edilince zekâtı ödenmektedir.

➤ ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Zekâtın sarf yerleri, Kur'an'daki sıralamasına uygun olarak (et-Tevbe 9/60) şöylece açıklanabilir:

1. FAKİRLER ve MİSKİNLER

- ➔ Âyette bu sınıf "**el-fukarâ ve'l-mesâkîn**" şeklinde geçer.
- ➔ **Hanefîler'e göre** zekât almaya hak kazanan fakir ve miskinler şu iki grupta toplanabilir.

1. Hiç malı olmayan yoksul kişiler.
2. Zaruri ihtiyaçları dışında nisab miktarının altında malı olan kişiler.

- ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre fakir;** kendisinin ve bakmakla mükellef olduğu kişilerin ihtiyaçlarını gidermeye yeterli malı ve kazancı olmayan kimsedir.

Bu iki mezhebe göre de zekât almayı hak eden muhtaçlar;

1. Hiçbir malı ve geliri olmayanlar.
2. Malı ve geliri olup da bunlarla kendilerinin ve bakmakla yükümlü olduklarının ihtiyaçlarını karşılayamayan kimselerdir.

2. ÂMİLLER

- ➔ Fakirler ve miskinler iki ayrı grup sayılacak olursa, ilgili âyette zekât gelirlerinden pay alacakları belirtilen üçüncü grup kişiler "zekât işlerinde çalıştırılan memurlar" anlamına gelen âmillerdir.

3. MÜELLEFE-İ KULÛB

- ➔ **Müellefe-i kulûb**, kalpleri kazanılmak, İslâm'a ısındırılmak veya kötülüklerinden emin olunmak istenen yahut müslümanlara faydalı olacakları umulan kişilerdir. Bu tanıma göre müellefe-i kulûb Müslümanlar ve gayri müslimler olmak üzere ikiye ayrılır.

1. Gayri müslim olanların kalplerinin kazanılması ile, kendilerinin veya onlara tâbi olan fertlerin İslâm'a girmeleri umulur, yahut onlardan veya yakınlarından gelebilecek kötülüklerden korunulur. Müellefe-i kulûbun bu çerçevede anlaşılış ve uygulanışı, günümüzde uluslararası arenadaki lobi faaliyetini de kısmen içine almaktadır.

2. Müslüman olanların kalplerinin İslâm'a daha çok ısındırılmasında ise şu maksatlar güdülür:

- a) İslâm'a yeni girmiş olanlara İslâm'da sebat etmeleri için yardım edilir.
- b) Çevresinde sözü geçen, İslâm'ı tam benimsememiş kimselere zekât verilerek, müslümanlarla daha iyi kaynaşmaları, böylece İslâm için ciddiyetle çalışmaları umulur.
- c) Sınır bölgelerinde görev yapan müslümanlara bu fondan yardım yapılarak toplumun genel asayiş ve güvenliğini teminde aktif katkıları sağlanır.
- d) Önemli mevkiilerde olan kimselerin İslâm'ın ve müslümanların genel yararına uygun davranması ve harcama yapması teşvik edilir.

4. RİKAB (Köleler)

- ➔ **Rikab** "boyun" mânasına gelen **rakabe** kelimesinin çoğuludur. Zekâtın sarf yerlerine ilişkin açıklamanın yer aldığı âyette, boyunduruk altındaki kimseler için pay ayrılmasından söz edilir.

5. BORÇLULAR

- ➔ Âyette zekâtın sarf yeri olarak gösterilen altıncı grup, borçlulardır (elgarimîn).
  - ❖ Hanefiler'e göre **garimîn**, borcu olan ve borcundan başka nisab miktarı malı bulunmayan kimselerdir.
  - ❖ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri de garimînin tanımında "borçlu olma"yı esas alırlar ve borcun sebebinin borçluya zekât verme hükmüne etkisini dikkate alarak borçluları iki kısma ayırırlar:

1. Kendi ihtiyacı için borçlananlar: Geçim masrafları, mesken edinme, tedavi masrafları, çocuğunu evlendirme gibi sebeplerle borçlanan kimselerle yangın, sel, deprem, kaza ve israf dışında bir sebeple iflas eden kimseler bu gruba girer.

2. Toplumun menfaati için borçlananlar: İki aile veya iki köy halkı arasında kan veya mal davalarından çatışma çıktığında, fitne alevini söndürmek için tarafları razı edecek malı vermeyi taahhüt edip hiçbir karşılık beklemeyen kimse bu sebeple borçlanırsa, bu borçluya zekât verilir. Bu itibarla, "Ara bulmak için borçlanan kişinin borcu zekât malından ödenir, isterse bu kişi gayri müslim iki toplumun arasını bulmak için borçlanmış olsun" denilmiştir.

- ❖ **Mesela: Hayır** kurumlarında hizmet ederken ve kimsesizler yurdu, hastahane, okul, cami yapımı gibi bir sosyal hizmeti gerçekleştiren borçlananlar da, ara bulmak için borçlananlar gibidir. Bunların da borçları zekât malından karşılanabilir.

Kendi ihtiyaçları için borçlanan kişiye zekât verilebilmesi bazı şartlara bağlanmıştır. Bunlar:

1. Nisab dışında borcunu ödeyecek serveti bulunmamak. Elinde borcunun bir kısmını ödeyecek kadar nisab fazlası malı varsa, borcunun diğer kısmını ödeyecek kadar zekât verilir. Kazanma gücünün olması borçluya zekât vermeye mani değildir.

2. İçki, kumar ve zina gibi dince yasaklanan bir haramı işlemek veya harcamalarında israfa kaçmak suretiyle borçlanmış olmamak.

3. Borcun süresi dolmuş olmak. Vadesi gelmemiş borcu olanlara zekât verilmez diyenler olduğu gibi verilir diyenler de vardır.

4. Borcun kul hakkından doğan bir borç olması. Zekât ve kefaret gibi borcu olanlar garimin teriminin kapsamı dışındadır. Ancak fakihlerin hepsi bu şartı koşmamışlardır.

6. FÎ SEBİLİLLAH

➔ Âyette zekât verilecek yedinci grup için **fi sebîlillâh** terimi zikredilmektedir.

➔ **Kelime anlamı** "Allah yolunda" demek olan fi sebîlillâh tabirinin -biridar diğeri geniş iki anlamı vardır:

1. Allah Teâlâ'nın rızâsına uygun ve O'na yaklaşmak amacıyla yapılan her türlü hayırlı işte çalışsan.

2. İslâm'ı yüceltmek uğruna bilfiil cihadda (sıcak harp) bulunan. "Allah yolunda" tabirinin, zekât gelirinden Allah yolunda cihad için de bir fon ayrılması gerektiğini bildirdiği açıktır.

7. İBNÜSSEBİL

➔ Âyette zekâtın sekizinci sarf yeri olarak **ibnüssebîl** tabiri kullanılır.

➔ Sözlükte "yol oğlu" anlamına gelen ibnüssebîl, yolcu, yola çıkmış ve bir süredir yolda olan kimse demektir. Araplar bir şeye uzun müddet devam eden kimseye onun adını verirler.

❖ **Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre**, âyette zikredilen ibnüssebîlin terim anlamı, memleketinde malı olmakla birlikte bulunduğu yerde malı, parası olmayan, yani parasızlıktan yolda kalmış kimse demektir.

❖ **Şâfiîler'e göre** ise bu terim, hem gurbette kalmış yolcu, hem de yolculuk yapmayı düşünen fakat bunun için maddî imkân bulamayan kimseyi içine alır.

İhtiyaç ve sıkıntı içinde olan kimseler üç grupta ele alınabilir:

1. Kendi iradelerinin dışında çok çeşitli sebeplerle tabii ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen ve muhtaç duruma düşen kimseler. Yetim ve kimsesizler, ihtiyarlayıp iş tutamaz hale gelen yaşlılar, doğuştan sakat olan ve para kazanamayanlar, herhangi bir kazaya uğrayan ve çalışma gücünü kaybeden sakat veya mâlul, hasta ve kötürümler böyledir.

2. Çalışma güçleri olduğu halde muhtaç duruma düşenler. Bunlar içine işsizler, borçlular, gaziler, yolda kalmışlar ve köleler girebilir.

3. Zekât işlerinde çalıştırılanlar. Bunlara emeklerinin karşılığı ücretin zekât gelirlerinden ödenmesi tabiidir. Müellefe-i kulûb ise, İslâm toplumunun birinci görevi olan tebliğ, yani İslâm'ı yaymak ve duyurmak gayesiyle harcanacak fona dahildir.

B) ZEKÂTIN DAĞITIM USULÜ

- ➔ **Hanefî ve Mâlikî fakihleri ile Ahmed b. Hanbel'den** nakledilen bir görüşe göre, zekât mükellefi zekâtını bunların her birine verebileceği gibi, sadece bir sınıfa da ödeyebilir.
- ➔ **Şâfiîler'e göre zekât**, sahibi veya vekili tarafından dağıtılıyorsa, zekât işinde çalışanlar (el-âmilîn) dışında yedi sınıftan bulunabilenlere eşit olarak dağıtılmalı ve her sınıftan en az üç kişiye verilmelidir. Çünkü âyette zekât verilecek sınıfların ayrı ayrı hak sahibi oldukları belirtilmek istenmiştir. Ahmed b. Hanbel'den de bu yönde bir görüş rivayet edilmektedir.

C) ZEKÂT VERİLMEMEYECİK KİMSELER

- ➔ Zekât, ona ehil olanlara, yani hak sahiplerine verilir.

Zekâtın verilmesinin câiz görülmediği kişi ve gruplar şunlardır:

a) Ana, Baba, Eş ve Çocuklar. Bir kimse zekâtını kendi usul ve fûrûna veremez. Usul bir kimsenin anası, babası, dedeleri; fûrû ise çocukları ve torunları anlamındadır. Aynı şekilde bir kimse hanımına da zekât veremez.

- ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** kadın da zekâtını fakir kocasına veremez. Hanefîler'e göre bunların dışındaki kardeş, amca, teyze, dayı, hala ve onların çocukları gibi akrabaya zekât verilebilir.
- ❖ **Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel** akrabaya zekâtın verilip verilemeyeceği konusunda "nafaka"yı ölçü alırlar ve zekât mükellefinin, hukuken nafakasını teminle yükümlü olduğu akrabalarına zekât veremeyeceğini söylerler.

b) Müslüman Olmayanlar. Fakihlerin ittifakı ile zekât, esasen ibadet içerikli bir mükellefiyet olması sebebiyle, gayri müslimlere, Allah'a, peygamberlerine, âhiret gününe inanmayan kişilere ve dinden dönenlere, yani mürtedlere verilmez.

c) Zenginler. Hanefîler'e göre tabii ihtiyaçlarından fazla "artıcı" özellikte olsun olmasın nisab miktarı mala sahip olan kimselere, onların küçük çocuklarına zekât verilemez.

d) Hz. Peygamber'in Yakınları. Buhârî'de rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, torunu Hasan zekât hürmalarından birini alıp yemek istediği zaman ona *"Bırak, bırak! Zekât malını bizim yiyemeyeceğimizi bilmiyor"*

musun?" (Buhârî, "Zekât", 57; Müslim, "Zekât", 161) buyurmuştur. Zekâtın Hz. Peygamber'e ve onun yakınlarına verilmeyeceğini bildiren başka hadisler de vardır (bk. Müslim, "Zekât", 167; Ebû Dâvûd, "Zekât", 29). Ancak fakihler, Hz. Peygamber'in yakınlarının kimler olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

D) ZEKÂT VERMEDE YANILMA

- Zekât mükellefi, gereken araştırmayı yapar, fakat fakir zannederek zekât verdiği kişinin zengin veya gayri müslim olduğu ortaya çıkarsa **Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre** onun yeniden zekât vermesi gerekmez. **Ebû Yûsuf'a göre**, zekâtını yeniden vermesi gerekir.
- **Mâlikîler'e göre ise** mükellef zekâtını araştırma ve incelemeden sonra ehil olduğunu zannettiği kimseye verir, sonra onun meselâ zengin veyagayri müslim olduğu ortaya çıkarsa, zekât malı tüketilmeyip geri alınması mümkünse geri alır, yoksa bedelini alır. İki durumda da mükellefin yeniden zekât vermesi gerekir.
- **Şâfiî mezhebinde** yerleşik görüşe göre, insanın borcunu alacaklıya değil de başkasına ödediği zaman nasıl borcu düşmezse aynı şekilde zekât borcu da ehline ödenmediğinde mükellefin borcundan düşmüş olmaz.

➤ VIII. ZEKÂT VERMENİN ÂDÂBI

1. Müslüman zekâtını sadece Allah'ın rızasına kavuşmak için vermeli, bu farızı "başka kakmadan" ve "ezâ vermeden" yerine getirmelidir.
2. Müslüman mükellef temiz ve helâl kazancından zekât vermeli, eğer zekâtını aynı, yani mal olarak veriyorsa, bu malın iyi cinsten olmasına özen göstermeli, kendisine verilmesini istemediği malları başkalarına zekât olarak vermemelidir.
3. Hanefiler'e göre zekâtın, alanın onuru zedelenmemesi ve gösteriş şaibesinden uzak olması için gizlice verilmesi daha iyidir.
4. İbadetlerin en faziletlisi vaktinde eda edilenidir. Zekât mükellefleri de zekât ibadetlerini eda etmede acele davranmalı, onu meşrû bir mazeret olmaksızın geciktirmemelidirler.
5. Mükellef, Allah'tan korkan, müttaki, hayâsından dolayı ihtiyacını insanlara söyleyemeyen kimseleri araştırıp bulmalı ve zekâtını onlara vermeli. Çünkü verilen zekât onların iffetlerini korumalarına, Allah'a daha çok ibadet etmelerine yardımcı olur.
6. Zekâtın, kendilerine zekât verilebilecek akrabaya ödenmesi daha faziletlidir. Zekât öncelikle -varsa- muhtaç olan erkek veya kız kardeşlere, sonra bunların çocuklarına, sonra muhtaç amcalara, halalara, bunların çocuklarına ve daha sonra da diğer akrabalar, komşular ve meslektaşlara verilmelidir.

7. Zekât, öncelikle malın bulunduğu yerde yaşayan fakirlere verilmelidir. Ancak o bölgenin dışında fakir akraba veya daha muhtaç kimseler varsa onlara göndermek tercih edilebilir.

8. Yüce Allah Tevbe sûresi 103. âyette Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurur: *"Onların mallarından sadaka (zekât) al ki bununla onları (günahlardan) temizleyesin, onların sevaplarını arttırıp yüceltesin. Onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir. Allah çok iyi işiten ve bilendir"*. Bu emre uyarak Hz. Peygamber zekât getiren veya gönderenlere *"Allahım, filânın ailesine bereket ver"* (Buhârî, "Zekât", 64) anlamında dua etmiştir. Zekât toplayan görevlinin zekâtını aldığı mükellefe dua etmesi zâhiri fakihlerine göre vâciptir.

9. Müslümanın zekâtını mutlaka kendisi vermesi şart değildir. Bu farızanın edası için güvenilir bir müslümanı vekil tayin edebilir. Mâlikî fakihlerinden bazıları riyâ ve insanların bu husustaki övgülerinden kaçınmak için vekil vasıtası ile zekât vermeyi müstehap, daha iyi görmüşlerdir.

➤ IX. FITIR SADAKASI

➡ **Fitır** sözlükte "orucu açmak", **fitra** da "yaratılış" anlamına gelir. Türkçe'de **fitre** şeklinde söylenen "fitır sadakası" dinî bir terim olarak şöyle tanımlanabilir:

❖ "Ramazan bayramına kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan müslümanların kendileri ve velâyetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları malî bir ibadet"tir.

➤ HÜKMÜ:

➡ **Fitır sadakası**, ramazan orucunun farz olduğu **hicrî 2. yılın Şâban ayında**, **zekâtтан önce farz kılınmıştır**.

A) FITIR SADAKASININ ÖNEMİ

➡ Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste fitır sadakasının, oruçluları gereksiz ve çirkin sözlerinden (günahlarından) arındırmak ve yoksullara gıda temini için farz kılındığı bildirilir (Ebû Dâvûd, "Zekât", 17; *Müsned*, II, 277). Hadisten anlaşıldığına göre fitır sadakası, oruç tutan müslümanın, oruçluya yakışmayan davranışlarla zedelenen ibadetinin eksikliklerini tamamlar, aynı zamanda yoksulların bayram sevincine katılmalarını sağlar.

B) FITIR SADAKASIYLA MÜKELLEFİYET

➡ Fitır sadakasının dinen gerekmesinin (vücüb) sebebi, ilgili hadislere dayanılarak "sağ olma" (sağ olarak ramazan bayramına kavuşmuş olma) şeklinde belirlenmiştir.

- ❖ Bu yüzden, fitır sadakası, fıkıh eserlerinde "baş"a izâfe edilerek "**zekâtü'r-re's**" (**baş zekâtı**) şeklinde anılmıştır.
- ➡ Bir başka anlatımla, fitır sadakası yükümlülüğü, yüce Allah'ın kişiye (ve velâyeti altındakilere) canını bağışlamış olmasına karşılık bir şükran davranışı olmak üzere konmuş bir hükümdür.
  - ❖ Bu sebeple fitır sadakası Türkçe'de "can, baş sadakası" diye de anılır.

➤ YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI:

1. Müslüman Olmak.

- ❖ Şâfiî mezhebinde sahih kabul edilen bir görüşe göre, gayri müslim birkimsenin bakmakla yükümlü olduğu müslüman bakımının fitresini ödemesi gerekir.
  - ❖ Hanefî bilginlere göre bir müslüman, gayri müslim olan kölesinin fitresini vermekle de yükümlüdür.
- ➡ Diğer mezheplerde Müslümanlık şartı aranmaktadır.

2. Mal Varlığı.

- ❖ **Hanefiler'e göre** fitır sadakası yükümlüsü sayılmak için kişinin varlıklı olması gerekir. Varlıklı olma ölçüsü, zekâta olduğu gibi nisab miktarına, meselâ bu iki meblağ kıymetçe eşit olduğunda- 20 miskal altın veya 200 dirhem gümüş kıymetine denk mala sahip olmaktır. Yine zekâta olduğu gibi temel ihtiyaçlar (havâic-i asliyye) bu miktarın dışındadır. Ancak zekâttan farklı olarak, fitır sadakasının vücûbu için sahip olunan malın "artıcı" özellikte olması ve üzerinden bir yıl geçmiş bulunması gerekmez.
- ❖ Bir başka anlatımla, **Hanefiler'e göre** meskeni, ev eşyası, elbiseleri, bineği, silâhı ve ailesinin bir yıllık geçim masrafları ile borçları dışında artıcı nitelikte olsun olmasın 20 miskal altın değerinde malı olan kimse bu mala sahip olduktan sonra bir yıl geçmiş olma şartı da aranmaksızın fitır sadakası ile yükümlüdür.
- ❖ **Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise**, fitır sadakasının vücûbu için zenginlik ölçüsü olan nisaba mâlik olmak şart olmayıp, zengin fakir her müslüman fitre ile yükümlüdür.

3. Ehliyet.

- ❖ **Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre**, mal varlığına ilişkin şartı taşıyan küçüğün ve akıl hastasının malından da fitir sadakası verilmesi gerekir.
- ❖ **İmam Muhammed ve Züfer'e göre** ise böyle kişilerin malından fitir sadakası verilmesi gerekmez.

4. Velâyet ve Bakmakla Yükümlülük.

- ❖ Kişinin kendi dışındaki kimselerin fitir sadakası ile yükümlü sayılması için, bunların kendi velâyeti altında olan ve bakmakla mükellef bulunduğu kimselerden olmaları gerekir.
- ❖ **Buna göre:** Gerekli mal varlığına sahip bulunan bir müslüman, velâyeti altında bulunan ve mal varlığı fitir sadakası ödemeye elverişli olmayan küçüklerin, akıl hastalarının ve akıl zayıflarının (**ma'tûh**) fitir sadakasını ödemekle yükümlüdür.
- ❖ **Dört mezhebe göre**, mükellefin bulûğ çağına gelmemiş çocukları ile akıl hastalığı veya zayıflığı sebebiyle velâyeti altında bulunan büyük çocukları ve diğer yakınları bu kapsamdadır.

➔ Bunların dışındaki kimselere gelince:

- ❖ **Hanefiler'e göre**, vefat eden oğulun çocukları ve -müslüman olsun gayri müslim olsun- ticaret amacıyla alınmış olmayıp hizmet amacıyla bulundurulmuş köleler için fitre ödenmesi gerekir. Buna karşılık kişinin, bakımını üstlendiği kişiler de olsa, ana babası, büyük çocukları, karısı, kardeşleri ve diğer yakınları için fitre ödemesi gerekmez. Fakat vekâletleri olmadığı halde bunlar için ödeme yapsa geçerli olur.
- ❖ **Hanefiler dışındaki bilginlere göre ise**, kendisine fitre vâcip olan kişinin gücü varsa müslüman ve bakmakla yükümlü olduğu (ana baba gibi) akrabası, karısı ve köleleri için de fitre vermesi gerekir.
- ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre**, evli kadınlar fitrelerini kendileri öderler.
- ❖ **Mâlikî mezhebinde**, babanın kız çocuğu ile ilgili fitre yükümlülüğü kızın koca evine intikali zamanına kadar devam eder.

5. Vakit.

- ❖ **Hanefiler'e göre** fitir sadakası ramazan bayramının 1. Günü fecrin doğuşu ile (tan yeri ağarınca) vâcip olur. Çünkü fitre bayrama izâfe edilmiş, ona ait kılınmıştır. Böylece oruç tutmanın haram olduğu bir günde, fitre ile fakir müslümanların sevindirilerek bayrama iştirakleri amaçlanmıştır.
- ❖ **Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre** ise fitre ramazanın son günü güneşin batması ile vâcip olur. Bu durumda Hanefiler'e göre bayram gecesi müslüman olan kişinin,veya o gece doğan çocuğun fitresinin verilmesi gerekir.

C) ÖDEME VAKTİ

- ➔ **Hanefiler'e göre** ramazan bayramının 1. günü tan yerinin ağarması, çoğunluğa göre ise ramazanın son günü güneşin batması anıdır.
- ➔ **Şâfiî mezhebine göre**, fitre ramazan ayının başlangıcından itibaren ödenebilir, daha önce ödenmez.
- ➔ **Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre** ise ancak ramazan bayramından bir veya iki gün önce verilebilir, daha önce verilemez.
- ➔ **Diğer taraftan bu üç mezhebe göre**, fitrenin bayramın 1. günü güneşin batışına kadar eda edilmesi geçerlidir. Özürsüz olarak bu vakitten sonraya bırakılması haramdır ve geciktirmekten ötürü fitreyi yerine getirmekle yükümlü olan kişi günahkâr olur. Fakat fitre borcu zimmetten düşmediği için, daha sonraki günlerde kazâ yoluyla yerine getirilmesi gerekir.

D) FITIR SADAKASININ ÖDENMESİ

a) Miktarı

- ➔ Fitir sadakası ile ilgili hadislerde Hz. Peygamber zamanında bu malî mükellefiyetin hurma, arpa, kuru üzüm gibi o dönemin yaygın gıda maddelerinden 1 sâ' (ölçek) olarak ödendiği belirtilmekle beraber, yine bu devirde buğdaydan da 1/2 sâ' olmak üzere fitre verildiğini gösteren hadisler vardır. Abdullah b. Sa'lebe'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in buğdaydan 1/2 sâ' fitir sadakası vermeyi emrettiği ifade olunmuştur

b) Ödeme Şekli

➔ Fitre bir ibadet olduğundan, bu vecibinin geçerli olarak yerine getirilmiş olması için niyet şarttır.

- ❖ **Fakihlerin çoğunluğuna göre** fitre kıymet (para) olarak ödenemez. Hangi gıda maddesinden ödenecekse ki bu, o bölgenin en çok tüketilen maddesi olacaktır o maddeden verilmelidir.
- ❖ **Hanefiler'e göre** fitre para olarak da verilebilir. Hatta bu usul, fakire acil ihtiyacını giderme imkânı vereceğinden daha uygun bulunmuştur.
- ❖ **Fitre ödemesinin "temlik" sûretinde yapılması** gerekir. Meselâ fitre mükellefinin, bir fakirden alacağına mahsup ederek ona fitre ödemesi geçerli olmaz.

c) Fitre Verilebilecek Kimseler

➔ Buna göre, zekât verilemeyen kimselere fitre de verilemez. Şu kadar var ki, gayri müslimlere zekât verilemeyeceği noktasında bilginler ittifak etmiş olmakla birlikte,

- ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** İslâm ülkesi vatandaşı olan Ehl-i kitaba (zimmî) fitre verilebilir.
- ❖ **Ebû Yûsuf'a ve fakihlerin çoğunluğuna göre** ise zimmîye fitre verilemez. Hanefî mezhebinde Ebû Yûsuf'un görüşü fetvada esas alınmıştır.

Kendilerine fitre verilemeyecek kişiler şunlardır:

- ➔ Dinen zengin sayılanlar, fitre yükümlüsünün zevcesi, usulü (ana-babası, dede ve nineleri), fûrûu (çocukları ve torunları), bakmakla yükümlü olduğu yakınları.
- ➔ Zenginlik hakkında değişik ölçüler belirtilmiştir; **Hanefiler'e göre**, artıcı nitelikte olsun olmasın nisab miktarı malı olan kişiye fitre verilemez.

HAC ve UMRE BÖLÜMÜ

➤ II. HACCIN TANIMI ve MAHİYETİ

- ➡ **Hac sözlükte** "kastetmek, yönelmek" anlamına gelen bir kelimedir.
- ➡ Fıkıh terimi olarak ise hac, "Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek" demektir. Bunların hepsine birden hac törenleri anlamında "**menâsikü'l-hac**" denir.

HACCIN FARZ KILINIŞI :

- ➡ İslâmiyet'in beş esasından biri olan **hac, hicretin IX. yılında farz kılınmıştır.**

➤ III. HACCIN ŞARTLARI

A) YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

- ➡ Müslümanlık,
  - ➡ Akıl ve bulûğ şartı yanında,
  - ➡ Ayrıca hac yapmaya bedenî ve malî imkânların yeterli olması da şarttır.
- ❖ Beden ve malî imkânın yeterli düzeyde bulunmasına literatürde, yapabilme, güç yetirebilme anlamında **İSTİTÂAT** denilir.

B) EDA ŞARTLARI

- ➡ Haccın edasının, yani hac yükümlüsü tarafından bizzat ifa edilmesinin farz olması için bulunması gereken şartlara 'haccın edasının şartları' denir.

Bu şartlar genel hatlarıyla şunlardır:

1) SAĞLIKLI OLMAK.

- ❖ **Ebû Hanîfe ve Mâlik**, sağlıklı olmayı hac yükümlüsü olmanın şartı olarak gördüklerinden bunlara göre sağlıklı olmayan kimseler hac yapmakla mükellef değildir; dolayısıyla yerlerine vekil göndermeleri de gerekmez.

2) YOL GÜVENLİĞİ :

- ❖ **Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde** fetvaya esas olan görüşe göre yol güvenliğinin bulunması haccın edasının şartlarındandır.
- ❖ **Mâlikî ve Şâfiîler ise**, istitâat kavramına getirdikleri açıklama doğrultusunda, bunu yükümlülük şartları arasında saymışlardır.

2) ÂRIZÎ BİR ENGELİN BULUNMAMASI :

- ❖ Tutukluluk veya yurt dışına çıkma yasağı gibi yolculuğa çıkmayı engelleyen bir durumun hac mevsimine denk gelmesi halinde eda yükümlülüğü gerçekleşmez.

4) KADINLARA ÖZEL İKİ ŞART:

- ❖ Haccın edasıyla doğrudan ilgisi bulunmamakla birlikte, kadınlara ilişkin başka hükümlerin sonucu olarak söz konusu edilen iki şart daha bulunmaktadır.
  - **Şâfi mezhebinde ise** katedilecek mesafeden ziyade yol emniyeti ve kadınların güvenliği esas alındığından koca veya başka bir mahremi bulunması şart koşulmamış, bunun yerine kadınların bunu sağlayacak şekilde ağırlıklı görüşe göre üç kadının yer aldığı bir grup oluşturmaları yeterli görülmüştür.
  - **İkinci şart ise sadece** boşanma iddeti veya vefat iddeti beklemekte olan kadınlara ilişkin olup, "beklemeleri gereken süreyi tamamlamış olmaları"dır.
  - **Hanefî mezhebine göre** eda şartı olan bu durum diğer mezheplere göre yükümlülük şartıdır.

➤ GEÇERLİLİK ŞARTLARI

➤ Bu şartlar;

- ❖ A) Hac yapmak niyetiyle ihrama girmek,
- ❖ B) Özel vakit,
- ❖ C) Özel mekândır.

A) İHRAM

- **İhram sözlükte** "haram etmek, kendini mahrum bırakmak" anlamına geldiği gibi, "tâzim edilmesi gereken zamana veya mekâna girmek ve bunlara saygı duymak" anlamına da gelir.

➤ İHRAMIN RÜKÜNLERİ

1. NİYET. Niyet hac veya umre yapmaya karar vermek ve hangisini yapacaksa onu belirlemekle olur. Niyeti dil ile ifade etmek de müstehaptır.

- ❖ **Şâfiî mezhebinde ise** bu durumda, hac ve umre ile ilgili menâsikten herhangi birine, meselâ tavafa başlamadan önce niyetteki belirsizliğin giderilmiş olması gerekir. Aksi halde yapılan törenler hac veya umre olarak değer kazanmaz. Çünkü bir ibadet ancak niyetle yapılabilir.

2. TELBİYE. Telbiye ibadete başlama anını temsilen belli sözlerin söylenmesinden ibarettir. Telbiye namazdaki iftitah tekbiri mesabesindedir; bu bakımdan namazdaki tekbir ifadesi (Allahüekber) yerine bunda telbiye sözleri söylenir.

- ❖ Telbiye; "**Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk. İnnel-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke, lâ şerîke lek**" sözlerini söylemekten ibarettir (Anlamı: Davetine sözüm ve özümle geldim Allahım, emrin baş üstüne. Davetine sözüm ve özümle geldim ey ortaksız olan sen! Emrin baş üstüne. Hamd senin, nimet senin, mülk de senin. Yoktur senin ortağın).

➤ İHRAMA GİRME ZAMANI.

➔ Hac ayları girmeden hac menâsikinden hiçbiri yapılamaz.

- ❖ **Ancak Hanefî ve Mâlikîler'e göre**, mekruh olmakla birlikte henüz hac ayları başlamadan ihrama girmek câizdir. Çünkü onlara göre ihram, haccin rûknü değil sıhhat şartıdır.
- ❖ **Şâfiî mezhebinde ise** ihram şart değil, rûkûn sayıldığı için hac aylarından önce, hac için ihrama girilemez. Hac aylarından önce ihrama girildiği takdirde, bu ihram umre ihramı olarak geçerli olur.

➤ İHRAMA GİRME YERLERİ

➔ **HAREM BÖLGESİ:** Mekke ile etrafında, bitkileri koparılmamak ve av hayvanlarına zarar verilmemek üzere belirli sınırlar içindeki emniyetli bölgedir. Bu bölgede oturanlara Mekke (Mekkeli) denir.

- ❖ **Harem bölgelerinin sınırlarını** Cibrîl'in rehberliğiyle Hz. İbrâhim belirlemiş, sınırları gösteren işaretler daha sonra Hz. Peygamber tarafından yenilenmiştir. Bu sınırlar Kâbe'ye eşit uzaklıkta değildir. **En yakını, Mekke'ye 8 km. mesafede Medine istikametinde "Ten'im"; en uzak olanları ise Tâif yönünde "Ci'râne"** (Şi'bü Âl-i Abdullah) ve **Cidde istikametinde Hudeybiye yakınlarında "Aşâir"**dir. Diğerleri ise, Irak yolu üzerinde "Seniyetülcebel", Yemen yolu üzerinde "Edâtü Libn" (Hüseyniye) ve Arafat sınırında "Batn-ı Nemire"dir.

- ❖ **Mekkeliler hac için** Harem bölgesi sınırları içinde; **umre için** ise Hil bölgesine çıkarak meselâ Ten'im veya Arafat gibi Harem bölgesi dışındaki bir yerde ihrama girerler.

➔ **HİL BÖLGESİ:** Hil bölgesi, Harem bölgesi ile Mikat yerleri arasındaki yerlerdir. Bu bölgede ikamet edenlere Mikatî veya Hillî denir. Hillî, Hil bölgesinde yaşayan kişi anlamındadır. Mikatîler gerek hac gerek umre için Harem bölgesine girmeden buldukları Hil bölgesinde ihrama girerler.

➔ **ÂFÂK BÖLGESİ:** Harem ve Hil bölgelerinin dışında kalan yerlere Âfâk denir.

Mekke'ye veya Harem bölgesine gelenlerin ihramsız geçmemeleri gereken bu bes ver şunlardır:

1. **ZÛLHULEYFE.** Mekke'ye Medine üzerinden gelenlerin mîkatıdır. Medine'ye yaklaşık 10 km., Mekke'ye 450 km. mesafededir. Mekke'ye en uzak mîkat budur. Hz. Peygamber Vedâ haccında, halen Âbâr-ı Ali denilen bu mîkatta ihrama girmiştir.

2. **CUHFE.** Mısır ve Suriye istikametinden gelenlerin mîkatıdır. Mekke'ye yaklaşık 187 km. uzaklıktadır.

3. **ZÂTÛRİK.** Irak yönünden gelenlerin mîkatıdır. Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 94 kilometredir.

4. **KARNÛLMENÂZİL.** Necid ve Küveyt yönünden gelenlerin mîkatı olup, Mekke'ye yaklaşık 96 kilometredir.

5. **YELEMLEM.** Yemen ve Hindistan tarafından gelenlerin mîkatı olup, Mekke'ye yaklaşık 54 km. mesafededir. Mekke'ye en yakın mîkat budur.

➤ **HAREM BÖLGESİNE İHRAMSIZ GİRMEK**

➔ **Hanefî ve Mâlikîler'e göre,** her ne maksatla olursa olsun doğrudan Harem bölgesine, meselâ Mekke'ye gidecek olan Âfâkîler'in, mîkat sınırını geçmeden ihrama girmeleri gerekir. Çünkü ihram, bu kutsal bölgeye saygı için vâcip kılınmıştır.

➔ **Şâfiî mezhebinde ise,** hac ve umre kastı olmadıkça uzaklardan gelenlerin (Âfâki) Harem bölgesine ihramsız girmeleri vâcip değil, müstehaptır.

➤ **BB) İHRAMIN VÂCİPLERİ**

1. Mikat sınırını ihramsız geçmemek.
2. İhram yasaklarından sakınmak.

➤ CC) İHRAMIN SÜNNETLERİ

1. İhrama girmeden yani niyet ve telbiyeden önce müstehap olan şeyler:

- a) Tırnakları kesmek, kasık ve koltuk altı kıllarını temizlemek, gerekiyorsa tıraş olmak.
- b) Temizlik için gusletmek. Abdesti olanlar ve özel hallerini görmekte olan kadınlar için de gusül sünnettir. Gusül yapılamazsa abdest alınır. Abdest mümkün olmazsa teyemmüm yapılmaz. Çünkü bu abdest ve gusül, beden temizliği içindir. Ancak abdesti olmayanlar ihram namazı için teyemmüm yaparlar.
- c) Niyet ve telbiye yapmadan önce vücuduna güzel kokular sürmek.
- d) Erkeklerin izâr ve ridâ denilen iki parçadan ibaret örtüye bürünmesi.
  - ❖ **İZÂR** belden aşağıya sarılan, **RİDÂ** ise vücudun üst kısmını örten havludur. Bu örtülerin beyaz, yeni veya yıkanıp temizlenmiş olması müstehaptır.

2. İhram örtülerine büründükten sonra müstehap olan şeyler:

- a) Kerâhet vakti değilse iki rek'at ihram namazı kılmak. Bu namazın ilk rek'atında Kâfirûn sûresi, ikinci rek'atında da İhlâs sûresinin okunması, ayrıca niyet ve telbiyenin de bu namazdan sonra yapılması efdaldir.
- b) İhramlı bulunulan süre içinde her fırsatta telbiye söylemek.
- c) Hac için ihrama, hac ayları başladıktan sonra girmek.

➤ DD) İHRAM YASAKLARI

- ➡ İhrama giren kimselere, ihramdan çıkıncaya kadar yasak olan iş ve davranışlar vardır. Bunlara "ihram yasakları" denir.

İhram yasakları ilgili olduğu alanlara göre şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Vücutla İlgili Yasaklar

- A) Saç veya sakal tıraşı olmak, bıyıkları kesmek.
- B) Kasık ve koltuk altı kılları ile vücudun diğer yerlerindeki kılları tıraş etmek, yolmak veya koparmak.
- C) Tırnak kesmek.
- D) Süslenme amacıyla saç, sakal ve bıyıkları yağlamak, boyamak, saçlara biryantın veya jöle sürmek, kadınlar oje ve ruj kullanmak. Vücuda veya ihram örtüsüne güzel koku sürmek; güzel kokulu sabun kullanmak.

2. Giyim ve Giyim Eşyası ile İlgili Yasaklar

- ➡ Giyimle ilgili yasaklar sadece erkeklere yöneliktir. Kadınlar normal elbiselerini giyerler, sadece ihram süresince yüzlerini örtmezler.

A) Dikişli elbise ve iç çamaşırı türü giyim eşyası giymek. Normal şekilde giymeksizin, palto, pardesü gibi giyim eşyasını üzerine örtmek veya omuzuna almak yasak değildir. Bele kuşanılan kemerde, omuza asılan çantada, ayaklara giyilen üzeri ve topukları açık ayakkabı veya terlikte dikiş bulunabilir. Çünkü yasak olan dikiş değil; giyim eşyası olarak dikilmiş şeylerin giyilmesidir. Omuzlara örtülen ridânın uçlarını birbirine bağlamak veya iğne ile tutturmak ceza gerektirmez ise de mekruhtur.

B) Baş ve yüzü örtmek, takke ve benzeri şeyler giymek, başa sarık sarmak.

C) Eldiven, çorap ve topukları kapatan ayakkabı giymek. Nalın gibi, mümkün olduğunca üzeri açık ayakkabı giymek müstehaptır. Üzeri açık ayakkabı giymek mümkün olduğu halde, sadece topukları açık ayakkabı giymek mekruhtur. Ayak bileğine bitişen ve topukları örten ayakkabı giymek ise yasaktır, ceza gerektirir.

3. Cinsel Konularla İlgili Yasaklar

A) Cinsel ilişki ve genellikle cinsel ilişkiye götüren öpme, oynaşma, şehvetle tutma gibi davranışlarda bulunmak.

B) Şehvî duyguları tahrik edici sözler söylemek.

4. Av Yasağı

- ➡ Yaratılışı itibariyle vahşî, ürkek ve insandan kaçan hayvanlara av hayvanı denir.

❖ Gerek Harem bölgesi içinde, gerek dışında eti ister yensin ister yenmesin her türlü kara avını avlamak, avcıya avını göstermek ve

avlanmasına yardımcı olmak, av hayvanlarına zarar vermek yasaktır.

- ❖ Suda yaşasa bile, doğup üremesi karada olan hayvanlar kara hayvanı sayılır. Deniz hayvanlarının avlanması yasak olmadığı gibi tavuk ve koyun gibi evcil hayvanların kesilmesi de ihramlıya yasak değildir.

5. Harem Bölgesiyle İlgili Yasaklar

- ➔ Mekke şehri ve etrafındaki Harem denilen bölgedeki av hayvanlarının avlanması, bitkilerin kesilmesi veya koparılması ister ihramlı, ister ihramsız, herkes için yasaktır.

6. Yapılması Günah Olan ve Başkalarına Zarar Veren Konulardaki Yasaklar

1. **Füsûk:** Taatten ayrılıp mâsiyet sayılan şeyleri yapmak.
2. **Cidâl:** Başkalarıyla tartışmak, hakaret ve kavga etmek. Her zaman yasak olan bu tür davranışlardan, ihramlı iken daha çok sakınmak gerekir.

➤ İHRAMLİYA YASAK OLMAYAN ŞEYLER

1. Yıkanmak, kokusuz sabun kullanmak.
2. İhram örtülerini değiştirmek ve yıkamak.
3. Dişleri fırçalamak, sürme çekmek.
4. Kırılan tırnağı ve zarar veren veya rahatsız eden kılı koparmak.
5. Diş çektirmek, kan aldırarak, iğne vurdurmak, yara üzerine sargı sarmak.
6. Silâh taşımak, bilezik, yüzük ve kol saati takmak.
7. Kemer kullanmak, omuza çanta asmak.
8. Yüzü ve başı örtmeden, yorgan ve battaniye gibi bir örtü ile örtünmek.
9. Palto, ceket gibi giyim eşyasını giymeden omuzlarına almak.
10. Şemsiye kullanmak, gölgede oturmak.

11. Balık vb. su ürünlerini avlamak.

12. İhramsız kişi tarafından avlanan kara avının etinden yemek.

13. Yılan, akrep, fare, sinek, pire, kene gibi zararlı hayvan ve haşareler ile saldırgan köpek, kurt ve kaplan gibi yırtıcı hayvanları öldürmek.

➤ ÖZEL VAKİT

➡ Haccın farzlarını yani "ihrama girme", "Arafat vakfesi" ve "ziyaret tavafı" nı, kendileri için belirlenmiş özel vakitlerinde yapmak haccın geçerlilik şartıdır.

➤ ÖZEL MEKÂN

➡ Haccın farzlarının özel mekânlarda yerine getirilmesinin anlamı, vakfenin Arafat sınırları içinde ve tavafın Kâbe'nin etrafında yapılmasıdır.

➤ IV. HACCIN RÜKÜNLERİ

➡ **Hanefiler'e göre haccın ihram, Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı** olmak üzere üç farzı vardır. Hac bu farzların sıraya uyularak yerine getirilmesiyle eda edilmiş olur. Bu farzlardan ihram şart, diğer ikisi ise rükündür.

❖ Buna göre Arafat vakfesinin vaktini geçiren kimse o yıl hac yapma imkânını kaybeder, daha sonra yarım bıraktığı haccını kazâ eder.

➡ **Mâlikîler'e göre** bu üç farz yanında **sa'y** de farzdır ve dördü birden haccın rükünlerini oluşturur.

➡ **Şâfiîler ise**, bunlara saçları kısaltmayı veya traş etmeyi (halk veya taksîr) ilâve ederek rükün sayısını beşe çıkarmışlar ve bu rükünler yerine getirilirken bir kısmında (ilk üçünde) sıraya riayet etmenin de farz (rükün veya şart) olduğunu söylemişlerdir. Rükünlerin tamamı, usulüne göre yapılmadıkça, ceza ve kefâret ödemekle hac sahih olmaz. Eksik kalan rükünün tamamlanması veya haccın kazâsı gerekir.

A) ARAFAT VAKFESİ

➡ Arafat, Mekke'nin yaklaşık 25 km. güneydoğusunda Harem sınırları dışında bir bölgedir. Vakfe ise bir yerde bir süre durmak veya beklemek demektir. Arafat vakfesi önemli ve titizlik gerektiren bir rükündür. Çünkü süresi içinde Arafat'ta bulunamayanlar o sene hacca yetişememiş olurlar. Arafat vakfesi dışında

vaktinde yapılamayan diğer menâsik ise, daha sonra kazâ edilerek veya fidye ödenerek telâfi edilebilir.

➤ VAKFENİN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

➔ Vakfenin geçerli (sahih) olabilmesinin iki şartı vardır.

1. Hac için ihramlı olmak,
2. Vakfeyi özel (belirli) yer ve zamanda yapmak.

1. VAKFENİN YERİ:

➔ Vakfenin **yeri, Arafat bölgesidir**. Arafat bölgesinin Mekke tarafındaki sınırı, "Urene vadisi"dir. Urene vadisi dışında Arafat bölgesinin her yerinde vakfe yapılabilir. Bu vadi Arafat bölgesinden değildir. Burada bulunan "Nemîre Mescidi"nin kible (kuzeybatı) tarafından bir kısmı da vakfe yerinin dışında kalmaktadır.

2. VAKFENİN ZAMANI:

➔ Zilhiccenin 9. arefe günü zeval vaktinden yani güneşin tepe meridyeni üzerine geliş vaktinden bayramın ilk günü "fecd-i sâdık" denilen tan yerinin ağarmaya başladığı zamana kadar geçen süredir. Bu konuda mezhepler arasında görüş ayrılığı yoktur.

❖ Sadece Hanbeliler'e göre vaktin ilk anı, arefe günü fecr-i sâdık ile başlar.

➔ Vakfenin sahih olması için niyet, akıl ve ilim (Arafat'ta bulunduğunu ve vakfe yaptığını bilmek) şart olmadığından, belirtilen süre içinde ister şuurlu, ister şuursuz, ister uykuda, ister uyanık, ister abdestli, ister abdestsiz her ne halde olursa olsun, bir an Arafat sınırları içinde bulunan, hatta oradan geçen kimse vakfeyi yapmış olur.

❖ **Hanefiler'e göre arefe** günü gündüz Arafat'ta bulunanların, mazeretsiz olarak güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılmamaları vâciptir.

✓ Mazeretsiz olarak ayrılan kimse, henüz güneş batmadan bu bölgeye tekrar dönerse, bir şey gerekmez; aksi halde ceza (dem) gerekir. Fakat gündüz Arafat'ta bulunmayıp güneş battıktan sonra gelenlere bir ceza gerekmez.

❖ **Şâfiîler'e göre**, güneş batmadan ayrılanlara da ceza gerekmez.

❖ **Mâlikî mezhebinde ise**, gecenin bir cüzünde Arafat'ta bulunmak vakfenin sıhhat şartıdır.

- ✓ Güneş batmadan Arafat'tan ayrılıp bir daha dönmeyen kişinin haccı bâtil olur. Gündüzün çok az da olsa bir kısmında Arafat'ta bulunmak Mâlikîler'e göre vâciptir. Süresi içinde kısa da olsa bir müddet Arafat'ta bulunamayanlar hacca yetişememiş olurlar. Daha sonraki senelerde yeniden haccetmeleri gerekir.

➤ **ARAFAT VAKFESİNİN SÜNNETLERİ**

1. Zilhiccenin 8. terviye gününü arefe gününe bağlayan geceyi Mina'da geçirip, arefe günü sabahı güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket etmek.
2. Zeval vaktinden önce Arafat bölgesinde bulunmak ve mümkünse vakfe için gusletmek.
3. Zeval vaktinden sonra öğle namazından önce Nemîre Mescidi'nde hutbe okunması.
4. Öğle ve ikindi namazlarını cem'-i takdîm ile kılmak.
5. Vakfe esnasında abdestli ve kibleye yönelik bulunmak.
6. Vakfeyi cem'-i takdîm ile kılınan namazdan sonra yapmak. Vakfe esnasında ayakta durmak oturmaktan, binek üzerinde bulunmak ayakta durmaktan daha faziletlidir.
7. Mümkün olduğu kadar vakfeyi Cebelirahme denilen tepenin yakınında yapmak.
8. Oruçlu olmamak.
9. Gün boyunca telbiye, zikir, tesbih, dua ve istiğfar gibi ibadetleri çokça yapmak. Kendisi, anne ve babası, çocukları ve bütün müslümanlar için dua ve istiğfarda bulunmak.

➤ **Cem'-i takdîm:** Arefe günü Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarının öğle vakti içinde birleştirilerek birlikte kılınması sünnettir. Buna cem'-i takdîm denir.

➤ **Ebû Hanîfe'ye göre** bu namazların cem'-i takdîm ile kılınabilmesi için;

- a) Arefe günü hac için ihramlı olarak Arafat'ta bulunmak,
- b) Mescid-i Nemîre'de cemâat-i kübrâ ile kılmak gerekir.

✓ Aksi halde her namaz kendi vaktinde kılınır.

➤ **Diğer üç mezhep ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre**, arefe günü hac için ihramlı olanların Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarını, ister Nemîre Mescidi'nde ister çadırlarda, ister cemaatle, ister münferit olarak cem'-i takdîm ile kılmaları sünnettir.

- ➔ Bu namazlar cem'-i takdîm ile kılınırken ezan okununca önce öğle namazının ilk sünneti kılınır. Sonra ikamet yapılarak öğlenin farzı kılınır. Tekrar ikamet yapılır ve ikindinin farzı kılınır. İkinci namazı için ayrıca ezan okunmaz ve iki farz arasındaki sünnetler kılınmaz. Her iki farzdan sonra telbiye ve teşrik tekbirleri okunur.

➤ ZİYARET TAVAFI (İFADE TAVAFI)

- ➔ **TAVAF**, "bir şeyin etrafında dolaşmak, dönmek" gibi anlamlara gelir.
- ➔ **Terim olarak ise** tavaf, Hacerülesved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp, Kâbe'nin etrafında yedi defa dönmektir.
- ➔ Her bir devire "**ŞAVT**" denir. Yedi şavt bir tavaf olur.
- ➔ Ziyaret tavafı farz olup haccın iki rüknünden biridir. "**İFÂDA TAVAFI**" da denilen bu tavaf yapılmadıkça hac tamam olmaz. Ancak, Arafat vakfesini yaptıktan sonra vefat eden kişi haccının tamamlanmasını vasiyet etmişse, bir "**BEDENE**" (sığır veya deve kurbanı) kesilmekle haccı tamamlanır.

➤ TAVAFIN SAHİH OLMASININ ŞARTLARI

1. TAVAFIN VAKTİNDE YAPILMASI

- ➔ Tavafın hangi vakitten itibaren yapılacağı yani başlangıç vakti önemlidir. Son vakti için bir sınır yoktur, ömrün sonuna kadar herhangi bir vakitte yapılması yeterlidir.
  - ❖ **Hanefî ve Mâlikîler'e göre** ziyaret tavafının vakti bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan itibaren başlar.
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise ziyaret tavafının vakti, arefe günü gece yarısından itibaren başlar. Ziyaret tavafı ilk vaktinden sonra her zaman yapılabilirse de Ebû Hanîfe'ye göre bu tavafın kurban kesme günlerinde, yani bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar;
  - ❖ **Mâlikîler'e göre** ise zilhiccenin sonuna kadar yapılması vâciptir. Mazeretsiz olarak daha sonraya bırakılırsa ceza (dem) gerekir.
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise**, ziyaret tavafının bayramın ilk üç gününde yapılması vâcip değil, sünnettir. Mazeretsiz olarak daha sonra yapılması mekruh ise de ceza gerekmez. Tavafın, bayramın ilk günü yapılması ise daha faziletlidir.

2. NİYET

- ➔ Niyet, yapılmak istenen bir şeyin bilinmesi ve kalben belirlenmesidir.
- ➔ Ayrıca dille söylenmesi müstehaptır.
- ➔ Tavaf niyeti olmaksızın Kâbe'nin etrafında dolaşmak tavaf sayılmaz.
  - ❖ **Ancak** niyette tavafın türünü yani bu yapılan tavafın kudüm tavafı mı, ziyaret tavafı mı yoksa umre tavafı mı olduğunu tayin etmek gerekmez; mutlak tavafa niyet yeterlidir.

3. TAVAFIN MESCİD-İ HARAM'IN İÇİNDE, KÂBE'NİN ETRAFINDA YAPILMASI

- ➔ Kâbe'nin etrafında tavaf yapılan yere "**METÂF**" (tavaf alanı) denir. Tavaf sadece burada yapılmaz. Mescid-i Harâm'ın içinde olmak şartıyla, daha geniş devir yapılarak metâfin dışından, hatta mescidin üst katlarından Kâbe' nin çevresi dolaşılabilir. Fakat Harem-i şerif'in dışından dolaşmak tavaf sayılmaz. Çünkü bu, Kâbe'yi değil, mescidi tavaf olur.

4. ŞAVTLARIN ÇOĞUNU YAPMIŞ OLMAK

- ➔ **Hanefiler'e göre**, şavtların çoğunu yani en az dördünü yapmış olmak tavafın geçerlilik şartı olup son üç şavt yapılmayacak olursa, tavaf sahih olur, fakat farz ve vâcib tavaflarda eksik kalan her şavt için ceza gerekir.
- ➔ **Diğer üç mezhepte ise**, yedi şavtın hepsi rükün olup bütün şavtlar yapılmadığı takdirde tavaf sahih olmaz.

➤ TAVAFIN VÂCİPLERİ

1. Abdestli olmak. Tavaf esnasında abdest bozulursa, abdest alındıktan sonra eksik kalan şavtlar tamamlanabilir.
2. Setr-i avret, yani avret sayılan yerlerin örtülü olması. Setr-i avret, her zaman farzdır. Tavafta vâcib olmasının anlamı, ihlâlden dolayı ceza gerekmesidir. Avret sayılan uzuvların dörtte biri veya daha çoğu açılırsa ceza gerekir; daha azında ceza gerekmez.
3. Teyâmün, yani Kâbe'yi sol tarafına alıp kendisi Kâbe'nin sağında olacak şekilde yürümek.

4. Tavafa Hacerülesved veya hizasından başlamak.

5. Tavafı, hatîmin dışından dolaşarak yapmak. Çünkü hatîm denilen kısım Kâbe'den sayılır. Hatîmin dışından dolaşmadan yapılan şavtlar iade edilmediği veya hiç değilse eksik kalan kısım hatîmin çevresi dolaşılarak ikmal edilmediği takdirde ceza gerekir.

6. Farz ve vâcip tavafları yedi şavta tamamlamak.

7. Gücü yetenler tavafı yürüyerek yapmak. Yaşlılık, hastalık veya sakatlık sebebiyle yürüyerek tavaf edemeyenler arabaya veya tahtirevana binerek tavaf ederler.

8. Tavaf namazı kılmak. İster farz, ister vâcip, isterse nâfile olsun, her tavaftan sonra iki rek'at tavaf namazı kılmak **vâciptir**. Kerâhet vakti değilse, tavafın hemen peşinden hiç ara vermeden bu namazı kılmak müstehaptır. Daha sonra kılınsa da eda edilmiş olur. Çünkü bu namaz, haccın veya tavafın vâcplerinden değil, vitir namazı gibi **müstakil bir vâciptir**. Bu sebeple terki hac cinayeti sayılmaz ve bir ceza gerekmez.

- ❖ Arada tavaf namazını kılmadan peş peşe tavaf yapmak ise **mekruhtur**.
- ❖ Tavaf namazını "makam-ı İbrâhim" in arkasında kılmak **müstehaptır**. Orada yer bulunmazsa, mescidin içinde uygun olan başka bir yerde kılınır. Harem bölgesi dışında kılmak ise **mekruhtur**. İhram namazında olduğu gibi, bu namazın da ilk rek'atında Kâfirûn, ikinci rek'atında İhlâs sûrelerinin okunması **müstehaptır**. Tavaf için kerâhet vakti yoktur.
  - ✓ **Ancak, Hanefiler'e göre**, tavaf namazı farz ve vâcip namazların kılınması mekruh olan üç vakit dışında, sabah ve ikindi namazlarının farzları eda edildikten sonra da kılınmaz.
  - ✓ **Şâfiî mezhebinde ise** kerâhet vaktinde tamamlanan tavafla ilgili tavaf namazı o anda kılınabilir.

➔ Yukarıda sayılanlardan ilk altısı sadece Hanefiler'e göre vâciptir. Diğer üç mezhepte bunlar tavafın sıhhat şartı olduğundan, herhangi birinin eksik kalması halinde tavaf sahih olmaz ve iade edilmesi gerekir. Son ikisi yani tavaf namazı ve tavafın yürüyerek yapılması, **Hanefî ve Mâlikîler'e göre** vâcip, **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise sünnettir.

➔ Tavafın vâcplerinden biri mazeretsiz terkedilirse ceza gerekir, fakat tavaf sahih olur. Tavaf yeniden yapılırsa ceza düşer.

➤ TAVAFIN SÜNNETLERİ

1. Necâsetten tahâret. Bedende, ihramda veya elbisede namaza engel pislik bulunmaması.

2. Tavafa başlarken, Hacerülesved'e veya hizasına, Rüknyemânî yönünden gelmek.

3. Tavafa başlarken ve her şavtın sonunda Hacerülesved'i istilâm etmek.

- ❖ **İSTİLÂM**, Hacerülesved'i selâmlamak demektir. İstilâm için Hacerülesved'e dönülüp namaza durur gibi eller kulaklar hizasına kaldırılıp "Bismillâhi Allahüekber" denilerek üzerine konur ve eller arasından Hacerülesved öpülür. İzdiham sebebiyle Hacerülesved'e yaklaşamadığı durumlarda, başkalarına rahatsızlık vermemek için uzaktan avuçların içi Kâbe'ye çevrilerek eller kulaklar hizasına kadar kaldırılıp "Bismillâhi Allahüekber" denilerek, karşıdan işaretle selâmlanır ve sağ elin içi öpülür. Hacerülesved uzaktan istilâm edilirken karşısında durulup beklenmez, yürümeye devam edilir. Tavafın her şaftında Rüknyemânî'nin de istilâm edilmesi müstehaptır.

4. Ardından sa'y yapılacak tavafların ilk üç şavtında erkeklerin **remel** yapması.

- ❖ **REMEL**, tavafta kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalımlı ve çabuk yürümektir.
- ❖ **Remel** sadece sonunda sa'y yapılacak tavaflarda yapılır.
- ❖ Kadınlar remel yapmazlar.

5. Remel yapılması gereken tavaflarda erkeklerin **ıztibâ'** yapması.

- ❖ **İZTİBÂ'**, ridânın yani ihramın vücudun belden yukarısını örten parçasının bir ucunu sağ kolun altından geçirip, sol omuz üzerine atarak sağ kolu ve omuzu ridânın dışında bırakmaktır.

6. Muvâlât yani tavafın bütün şavtlarını ara vermeden peş peşe yapmak. Tavaf esnasında farz namaz için ikamet yapılması veya abdestin bozulması gibi, tavafa devam etmeyi engelleyen bir durum ortaya çıkarsa, tavaf olduğu yerde bırakılır, kalan kısmı sonra tamamlanır.

7. Erkeklerin mümkün olduğu kadar Kâbe'ye yakın; kadınların ise erkekler arasına karışıp sıkışmayacak bir uzaklıktan tavaf etmeleri. Tavafın sünnetlerinin mazeretsiz terki **mekruhtur**. Sünnetlerin terk edilmesi durumunda maddî bir ceza gerekmez.

➤ TAVAFIN YAPILIŞI

- ➡ Hangi tavaf yapılacaksa ona niyet edilerek, Rüknyemânî cihetinden Hacerülesved hizasına gelinir. Tekbir ve tehlil getirilerek Hacerülesved öpüldükten veya karşıdan selâmlandıktan (istilâm) sonra, dua okuyarak tavafa başlanır. Hatîmin dışından dolaşarak ve her şavtta hizalarına gelindikçe **Rüknyemânî ve Hacerülesved istilâm** edilerek yedi şavt tamamlanır. Rüknl ırâki ve Rüknyşşâmî'de istilâm yoktur. Tavaf tamamlanınca mümkünse makam-ı İbrâhim'in arkasında, orada yer yoksa uygun bir yerde tavaf namazı kılınır dua edilir.

➤ TAVAF ÇEŞİTLERİ

- ➡ Ziyaret tavafından başka, **hacla ilgili olan ve olmayan farz, vâcip, sünnet ve nâfile başka tavaflar da vardır**. Ancak hepsinin sıhhat şartları, vâcipleri, sünnetleri ve yapılış şekli aynıdır.

➡ Hacla ilgili olarak

- ❖ Kudüm tavafı
- ❖ Ziyaret tavafı
- ❖ Vedâ tavafı" olmak üzere üç tavaf vardır.

✓ Umrede yapılan tavafa ise umre tavafı denir.

Hac ve umre ile ilgili olmayan diğer tavaflar ise şunlardır:

1. NEZİR TAVAFI. Tavaf etmeyi adayan kişinin, nezrini yerine getirmesi vâciptir. Bunun için zaman belirlenmişse, belirlenen zamanda, zaman tayini yapılmamışsa uygun bir zamanda adanmış olan tavaf yerine getirilir.

2. TAHİYYETÜ'L-MESCİD TAVAFI. Bir mescide girildiğinde kılınması sünnet olan tahiyetü'l-mescid yerine, Mescid-i Harâm'a her girildiğinde hürmeten ve mescidi selâmlamak için bir tavaf yapmak müstehaptır. Buna selâmlama tavafı anlamında tahiyetü'l-mescid tavafı denir. Hac veya umre gereği yapılacak olan tavaf bunun yerini tutar.

3. TATAVVU TAVAFI. Mekke'de bulunulan süre içinde hac ve umre ile ilgili olarak yapılan tavaflar dışında, fırsat buldukça yapılan nâfile tavaflardır. Diğer ibadetler gibi, başlanılmış olan nâfile bir tavafın bitirilmesi de vâcip olur.

Uzak yerlerden gelmiş olan kimselerin nâfile tavaf yapmaları, Mescid-i Harâm'da nâfile namaz kılmalarından efdaldır. Hac mevsimi dışında Mekkeliler için de hüküm aynıdır.

➤ **HACCIN VÂCİPLERİ**

➡ Haccın rükün ve şartlarının yanında bir de vâcip olan törenleri (menâsik) vardır. Bunların terkedilmesiyle hac geçersiz (fâsid) olmaz ise de mazeretsiz terkedilmesi tahrîmen mekruhtur. Ayrıca meşrû bir mazeret olmadıkça terk edilen veya zamanında yapılmayan her vâcip için ceza gerekir.

➡ **Hanefî mezhebinde haccın aslî vâcipleri :**

1. Sa'Y
2. Müzdelife'de Vakfe
3. Şeytan Taşlama
4. Halk Veya Taksir
5. Vedâ Tavafı olmak üzere toplam beş törenden (nüsük) ibarettir.

✓ Bunlardan sa'y ile halk veya taksir, hem hac, hem de umrede vâciptir.

✓ Diğer üçü ise umrede yoktur.

➤ **SA'Y**

➡ Sa'y sözlükte "koşmak, çaba göstermek" gibi anlamlara gelir.

➡ Hac ve umre ile ilgili bir terim olarak ise sa'y, Kâbe'nin doğu tarafında bulunan Safâ ve Merve adlı iki tepe arasında, Safâ'dan başlanıp Merve'de tamamlanmak üzere yedi defa gidip gelmeyi ifade eder.

➡ Safâ'dan Merve'ye gidiş bir şavt ve Merve'den Safâ'ya dönüş bir şavt olur.

➡ Sa'yin yapıldığı Safâ ile Merve arasındaki yaklaşık 350 metrelik mesafeye de "mes'â" (sa'y yeri) denir.

➤ **SA'YİN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI**

1. Sa'yi, ihrama girdikten yani hac veya umre yahut her ikisi için niyet ve telbiye yaptıktan sonra yapmak. İhrama girmeden önce hac veya umre menâsikinden hiçbiri yapılamaz.

- ❖ **Sa'yin sahih olması için**, ihrama girdikten sonra yapılması şart ise de ihramlı olarak yapılması şart değildir; belirli menâsik tamamlanıp ihramdan çıktıktan sonra da yapılabilir.

2. Hac sa'yini hac ayları başladıktan sonra yapmak. İhrama girme dışında, hacla ilgili menâsikten hiçbiri, hac ayları girmeden yapılamaz.

3. Sa'yi muteber bir tavaftan sonra yapmak. Sa'y tek başına müstakil bir nüsük değildir. Ancak muteber bir tavaftan sonra, ona bağlı olarak yapılabilir.

- ❖ **Muteber tavaf**, hades-i ekberle yani cünüp, aybaşı veya loğusa olarak yapılmamış olan tavaftır.

4. Şavtların çoğunu yani en az dördünü yapmış olmak. Hanefi mezhebinde, sa'yin yedi şavtından dördü rükün, üçü vâciptir. Diğer üç mezhepte bütün şavtlar rükündür.

5. Sa'ye Safâ'dan başlamak. Merve'den başlanırsa ilk şavt sahih olmaz.

➤ SA'YİN VÂCİPLERİ

1. Sa'yi yürüyerek yapmak. Yürümekten âciz olan hasta, yaşlı ve sakatlar, arabaya binerler.
2. Yedi şavta tamamlamak (ilk dört şavt rükündür).

➤ SA'YİN SÜNNETLERİ

1. Tavaf bitince, tavaf namazı kılmak dışında ara vermeden sa'ye başlamak.
2. Sa'y yapmaya gitmeden önce Hacerülesved'i istilâm etmek.
3. Hadesten tahâret, yani sa'yi abdestli olarak yapmak. Tavaflarını temiz olarak yaptıktan sonra âdet görmeye başlayan kadınların sa'y yapmaları kerâhetsiz olarak câizdir.
4. Necâsetten tahâret. Bedende, ihramda ve elbisede namaza engel pislik bulunmamak.
5. Her şavt başında, Safâ ve Merve'de yükseğe çıkıp, Kâbe'ye yönelerek tekbir ve tehlil ile el açıp dua etmek.
6. Şavtları peş peşe ara vermeden yapmak.
7. Erkekler yeşil ışıklı sütunlar arasında "hervele" yapmak ve diğer kısımlarda ise normal yürümek.

❖ **Hervele**, kısa adımlarla koşarak canlı ve çalıklı yürümektir.

❖ **Kadınlar hervele yapmazlar.**

8. Sa'y esnasında tekbir, tehlil, zikir ve dua ile meşgul olmak.

9. Niyet etmek.

❖ **Hanefiler'in de** içinde olduğu fakihlerin çoğunluğuna göre sa'yde niyet sünnet,

❖ **Hanbeliler'e göre ise şarttır.**

➤ SA'YİN YAPILIŞI

➔ Tavaftan sonra, Hacerülesved istilâm edilerek Safâ tepesine çıkılır. Sa'y yapmaya niyet edilip, tekbir, tehlil, zikir ve dua okunarak Merve'ye doğru yürünür. Yeşil ışıklı sütunlar arasında "hervele" yapılır. Bu sütunlar arasında her şavtta: **"Rabbim, günahlarımızı bağışla, bize acı, kusurlarımızı affet ve bize ikram et, bildiğin günahlarımızdan vazgeç; çünkü sen bizim bilmediklerimizi de biliyorsun. Şüphe yok ki sen en aziz ve en kerîm olan Allah'sın"** duası okunur. Merve'ye varınca yine Kâbe'ye yönelinerek tekbir, tehlil söylenip dua edilir. Böylece sa'yin ilk şavtı yapılmış olur. Aynı şekilde Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safâ'ya üç dönüş olmak üzere yedi şavt bitince sa'y tamamlanmış olur.

➔ Sa'y kendi başına müstakil bir nüsük değildir.

➔ Mutlaka bir tavafa bağlı olarak yapılır.

➔ Tavaf namazından sonra ara vermeden yapılması sünnet ise de, tavaftan sonra hemen yapılmayıp bir süre sonra yapılması da câizdir.

➔ Gerek hac, gerek umre için sadece birer sa'y vardır.

➔ Sa'yin nâfilesi yoktur. Bu sebeple her tavaftan sonra sa'y yapılmaz.

➤ MÜZDELİFE VAKFESİ

➔ Müzdelife, Arafat ile Mina arasında, Harem sınırları içinde bir bölgedir. Mina'dan Muhassır vadisi ile ayrılır. Haccedenlerin arefe gününü bayram gününe bağlayan geceyi burada geçirmeleri sünnet, burada vakfe yapmak ise vâciptir.

➤ GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

1. Hac için ihramlı olmak.

2. Arafat vakfesini yapmış olmak.

3. Belirli yerde yani Müzdelife sınırları içinde yapmak. Muhassır vadisi dışında Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir. Kuzeh dağı üzerindeki Meş'ar-i Harâm civarında yapılması sünnettir.

4. Belirli zaman içinde yapmak.

➤ MÜZDELİFE VAKFESİNİN ZAMANI

- ➔ Müzdelife vakfesinin zamanı, **Hanefîler'e göre** bayramın birinci günü (10 Zilhicce) tan yerinin ağarmaya başlamasından (fecd-i sâdık) güneşin doğmasına kadar olan süredir.
  - ❖ **Mâlikîler'e göre**, arefe günü akşamı güneşin batışından bayram sabahı güneşin doğuşuna kadar olan süre;
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise gecenin yarısından itibaren güneşin doğuşuna kadar geçen süredir. Gece yarısı, güneşin batışı ile güneşin doğuşu arasındaki sürenin ortasıdır.

AKŞAM VE YATSI NAMAZLARININ CEM'-İ TE'HİR İLE KILINMASI

- ➔ Haccedenlerin arefe günü akşamı Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını ister münferit ister cemaatle olsun, yatsı vakti içinde cem'-i te'hir ile kılmaları,
  - ❖ **Hanefîler'e göre vâcip;**
  - ❖ **Şâfiîler'e göre ise sünnettir.**
- ➔ Bu namazlar yatsı vaktinin çıkmasından endişe edilmedikçe Arafat'ta veya yolda kılınmaz; kılındığı takdirde, henüz yatsı vakti çıkmadan Müzdelife'ye ulaşırsa,
  - ❖ **Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre** yeniden kılınır.
  - ❖ **Ebû Yûsuf'a göre** Müzdelife'ye ulaşmadan kılınması mekruh ise de kılındığı takdirde iadesi gerekmez.
- ➔ Cem'-i takdîm ve cem'-i te'hir ile kılınan namazlarda, iki farz arasında başka namaz kılınması mekruhtur. Bu sebeple akşamın sünneti ve yatsının ilk sünneti kılınmaz. Yatsının son sünnetiyle vitir kılınır. İki vaktin namazı bir tek ezan ve bir tek ikametle kılınır. Yatsı namazı için ayrıca ezan ve ikamet gerekmez.

➤ ŞEYTAN TAŞLAMA

- ➔ Dilimizde "şeytan taşlama" denilen **remy-i cimâr**, haccedenlerin bayram günleri Mina'da Küçük Cemre, Orta Cemre ve Akabe Cemresi adı verilen yerlere ufak

taşlar atması demektir. Halk dilinde küçük şeytan, orta şeytan ve büyük şeytan da denilen bu taş kümelerine taş atmak haccın vâciplerindedir.

➡ Mina, Müzdelife ile Mekke arasında, Harem sınırları içinde bir bölgedir.

- ❖ **Hanefî mezhebinde**, şeytan taşlanan günlerde Mina'da geceleme sünnettir.
- ❖ **Diğer üç mezhepte ise**, mazereti olmayanların bu gecelerden her birinin yarısından çoğunda Mina'da bulunmaları vâciptir. Aksi halde ceza gerekir.

ŞEYTAN TAŞLAMANIN GEÇERLİ OLMASININ ŞARTLARI

1. Taşlar cemrelere el ile fırlatılarak atılmalıdır. Ayakla veya herhangi bir aletle atılması sahih olmadığı gibi, taşı geriden fırlatmaksızın cemre üzerine el ile konulması da sahih olmaz.

2. Atılan şeyin, taş atma veya taşlama anlamını gerçekleştirecek bir madde olması gerekir. Bu bakımdan ;

- ❖ Hanefiler'in dışındaki üç mezhebe göre atılan şey mutlaka taş olmalıdır.
- ❖ Hanefiler'e göre ise, atılan şeyin taş, kurumuş çamur gibi üzerinde teyemmüm yapılması câiz olan bir madde olması gerekir. Ağaç, maden ve tezek gibi şeylerin atılması taşlama yerine geçmez.

3. Taşların her birini ayrı ayrı atmak gerekir. Hepsi birden atılırsa tek taş atılmış sayılır.

4. Taşlar cemre kümesinin üzerine yani taş havuzunun içine veya yakınına düşürülmelidir.

5. Taş, atıldığı yere atanın fiili sonucu ulaşmalıdır. Atılan taş, bir yere çarptıktan veya düştükten sonra bu yerin etkisi olmadan kendiliğinden atıldığı yere ulaşırsa, sahih olur.

- ❖ **Meselâ** birinin omuzuna düşüp orada kaldıktan sonra o kişinin hareketiyle düşerse, istenilen yere ulaşsa bile sahih olmaz, yeniden atılmalıdır.

6. Gücü yetenler taşları bizzat kendileri atmalıdır. Namazlarını ayakta durarak kılamayacak durumda olan kimseler başkalarını vekil tayin edebilirler.

7. Taşları belirli vakitler içinde atmak gerekir.

➤ ŞEYTAN TAŞLAMA ZAMANI

- Taş atma zamanı **Hanefî ve Malikîlere göre** bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan, **Şafîî ve Hanbelîlere göre** ise, gece yarısından bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar olan süredir. Ancak bu süre içinde, aşağıda açıklanacağı üzere taş atılması câiz olmayan vakitler de vardır.

1. Bayramın Birinci Günü (10 Zilhicce). Bu günde yalnız Akabe Cemresi'ne yedi taş atılır.

- **Hanefîler'e göre**, bayramın birinci günü taş atma zamanı, tan yerinin ağarmasından (fecd-i sâdik) ertesi günün tan yeri ağarmasına kadar olan süre olmakla birlikte, belirlenen bu süre içinde, güneşin doğması ile öğle namazı vaktinin girmesi arasındaki vakitte taşlamak sünnet, sabah güneşin doğmasından önce ve akşam güneşin batmasından sonra taş atmak mekruh kabul edilmiştir.
- **Mâlikîler'e göre taşlama vakti** bayramın birinci günü tan yerinin ağarmasıyla başlar ve akşam namazı vaktinin girmesine kadar devam eder. Güneş battıktan sonra (gece veya ertesi gün) atılırsa, edâ değil kaza sayılır ve ceza gerekir.
- **Şafîî ve Hanbelîler'e göre** ise bu vakit gecenin yarısından bayramın dördüncü günü güneş batıncaya (teşrik günlerinin sonuna) kadar sürer. Bu sürenin herhangi bir anında taş atılması sahihtir. Ancak henüz güneş doğmadan atılması mekruh; güneşin doğuşundan zevale kadar geçen sürede sünnet; zevalden güneş batıncaya kadar kerâhetsiz câiz; mazeretsiz güneş battıktan sonraya geciktirmek ise mekruh sayılmıştır.

2. Bayramın İkinci ve Üçüncü Günleri (11-12 Zilhicce). Bu günlerin her birinde her üç cemreye yedişer olmak üzere toplam 21 taş atılır. Bu iki günde taş atma zamanı, zeval vaktinde başlar.

- **Hanefîlere göre** ertesi gün fecr-i sâdika kadar,
- **Malikîlere göre** ise güneşin batmasına kadar devam eder. Belirtilen bu sürenin herhangi bir bölümünde taş atma işi yapılabilir. Bu iki günde zevalden önce taş atılması ise câiz değildir.
- **Şafîî ve Hanbelîler'e göre** ise bu günlerle ilgili taşlamanın süresi de bayramın ilk günü gibi teşrik günlerinin sonuna kadardır.

3. Bayramın Dördüncü Günü (13 Zilhicce).

- **Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imamına göre** bayramın dördüncü günü de taş atma vakti, ikinci ve üçüncü günlerde olduğu gibi zevalden itibaren başlar.

- ➔ **Ebû Hanife'ye göre** ise bayramın dördüncü günü taş atma zamanı fecr-i sâdıktâ başlar. Ancak taşların henüz güneş doğmadan atılması mekruh, güneşin doğuşundan zevale kadarki sürede câiz, zevalden sonra atılması ise sünnettir. İster edâ, ister kazâ olsun, bayramın dördüncü günü güneşin batmasıyla taş atma süresi sona erer.

C) ATILACAK TAŞ SAYISI

Bayramın 1. Günü	Akabe 7, Diğerlerine atılmaz.
Bayramın 2. Günü	Küçük Cemre 7, Orta Cemre 7, Akabe Büyük Cemre 7 (toplam 21 taş atılır)
Bayramın 3. Günü	Küçük Cemre 7, Orta Cemre 7, Akabe Büyük Cemre 7 (toplam 21 taş atılır)
Bayramın 4. Günü	Küçük Cemre 7, Orta Cemre 7, Akabe Büyük Cemre 7 (toplam 21 taş atılır)

- ➔ Bayramın birinci günü atılan yedi taş da eklenirse taşlamada atılan toplam taş sayısı 70 olur.
- ➔ Ancak bayramın dördüncü günü cemrelere taş atmak faziletli olmakla birlikte zorunlu değil dir. Dördüncü gün taş zorunlu olmadığı takdirde atılan taş sayısı 49 (70- 21=49) olur.
- ➔ Bayramın dördüncü günü taş atmayacak olanların,
- ❖ **Hanefiler'e göre** dördüncü günü fecr-i sâdıktan önce, diğer üç mezhepte ise üçüncü gün güneş batmadan önce Mina'dan ayrılmış olmaları gerekir. Mina'nın Mekke tarafındaki sınırı, Akabe Cemresi'dir. Akabe Cemresi'nden Mekke cihetine birkaç adım ilerlemek bile Mina'dan ayrılmak sayılır. Bayramın dördüncü günü taş atmayacak olanların, üçüncü gün güneş batmadan Mina'dan ayrılmaları, **Hanefiler'e göre sünnettir**. Güneş battıktan sonra ayrılmak mekruh ise de ceza gerekmez.

➤ ŞEYTAN TAŞLAMANIN SÜNNETLERİ

1. Taşları üç-beş metre mesafeden atmak.

2. Yedi taşı peş peşe atmak.

3. Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri sırayla Küçük, Orta ve Akabe cemrelerine taş atmak. Diğer üç mezhepte sıraya uymak sıhhat şartıdır.

4. Atılan taşların nohuttan büyük, fındıktan küçük olması.

5. Küçük ve Orta cemrelerde taş attıktan sonra dua etmek. Akabe Cemresi'ne taş attıktan sonra dua edilmez, orası hemen terkedilir.

6. Her bir taşı atarken "Bismillâhi Allahüekber" demek.

➤ ŞEYTAN TAŞLAMANIN MEKRUHLARI

1. Büyükçe bir taşı olduğu gibi veya kırıp birkaç parça yaparak atmak.

2. Cemre mahallinde biriken taşlardan alıp atmak.

3. Temiz olmayan meselâ pislik bulaşmış taşları atmak.

4. Bir cemreye aynı gün yediden çok taş atmak.

5. Taş atarken cemreler arasında sıraya uymamak.

➤ ŞEYTAN TAŞLAMANIN YAPILIŞI

➔ Cemre mahalline varmadan önce Müzdelife'de veya yolda yeteri kadar taş toplanıp hazırlanır. Taşların Müzdelife'den veya belirli bir yerden toplanması gerekmez, her yerden alınabilir. Sadece cemre mahallinde başkaları tarafından atılmış taşları alıp atmak mekruhtur. Taşları atmak için cemrelere yeteri kadar yaklaşılır. Atılacak taş, baş ve şahadet parmaklarının uçları ile tutulup "**Bismillâhi Allahüekber, rağmen li'ş-şeytân ve hizbih**" denile rek atılır. Atılan taş yerine ulaşmaz veya uzağa düşerse, onun yerine başkası atılır.

➤ ŞEYTAN TAŞLAMADA VEKÂLET

➔ Hastalık, yaşlılık, sakatlık gibi mazeretlerle cemre mahalline gidip bizzat taş atmaları mümkün olmayanlar, uygun kişileri vekil ederek taşlarını atırırlar.

➤ VAKTİNDE ATILAMAYAN TAŞLARIN KAZÂSI

➔ Taş atma günlerinde her günün taşının kendi vakti içinde atılması vâcib olduğu gibi, vaktinde atılamayan taşların taş atma süresi içinde kazâ edilmesi de vâcibtir.

➔ **Taş atma süresi**, bayramın dördüncü günü güneşin batması ile son bulur. Bundan sonra eda ve kazâ olarak taşlama yapılmaz.

- ➔ **Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre**, vaktinde atılamayan taşlar, taşlama süresi içinde kazâ edilse de cezası düşmez.
- ➔ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre** ise taş atma süresi içinde kazâ edildiği takdirde cezası düşer.
- ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise vaktinde atılamayan taşlar bayramın dördüncü günü güneş batmadan önce atıldığı takdirde, kazâ değil, eda sayılır. Gecikmeden dolayı ceza da gerekmez.
- **SAÇLARI TIRAŞ ETMEK (Halk) veya KISALTMAK (Taksir)**
- ➔ İlmihal dilinde saçların tıraş edilmesi "halk", kısaltılması ise "taksîr" olarak anılır. **Halk**, saçların dipten tıraş edilmesi, **taksîr** ise uçlarından kesilip kısaltılması demektir.
- ➔ Saçların dipten tıraş edilmesi, kısaltmaktan evlâ görülmektedir.

A) ZAMANI VE YERİ

- ➔ Hacda saçları tıraş etme veya kısaltmanın zamanı, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan, ömrün sonuna kadar devam eden süredir.
  - ❖ **Ancak Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre**, bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadarki süre içinde yapılması vâciptir. Daha sonraya geciktirilmesi durumunda ceza (dem) gerekir.
  - ❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise bu vecîbenin bayramın ilk üç gününde yapılması vâcip değil, sünnettir. Geciktirilmesi mekruh ise de ceza gerekmez.
  - ❖ Ancak tıraş olmadıkça ihramdan çıkmış olmaz ve ihram yasakları devam eder.
  - ❖ Umrede saçları tıraş etme veya kısaltmanın vakti, umre tavafının dört şavtını tamamladıktan sonra başlar. Fakat umre sa'yini ihramlı olarak yapmak vâcip olduğu için sa'yi de yaptıktan sonra tıraş olmak gerekir.
  - ❖ Hac için ihrama girenler, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan önce, umre için ihrama girenler ise, umre tavafının en az dört şavtını tamamlamadan tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmazlar, ihram yasağı işlemiş olurlar.
  - ❖ **Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre**, ister hac, ister umre için olsun, saçları tıraş etmenin veya kısaltmanın yeri Harem bölgesidir. Harem bölgesi dışında yapılması sahîh ise

de vâcip terkedildiği için ceza gerekir.

- ❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'e göre**, bu vecibenin Harem bölgesinde yapılması vacip değil, sünnettir.

B) TIRAŞ EDİLECEK VEYA KISALTIYACAK SAÇIN MİKTARI

- ➔ **Hanefiler'e göre** saçların tıraş edilmesi veya kısaltılmasında vâcip olan miktar, başın en az dörtte birindeki saçlardır. Başın sadece dörtte birinde veya daha az kısmında saç varsa, hepsinin tıraş edilmesi veya kısaltılması gerekir. Ne kadar kısmında olursa olsun, saçların tamamının tıraş edilmesi veya kısaltılması ise sünnettir.
- ➔ **Şâfiiler'de**, vâcibin ifası için üç tel saçın tıraş edilmesi veya kısaltılması yeterlidir.
- ➔ **Mâlikî ve Hanbeliler'e göre** ise saçların tamamının tıraş edilmesi veya kısaltılması vâciptir. Mezheplerin her birinde başın tıraş edilecek miktarı ile abdestte meshi gereken miktarı aynıdır. Erkeklerin saçlarını dipten tıraş etmeleri, kısaltmaktan efdaldır.
- ➔ **Kadınlar ise** saçlarının en az dörtte birinin uçlarından bir miktar keserler.

C) TIRAŞ İLE DİĞER MENÂSİK ARASINDA TERTİP

- ➔ Hz. Peygamber Vedâ haccında bayramın ilk günü Mina'da önce Akabe Cemresi'ne yedi taş attı, sonra kurbanlarını kesti, daha sonra tıraş oldu ve aynı gün Mekke'ye gidip ziyaret tavafını yaptı ve tekrar Mina'ya döndü. Bu dört menâsik yerine getirilirken, Hz. Peygamber'in yaptığı sıralamaya uymanın vâcip veya sünnet oluşu konusunda müctehidler arasında görüş ayrılığı vardır.
  - ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre**, bunların ilk üçünde Hz. Peygamber'in yaptığı sıralamaya uymak vâciptir. Aksi halde ceza (dem) gerekir. Ancak, ifrad haccında şükür kurbanı vâcip olmadığından, nâfile olarak kesenlerin kurban konusunda tertibe uymaları vâcip değil, sünnettir.
  - ❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhebe göre** ise sıralamaya riayet sünnettir. Uyulmaması mekruh ise de ceza gerekmez.
  - ❖ **Ancak Mâlikî mezhebinde** Akabe Cemresi'ne taş atmanın tıraş ve tavaftan önce olması gerekir. Ziyaret tavafında ise Ebû Hanîfe dahil, bütün müctehidlere göre tertip vâcip değil,

sünnettir. Tertibe uyulduğu takdirde ifrad haccı yapanlar Akabe Cemresi'ne taşlarını attıktan sonra, temettu' veya kırân haccı yapanlar ise taş atıp kurbanlarını kestikten sonra tıraş olup ihramdan çıkarlar. Tıraş olabilecek duruma gelen kimseler saçlarını kendileri tıraş edebilecekleri gibi henüz kendileri tıraş olmadan başka ihramlıları da tıraş edebilirler. Fakat tıraş olmadıkça veya saçlarını kısaltmadıkça diğer ihram yasaklarını yapamazlar.

D) TIRAŞ OLMA VE SAÇLARI KISALTMANIN HÜKMÜ

- ➔ Saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ile ihramdan çıkmış olur. İhramdan çıkma, elbise giyme, koku sürünme, saç, sakal, bıyık ve tırnak kesme gibi ihram yasaklarının kalkması demektir. Buna "**tehallül**" denir.

1. İLK TEHALLÜL :

- ❖ **Hanefî mezhebinde** cinsel ilişki dışındaki ihram yasaklarının kalkmasını sağlayan ilk tehallül ancak saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ile olur. İlk tehallülün gerçekleşmesi için tertibe uymak gerekmediği gibi daha önce taş atma ve kurban kesme nüsüklerini yapmış olmak da gerekmez. Bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan sonra tıraş olmakla ilk tehallül gerçekleşir ve cinsel ilişki dışındaki bütün ihram yasakları kalkar. Fakat Akabe Cemresi'ne taş atmak, kurban kesmek, hatta ziyaret tavafını yapmakla tıraş olmadıkça- ne ilk ne de ikinci tehallül gerçekleşir.
- ❖ **Şâfiîler'e göre** ilk tehallül taş atma, tıraş olma veya ziyaret tavafından herhangi ikisini yapmakla;
- ❖ **Mâlikî ve Hanbelîler'e göre** ise Akabe Cemresi'ne ilk günkü taşları atmakla gerçekleşir.

2. İKİNCİ TEHALLÜL.

- ➔ İkinci tehallül cinsel ilişki dahil bütün ihram yasaklarının kalkması demektir. İlk tehallülden sonra ziyaret tavafının da yapılmasıyla olur. Şayet henüz tıraş olmadan ziyaret tavafı yapılmışsa, tıraş olmakla ilk ve ikinci tehallül her ikisi birden gerçekleşir.
- ❖ **Hanefîler dışındaki diğer üç mezhepte**, ikinci tehallül için ziyaret tavafından başka sa'yin de yapılması gerekir. Çünkü onlara göre sa'y vâcib bir nüsük değil, haccın rükünlerindedir.

➤ VEDÂ TAVAFI (Sader Tavafı)

- ➔ Vedâ tavafı Mekkeli olmayan ve Mekkeli hükmünde sayılmayan, uzak bölgelerden gelmiş hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken en son tavaftır. Buna **sader tavafı** da denir. Sader ayrılma demektir.

a) Vâcib Olmasının Şartları

1. Haccetmiş olmak.
2. Hacceden kişinin Âfâkî olması.
3. Kadımlar, Mekke'den ayrıldıkları esnada aybaşı veya loğusalık halinde olmamak.

b) Vakti ve Sıhhat Şartı

- ➔ Vedâ tavafı ziyaret tavafindan sonra yapılır. Mekke'den ayrılıp mikat dışına çıkmadıkça vakti sona ermiş olmaz.
- ➔ Vedâ tavafını yapmadan Mekke' den ayrılan kişi henüz mikat sınırları dışına çıkmamışsa, ihramsız olarak Mekke'ye dönüp vedâ tavafını yapması vâcibtir.
- ➔ Mikat dışına çıkmışsa dönmek vâcib değildir ve artık ceza gerekir. Fakat dönülüp eda edilirse yani yeni bir umre yapmak üzere ihrama girip umreden sonra vedâ tavafı yapılırsa ceza düşer.
- ➔ Ziyaret tavafindan önce vedâ tavafı yapılmaz. Şayet yapılırsa, bu tavaf ziyaret tavafı sayılır.
  - ❖ Şâfiî ve Hanbelîler'e göre, vedâ tavafı Mekke'den ayrılırken yapılır. Aksi halde iadesi gerekir.
  - ❖ Mâlikîler'e göre ise vedâ tavafı vâcib değil sünnettir.

➤ HACCIN SÜNNETLERİ ve ÂDÂBİ

A) HACCIN SÜNNETLERİ

1) KUDÜM TAVAFI (Sader tavafı – Geliş – Varış Tavafı)

- ➔ Kudüm, "geliş ve varış" anlamındadır. Buna göre kudüm tavafı, Mekke'ye geliş tavafı demektir. İfrad veya kırân hacı yapan Âfâkîler için sünnet olup Arafat vakfesine kadarki süre içinde eda edilir. Mekke'ye varınca geciktirilmeden yapılması **müstehaptır**. Haccın sa'yi bu tavaftan sonra yapılacaksa tavafta "ıztıbâ" ve "remel" yapılır. Aksi halde yapılmaz. Âfâkî olmayanların, yani haccetseler bile Harem ve Hil bölgeleri halkının, temettu' hacı veya sadece umre yapanların, ifrad hacı yaptıkları halde Mekke'ye uğramadan doğrudan

Arafat'a çıkanların ve özel halleri sebebiyle Arafat vakfesinden önce kudüm tavafı yapamamış olan kadınların kudüm tavafı yapmaları gerekmez.

2) HAC HUTBELERİ

➔ Hacla ilgili olarak üç hutbe vardır.

- ❖ **Birinci hutbe** Zilhiccenin 7. günü Mekke'de, Harem-i şerif'te öğle namazından önce okunur
- ❖ **İkinci hutbe**, arefe günü Arafat'ta Nemîre Mescidi'nde zevalden sonra cem'-i takdîm ile kılınan öğle ve ikindi namazlarından önce, cuma hutbesinde olduğu gibi, arada oturularak iki hutbe halinde okunur.
- ❖ **Üçüncü hutbe ise**, bayramın 2. günü öğle namazından önce Mina'da Mescid-i Hayf'ta irad edilir.

3) AREFE GECESİNİ MİNA'DA GEÇİRMEK

➔ Zilhiccenin 8. terviye günü güneş doğduktan sonra Mekke'den Mina'ya gitmek ve o günkü öğle namazından ertesi günkü sabah namazı dâhil, beş vakit namazı Mina'da kılıp geceyi de Mina'da geçirmek ve arefe günü sabahı güneş doğduktan sonra buradan Arafat'a hareket etmek sünnettir.

4) BAYRAM GECESİNİ MÜZDELİFE'DE GEÇİRMEK

➔ Arefe günü güneş battıktan sonra Arafat'tan Müzdelife'ye intikal edip geceyi burada geçirmek ve sabah namazını kıldıktan ve ortalık aydınlandıktan sonra buradan Mina'ya hareket etmek sünnettir.

5) BAYRAM GÜNLERİNDE MİNA'DA KALMAK

➔ "Eyyâm-ı nahr" ve "Eyyâm-ı Mina" denilen Zilhiccenin 10, 11 ve 12. günlerinde Mina'da kalmak ve orada geceleme,

- ❖ **Hanefiler'e göre** sünnet,
- ❖ **Diğer üç mezhepte ise** vâciptir.

6) MUHASSAB'DA BİR SÜRE DİNLENMEK

➔ Hac sonunda Mina'dan dönüşte, Mekke girişinde, Cennetü'l-muallâ civarında, Muhassab denilen vadide bir süre dinlenmek (tahsîb) ;

- ❖ **Hanefiler'e göre** sünnet-i kifâye,
- ❖ **Diğer mezheplerde ise** müstehaptır.

- ➡ Bu yere "Ebtah", "Batha" veya "Hasba" da denilmektedir. Bu vadi günümüzde Mekke'nin içinde kaldığından artık bu sünnet yapılamamaktadır.

➤ **HACCIN ÂDÂBI**

1. Hac farızası helâl kazanç ile eda edilmelidir. Hac sadece malî bir ibadet olmadığından, meşrû olmayan kazanç sarfedilerek yapılan hac şeklen sahih olursa da bu haccin sevap ve fazileti olmaz.
2. Üzerlerinde kul hakkı bulunanlar yola çıkmadan önce hak sahiplerinin haklarını ödeyerek onlarla helâlleşmelidir.
3. Bir daha işlememek azim ve kararı ile günahlara tövbe edilmelidir.
4. Kazâya kalmış ibadetleri mümkün olduğunca kazâ edilmeye çalışılmalıdır.
5. Hac yolculuğu konusunda bilgi ve tecrübesi bulunan kişilerle istişarede bulunulmalıdır.
6. Haline uygun, anlaşılabileceği yol arkadaşları edinmelidir.
7. Yola çıkmadan akraba ve dostlarla vedalaşmalıdır.
8. Gösterişten ve böbürlenmekten sakınmalı, mütevazı ve ihlâslı olmalıdır.
9. Yola çıkarken ve eve dönüşte ikişer rek'at namaz kılmalıdır.
10. Gerek yolculukta gerek hac esnasında başkalarıyla tartışmaktan ve kırıcı davranışlardan sakınmalıdır.
11. Boş ve faydasız şeylerle meşgul olmayıp vakitler ibadet ve faydalı işlerle değerlendirilmelidir.

➤ **VII. UMRE**

➤ **TANIM**

- ➡ Umre, ihrama girerek tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmaktan ibarettir.
- ❖ **Hanefî ve Mâlikîler'e göre** müslümanın ömründe bir defa umre yapması müekked sünnettir.
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre** ise farzdır.

➤ **UMRENİN FARZ VE VÂCİPLERİ**

- ➡ **Hanefiler'e göre**, umrenin farzları ihram ve tavaf olmak üzere ikidir. Bunlardan ihram şart, tavaf ise rükündür.
- ➡ **Şâfiî ve Hanbeliler'e göre bu dört nüsük** yani ihram, tavaf, sa'y ve tıraş birer rükündür.
- ➡ **Mâlikî mezhebinde ise**, ilk üçü rükün, tıraş ise vâciptir.

➤ UMRENİN ZAMANI

- ➡ Umre için belirli bir zaman yoktur, her zaman yapılabilir. Ramazanda yapılması mendup ve daha faziletlidir.
  - ❖ **Ancak Hanefî mezhebinde** "teşrik günleri" denilen yılda beş gün yani afe gününü sabahından bayramın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak, tahrîmen mekruhtur.
  - ❖ **Diğer üç mezhepte**, haccetmeyen kişilerin teşrik günleri dahil her zaman umre yapmaları, kerâhetsiz câiz görülmüştür.
- ➡ **Haccedenler ise ;**
  - ❖ **Mâlikîler'e göre** bayramın 4. günü güneş batıncaya kadar,
  - ❖ **Şâfiîler'e göre ise** vedâ tavafi dışında haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar.

➤ UMRENİN YAPILIŞI

- ➡ Bulunulan yere göre mîkat sınırında veya Harem bölgesi dışında usulüne göre ihrama girilir. Harem-i şerif'e gelince: "**Allahım, senin rızânı kazanmak için umre tavafını yapmak istiyorum. Onu bana kolay eyle ve kabul buyur!**" diye niyet edilerek umre tavafı yapılır. Tavaf namazı kıldıktan sonra, "**Allahım, senin rızânı kazanmak için umrenin sa'yini yapmak istiyorum. Bana kolaylık ver ve onu benden kabul eyle!**" diye niyet edilip Safâ ile Merve arasında umrenin sa'yı yapılır. Sa'y tamamlandıktan sonra, uygun bir yerde saçlar dipten tıraş edilir veya kısaltılır. Böylece umre tamamlanmış ve ihramdan da çıkılmış olur.

➤ VIII. HACCIN ÇEŞİTLERİ

A) HÜKÜM BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

- ➔ **FARZ OLAN HAC:** Belirli şartları taşıyan yükümlünün ömründe bir defa haccetmesi farzdır.
- ➔ **VACİP OLAN HAC:** Yükümlü olmadığı halde, haccetmeyi adayan kişinin bu adağını yerine getirmesi **vâciptir**. Diğer nâfile ibadetlerde olduğu gibi, başladıktan sonra bozulan nâfile haccın kazâsı da vacip olur.
- ➔ **NAFILE OLAN HAC:** Farz ve vacip dışında yapılan hac ise nâfiledir. Hacla yükümlü olmayan çocukların yaptıkları hac ile bir kimsenin birinciden sonra adama (nezir) dışında yapacağı her hac nâfiledir.

B) YAPILIŞ ŞEKLİ BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

➔ A) İFRAD HACCI

İfrad haccı umresiz yapılan hacdir. Sadece hac ibadeti yapıldığı için "umresiz hac" anlamında olmak üzere bu ad verilmiştir. Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayı, sadece hac niyetiyle ihrama girerek hac menâsikini eda edenler, ifrad haccı yapmış olurlar. İster mîkat sınırı dışında ister içinde ikamet etsin, herkes ifrad haccı yapabilir.

➔ B) TEMETTU‘ HACCI

Temettu‘ “yararlanmak, istifade etmek” anlamına gelir. Aynı yılın hac aylarında umre ayrı ihramla, hac ayrı ihramla yapıldığı zaman iki ihram arasında, ihramsız, yani ihram yasaklarının bulunmadığı yasaksız bir zaman dilimi, umre ile hac arasında hac yasaklarının söz konusu olmadığı serbest bir vakit bulunduğu için bu ad verilmiştir.

Temettu‘ haccı aynı yılın hac ayları içinde, umre ve haccı ayrı ayrı niyet ve ihramla yapmaktır. Hac ayları içinde umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra, aynı yıl hac için yeniden ihrama girip hac menâsikini de eda eden uzak bölgelerden gelmiş hacılar temettu‘ haccı yapmış olurlar.

➔ C) KİRÂN HACCI

Kırân haccı, her ikisine birlikte niyet edilerek aynı yılın hac ayları içinde umre ve haccı bir ihramda birleştirmektir. Hac ve umre tek ihramla yapıldığı için "birleştirmeli hac" anlamında bu adı almıştır. Umre ve hacca, ikisine birden niyet edip umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkmadan, aynı ihramla hac menâsikini de tamamlayan Âfâkiler "kırân haccı" yapmış olurlar.

D) TEMETTU‘ VE KİRÂN HACCİNİN ŞARTLARI

1. Hacceden kişi Âfâki olmalıdır. Harem ve Hil bölgelerinde, mîkat sınırları içinde ikamet edenlerin temettu‘ ve kırân haccı yapmaları câiz değildir. Hac aylarından önce Mekke'ye gidip hac günlerine kadar orada kalan Âfâkiler de bu

konuda aynı hükme tâbidir. Bunlardan haccedecek olanların, o yıl hac ayları girdikten sonra umre yapmamaları gerekir. Yaptıkları takdirde, isâet etmiş olurlar; şükür kurbanı değil, ceza kurbanı keserler.

2. Umre ve hac, her ikisi aynı yılın hac aylarında yapılmalıdır. Şayet umre hac aylarından önce yapılmışsa veya umre tavafının en az dört şavtı, hac ayları henüz girmeden tamamlanmışsa yapılan hac temettu' veya kırân değil, ifrad haccı olur.

3. Hac aylarında yapılan umreden sonra "sahih ilmâm" olmamalıdır.

❖ **Sahih imlâm;**

- ✓ **Hanefiler'e göre**, umre ile hac arasında herhangi bir sebeple memlekete dönmekle,
- ✓ **Şâfiîler'e göre ise**, mikat sınırları dışına çıkmakla gerçekleşir.
- ❖ Umre ile hac arasında;
- ✓ **Hanefiler'e göre** memleketine giden; **Şâfiîler'e göre ise** mikat sınırları dışına çıkan kimse, dönüşte tekrar umre yapmazsa, yaptığı hac temettu' değil, ifrad olur.
- ✓ Kırân haccında umreden sonra ihramdan çıkılmadığı için umre ile hac arasında ister mikat dışına çıkılsın, ister memlekete veya başka bir yere gidilsin, kırân haccı ifrada dönüşmez. Bu üç nevi hacdan hangisi yapılırsa yapılsın, hac farızası eda edilmiş olur.

Bunların fazilet bakımından sıralanışı ;

- ➔ **Hanefiler'e göre** kırân, temettu', ifrad;
- ➔ **Mâlikîler'e göre** ifrad, kırân, temettu';
- ➔ **Şâfiîler'e göre** aynı yıl arkasından umre yapmak şartıyla ifrad, temettu', kırân;
- ➔ **Hanbelîler'e göre** ise temettu', ifrad, kırân şeklindedir. Bu görüş ayrılığının sebebi, Hz. Peygamber'in yaptığı haccın eda biçimine ilişkin rivayetlerin farklı olmasıdır.

➤ **IX. HAC ve UMRENİN YAPILIŞI**

- ➔ **Hac ve umre menâsiki ihrama girmekle başlar.** İhrama girmeden önce tırnaklar kesilir, koltuk altı ve kasık kılları temizlenir, gerekiyorsa saç, sakal traşlı olup bıyıklar düzeltilir. Mümkünse gusledilir veya abdest alınır. Gusül,

abdestten efdaldır. Su yoksa veya kullanılamıyorsa, teyemmüm yapılmaz; çünkü bu abdest ve gusül, beden temizliği içindir. Bu sebeple abdestli olanlara ve özel hallerinde bulunan kadınlara da sünnettir. Bu hazırlıktan sonra erkekler, üzerlerindeki bütün giysilerden soyunup izâr ve ridâ denilen iki parça ihram örtüsüne, usulüne göre sarınırlar. Başları açık, ayakları çıplaktır. Ancak ayaklarına topukları ve mümkün olduğunca üzerleri açık ayakkabı veya terlik giyebilirler. Kadınlar normal elbise ve kıyafetlerini değiştirmezler. Onların her türlü giyim eşyası, kapalı ayakkabı, çorap ve eldiven giymelerinde bir sakınca yoktur. Yalnızca yüzlerini örtmemeleri gerekir. Kerâhet vakti değilse, iki rek'at ihram namazı kıldıktan sonra niyet ve telbiye yapılarak ihrama girilir.

➞ **İfrad haccı yapacak olanlar,**

"Allahım, senin rızânı kazanmak için haccetmek istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve kabul buyur!" diyerek sadece hacca niyet eder ve telbiye yaparlar.

➞ **Temettu' haccı yapacak olanlar,**

"Allahım, senin rızânı kazanmak için umre yapacağım, onu bana kolaylaştır ve benden kabul eyle!" diyerek sadece umreye niyet eder ve telbiye yaparlar.

➞ **Kırân haccı yapmak isteyenler ise,**

"Allahım, senin rızânı kazanmak için umre ve hac yapmak istiyorum. Bunların edâsında bana kolaylık ver ve her ikisini de kabul buyur!" diyerek hem umre, hem de hacca niyet edip telbiye söylerler.

- ✓ Niyet ve telbiyenin yapılmasıyla ihrama girilmiş ve ihram yasakları başlamış olur.
- ✓ Telbiyeyi her söyleyişte üç defa tekrarlamak, sonra tekbir, tehlîl ve salavât-ı şerife okumak müstehaptır.

❖ İfrad haccında ilk yapılacak tavaf "kudüm tavafı",

❖ temettu' ve kırân haccında ise "umre tavafı"dır.

➞ **Temettu' ve kırân haccında** umre tavafından sonra umrenin sa'yi yapılacağı için tavafta "ıztıbâ'" ve "remel" yapılır. İfrad haccında ise, şayet hac sa'yi kudüm tavafını takiben yapılacaksa, tavafta ıztıbâ' ve remel yapılır, aksi halde yapılmaz. Müsait yer varsa, makam-ı İbrâhim'in arkasında, orada yer yoksa uygun başka bir yerde tavaf namazı kılınıp dua edildikten ve zemzem içildikten sonra temettu' ve kırân haccı yapanlar umre sa'yini; ifrad haccı yapanlar ise, isterlerse hac sa'yini yaparlar.

- ➔ **İfrad haccı yapanlar**, hac sa'yini ister yapsınlar ister yapmasınlar tıraş olmazlar ve ihramdan çıkmazlar, ihramlı olarak kalırlar.
- ➔ **Temettu' haccı yapanlar** mikatta sadece umreye niyet ettikleri için umrenin sa'yi tamamlanınca, tıraş olup ihramdan çıkarlar. Tekrar hac için ihrama girinceye kadar Mekke'de ihramsız kalırlar. 8 Zilhicce (terviye) günü veya isterlerse daha önce hac için tekrar ihrama girerler.
- ➔ İster ifrad, ister temettu', ister kırân yapsınlar, bütün haccedenler terviye (8 Zilhicce) günü Mekke'den ayrılıp Mina'ya veya Arafat'a geçerler.

➤ **HAC MENÂSİKİNİN EDA EDİLDİĞİ GÜNLER**

- ➔ Hac menâsiki yoğun olarak 8-13 Zilhicce arasındaki altı gün içinde eda edilir. Bu günlerden her birinde yapılan menâsik özetle şöyledir:

1. Terviye günü (8 Zilhicce). İster ifrad, ister temettu', ister kırân haccı yapsınlar, bütün haccedenler terviye günü sabah namazından itibaren Mina'ya veya Arafat'a intikale başlarlar. Terviye günü öğle namazından arefe günü sabah namazına kadarki beş vakit namazı Mina'da kılmak ve geceyi orada geçirip güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket etmek sünnettir.

2. Arefe günü (9 Zilhicce). Arafat'ta zeval vaktine kadar çadırlarda dinlenilir ve ibadetle meşgul olunur. Zeval vaktinden sonra, mümkünse gusledilir. Öğle ve ikindi namazları cem'-i takdîm ile kılındıktan sonra vakfe yapılır. Bütün gün telbiye, tekbir, tehlîl, zikir, tesbih, salavât-ı şerife, dua, namaz niyaz, tövbe-istiğfar, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti gibi ibadetlerle değerlendirilir. Güneş battıktan sonra akşam namazı kılınmadan Arafat'tan Müzdelife'ye intikal başlar. Akşam ve yatsı namazları, yatsı vakti girdikten sonra, Müzdelife'de cem'-i tehrî ile kılınır. Bayram gecesi burada ibadet ve istirahatle geçirilir. Şeytan taşlamada kullanılmak için yeteri kadar taş toplanır.

3. Bayramın ilk günü (yevm-i nahr; 10 Zilhicce).

a) Vakti girince sabah namazı Müzdelife'de erkence kılınır. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yapılır. Dua, niyaz ve istiğfar edilir. Ortalık iyice aydınlanınca, güneş doğmadan Mina'ya hareket edilir.

b) Her birinde "Bismillâhi Allahüekber, rağmen li's-şeytâni ve hizbih" denilerek yedi taş atılır. İlk taşın atılması ile telbiye biter. Bundan sonra artık telbiye yapılmaz.

c) Daha sonra Harem bölgesi sınırları içinde kurban kesilir veya vekâlet yolu ile kestirilir. Temettu' ve kırân haccı yapanların şükür kurbanı kesmeleri vâcibtir.

İfrad haccı yapanların kurban kesmeleri gerekmez; isterlerse nâfile olarak keserler.

d) İfrad haccı yapanlar Akabe Cemresi'ne taş attıktan sonra; temettu' ve kırân haccı yapanlar ise kurbanlarını da kestikten veya kestirdikten sonra, saç tıraşı olup ihramdan çıkarlar. Böylece cinsel ilişki dışındaki diğer bütün ihram yasakları kalkar. Cinsel ilişkiyle ilgili yasak ise ancak ziyaret tavafi yapılmınca kalkar. Haccedenler bizzat kendi saçlarını kesebilecekleri gibi birbirlerini de tıraş edebilirler. Tıraş olabilecek duruma gelmiş olan bir ihramlının henüz kendisi tıraş olmadan başka bir ihramlıyı tıraş etmesinde bir sakınca yoktur.

e) Aynı gün imkân olursa, Mekke'ye inilerek ziyaret tavafi yapılır. Daha önce hac sa'yini yapmamış olanlar ziyaret tavafindan sonra hac sa'yini de yaparlar. Ziyaret tavafinın bayramın ilk günü yapılması efdaldir. O gün yapılamazsa daha sonra yapılır. Bu tavafin en geç bayramın 3. günü güneş batmadan önce yapılması Ebû Hanîfe'ye göre vâcib, diğer müctehidlere göre ise sünnettir.

f) Ziyaret tavafi bayramın ilk günlerinde yapılmışsa, tavaftan sonra tekrar Mina'ya dönüp şeytan taşlama günlerinde Mina'da geceleme, **Hanefiler'e göre** sünnet, **diğer üç mezhepte ise vâcibtir.**

4. Bayramın 2, 3 ve 4. günleri (11, 12 ve 13 Zilhicce).

a) Bayramın 2 ve 3. günleri zeval vaktinden sonra sırayla Küçük, Orta ve Akabe cemrelerine yedişer taş atılır. Küçük ve Orta cemrelere taş attıktan sonra uygun bir yere çekilerek dua edilir. Akabe Cemresi taşlandıktan sonra ise dua için artık durulmayıp orası hemen terkedilir. Bu iki gün zevalden önce "şeytan taşlama" yapılmaz.

b) Bayramın 4. günü cemrelere taş atmayacak olanların, o gün fecr-i sâdıktan yani tan yeri ağarmaya başlamadan önce Mina'dan ayrılmış olmaları gerekir. Bunların 3. gün henüz güneş batmadan Mina sınırları dışına çıkmaları sünnet; güneş battıktan sonra ayrılmaları mekruhtur. 4. gün tan yeri ağarmaya başlamadan Mina'dan ayrılmamış olanların o gün de her üç cemreye yedişer taş atmaları gerekir. Ancak **Ebû Hanîfe'ye göre**, 4. gün taşların fecr-i sâdıktan itibaren zevalden önce atılması da câizdir. 4. gün taşlar atıldıktan sonra Mina'dan Mekke'ye inilir.

c) Âfâkiler, Mekke'den ayrılmadan önce vedâ tavafi yaparlar. Böylece hac tamamlanmış olur.

➤ **HACDA KADINLAR**

➡ Hac ve umre menâsikinde kadınların erkeklerden ayrıldıkları hususlar, aşağıdakilerden ibaret olup diğer hususlarda aralarında fark yoktur.

1. İhramlı iken elbise, çorap, eldiven, kapalı ayakkabı, mest, çizme ve her türlü giyim eşyası giyebilirler. Başlarını örterler, sadece yüzlerini örtmezler.
2. Telbiye, tekbir ve dua yaparken, seslerini fazla yükseltmezler.
3. Tavafta ıztibâ' ve remel, sa'yde ise hervele yapmazlar.
4. İhramdan çıkmak için saçlarını tıraş etmezler, uçlarından biraz keserler.
5. Erkekler arasında sıkışmamak için Hacerülesved'i uzaktan istilâm ederler.
6. Hacdan sonra aybaşı veya loğusa iken Mekke'den ayrılırlarsa vedâ tavafı sâkıt olur.

7. Özel hallerini görmekte olan kadınlar, tavaftan başka, haccin bütün menâsikini bu halleriyle yapabilirler. Hayız ve nifas denilen özel durumları sebebiyle farz olan ziyaret tavafını eyyâm-ı nahrden yani bayramın ilk üç gününden sonra yapmak veya vedâ tavafını terketmekle kendilerine ceza gerekmez.

➔ Bu haliyle ziyaret tavafı yapmaları da Hanefiler'e göre geçerlidir. Bu durumda ceza kurbanı kesmesi gerekir. Hayız veya nifas halindeki bir kadın kudüm veya umre tavafını yapmadan Arafat'a çıkmak ve vakfe yapmak zorunda kalırsa;

a) İfrad haccı yapmak üzere sadece hac için ihrama girmişse, temizlendikten sonra ziyaret ve vedâ tavaflarını yapar. Sünnet olan kudüm tavafının terkinden dolayı bir şey gerekmez; haccı tamam olur.

b) Temettu' haccı yapmak üzere sadece umre için ihrama girmişse, Hanefiler'e göre Arafat'a çıkarken hac için niyet ve telbiye yaparak umre ihramını iptal eder. Hacdan önce umre yapmadığı için ifrad haccı yapmış olur; şükür kurbanı kesmesi gerekmez. Hacdan sonra iptal ettiği umreyi kazâ eder ve iptal ettiği için ceza kurbanı keser.

c) Kırân haccı için ihrama girmişse, Hanefiler'e göre, umre tavafından önce Arafat'ta vakfe yapmakla umresi bozulmuş sayıldığından ifrad haccı yapmış olur. Şükür kurbanı kesmesi gerekmez. Fakat hacdan sonra bozulan umreyi kazâ eder ve bozduğu için bir ceza kurbanı keser. Diğer mezheplere göre, umre tavafını yapmadan Arafat'ta vakfe yapmakla umre bozulmuş olmaz. Yapılan hac yine kırân haccı olur ve şükür kurbanı kesmek gerekir. Hacdan sonra, önceden yapılamayan umrenin kazâsı için ayrıca tavaf ve sa'y gerekmez. Hac için yapılan tavaf ve sa'y umre için de yeterli olur.

➤ X. HAC ve UMRE ile İLGİLİ KURBANLAR

A) HEDYİN MAHİYETİ

- ➔ Hac ve umre menâsikiyle ilgili olarak kesilen kurbanlara **HEDY** denir. Hedy, Kâbe'ye ve Harem bölgesine hediye olmak üzere kesilen kurban demektir.
- ➔ Kurban bayramı dolayısıyla kesilen kurbanlara ise **UDHİYYE** denir.
- ➔ Deve ve sığır yedi kişi için, davar (koyun ve keçi) bir kişi içindir. Yaş ve ayıp bakımından udhiyye kurbanı olmayacak hayvanlardan hedy kurbanı da olmaz.
- ➔ Koyun ve keçi cinsinden olan kurbanı **dem** denir.
- ➔ Sığır ve deve cinsi kurbanı ise **bedene** denir.

B) HEDY KURBANILYLA YÜKÜMLÜ OLANLAR VE HEDYİN ÇEŞİTLERİ

- ➔ İfrad haccı veya sadece umre yapanların, ceza kurbanı kesmeyi gerektiren bir durum olmadıkça hedy kurbanı kesmeleri gerekmez. Fakat isterlerse nâfile olarak kesebilirler. Temettu' ve kırân haccı yapanların ise, temettu' veya kırân hedyi kesmeleri vâciptir. Hedy kurbanları, tatavvu (nâfile) ve vâcip olmak üzere iki kısımdır.

A) TATAVVU HEDY

- ➔ Hac veya umre yaparken, yükümlülük bulunmadığı halde kesilen kurbanlardır. İfrad haccı veya sadece umre yapanların tatavvu hedyi kesmeleri **müstehaptır**.

B) VÂCİP HEDY

1. Temettu' ve kırân hedyi. Temettu' ve kırân haccı yapanların hedy kurbanı kesmeleri vâciptir.

- ❖ Ancak, **Hanefiler'e göre** bu kurban, bir seferde iki ayrı ibadetin yapılmasından dolayı "**şükür kurbanı**" (**dem-i şükârân**) olarak;
- ❖ **Şâfiiler'e göre ise**, temettu' haccında hac için ihrama mikatta girilmeyip Mekke'de girilmesinden dolayı; kırân haccında ise, iki ayrı ibadetin bir tek ihram ile yapılmasından doğan kusurun telâfisi için "**ceza kurbanı**" (**dem-i cübrân**) olarak kesilir

2. Ceza hedyi. Hac ve umrenin vâciplerinin terki, vaktinde yapılmaması ve ihram yasaklarının ihlâlinden dolayı kesilmesi vâcip olan kurbanlardır.

3. İhsar hedyi. Hac ve umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra vakfe ve tavaf yapma imkânı ortadan kalktığından bu nüsükler tamamlanmadan ihramdan çıkabilmek için kesilen kurbanlardır.

4. Nezir (adak) hedyi. Harem bölgesinde kesilmek üzere nezredilen kurbanlardır. Vâcip olmasının sebebi nezredilmesidir.

C) HEDY KURBANININ KESİLECEĞİ YER VE ZAMAN

- ➔ İster vâcip, ister tatavvu olsun, bütün hedy kurbanları Harem bölgesi sınırları içinde kesilir. Aksi halde tatavvu olanlar hariç, Harem bölgesinde yeniden kesilmesi gerekir. Kurban bayramının ilk üç gününde (eyyâm-ı nahr) kesilen hedy kurbanlarının Mina'da; bu günler dışında kesilenlerin ise Mekke'de kesilmesi efdaldır. Temettu' ve kırân hedyeleri **Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre** bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan itibaren kesilir.
- ➔ Daha önce kesilmesi câiz olmaz; aksi halde iadesi gerekir. Bunların eyyâm-ı nahr denilen kurban kesme günlerinde (bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan, üçüncü günü güneş batıncaya kadarki süre içinde) kesilmesi ;
  - ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** vâcip;
  - ❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre** sünnettir. Mazeretsiz olarak eyyâm-ı nahrda kesilmese, Ebû Hanîfe'ye göre daha sonra biri kazâ, biri de ceza olarak iki kurban gerekir.
  - ❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre**, eyyâm-ı nahrdan sonra kesilmesi, mekruh ise de ceza gerekmez.
  - ❖ **Mâlikî ve Hanbelîler'e göre** de, eyyâm-ı nahrdan sonra kesilen temettu' ve kırân hedyeleri kaza olarak kesilmiş olur fakat ceza gerekmez.
  - ❖ **Şâfiî mezhebinde ise** temettu' ve kırân hedyelerinin, eyyâm-ı nahrda kesilmesi sünnet ise de bunlar ceza hedyi sayıldığı için ihrama girdikten sonra olmak şartıyla (eyyâm-ı nahrden önce veya sonra) her zaman kesilebilir.
- ➔ **Temettu' haccında**, henüz hac için ihrama girmeden, umre ihramından çıktıktan sonra da kesilebilir.
- ➔ **Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre** eyyâm-ı nahr (**kurban kesme günleri**), bayramın 3. günü güneş batıncaya kadar olmak üzere üç gün; **Şâfiîler'e göre ise** 4. gün güneş batıncaya kadar dört gündür.
- ➔ İster vâcip, ister tatavvu olsun, kırân ve temettu' hedyeleri dışındaki hedy kurbanlarının kesilmesi için belirli bir zaman yoktur. Bunlardan nâfile olanların eyyâm-ı nahrda; ceza kurbanlarının ise, cinayeti müteakip geciktirilmeden kesilmesi efdaldır.

D) HEDY KURBANLARININ ETLERİ

- ➔ Tatavvu (nâfile) olarak kesilen hedy kurbanları ile temettu‘ ve kırân haccı yapanların şükür kurbanı olarak kestikleri hedy kurbanlarının etlerini, zengin fakir herkes yiyebilir. Bunların etlerinden sahiplerinin de yemeleri **müstehaptır**.
- ➔ **Ceza hedy ile ihsâr hedyinin etlerinden** bunların sahipleri, bakmakla yükümlü oldukları kimseler ve zenginler yiyemezler. Bunların etlerini adak kurbanı gibi ancak yoksul kimseler yerler; fakat bunların Harem bölgesindeki yoksullar olması gerekmez.

E) KURBAN YERİNE ORUÇ

- ➔ **Temettu‘ veya kırân haccı yapanlardan**, çeşitli sebeplerle temettu‘ ve kırân hedyi kesme imkânı bulamayanlar, üçü hac esnasında, yedisi de hacdan sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutarlar. İlk üç günün, hac ayları içinde, ihrama girdikten sonra ve kurban bayramının ilk gününden önce tutulması gerekir. Temettu‘ haccında bu üç gün oruç, henüz hac için ihrama girmeden, umre ihramından sonra da tutulabilir. Ancak kurban bayramının dan önce tamamlanmadığı takdirde, kurban kesme imkânı olmasa bile oruç kurbana bedel olmaz. Hac esnasında üç gün oruç tutulduktan sonra, "eyyâm-ı nahr" denilen kurban kesme günleri içinde ve henüz tıraş olmadan kurban kesme imkânı doğarsa, oruç kurban yerini almaz; kurban kesmek gerekir. Fakat tıraş olduktan veya eyyâm-ı nahr'dan sonra bu imkân elde edilirse, ayrıca kurban kesmek gerekmez.
- ➔ Hacdan sonra tutulması gereken yedi gün orucun Mekke'den ayrılmadan tutulması da mümkün ise de döndükten sonra memlekette tutulması efdaldır. Gerek hac esnasında, bayramdan önceki üç gün; gerek hacdan sonra tutulması gereken yedi gün orucun, aralıklı olarak tutulması câiz fakat ara vermeden peşe peşe tutulması efdaldır.

➤ XI. HAC ve UMRENİN CİNAYETLERİ

A) CİNAYETİN ANLAMI

- ➔ İhramlı iken Harem bölgesinde yapılması yasak olan şeylerin yapılmasına **CİNAYET** denir.

B) CİNAYETLERİN CEZA ve KEFÂRETLERİ

- ➔ Hac esnasında işlenen kimi cinayetler. haccın bozulmasını ve kazâsını gerektirirken, kimileri ağırlık derecesine göre çeşitli ceza ve kefâreti gerektirirler.
- ➔ Cinayetin durumuna göre ödenmesi gereken kefâret ve cezalar şunlardır:

❖ Kazâ, bedene, dem, sadaka, bedel ödeme ve oruç.

a) Hac ve Umrenin Bozulmasına Yol Açan ve Kazâ Edilmesini Gerektiren Cinayetler

1. Hac için ihrama girdikten sonra henüz Arafat vakfesini yapmadan cinsel ilişkide bulunmak haccı ifsat eder. Bu konuda bütün mezhepler aynı görüştedir. Hac tamamlanmadan ihramdan çıkılmayacağı için bozulan bu haccın yarım bırakılmayıp tamamlanması, ayrıca gelecek senelerde kazâ edilmesi ve işlenen cinayet sebebiyle bir koyun veya keçi kurban edilmesi (dem) gerekir.

➔ Arafat vakfesinden sonra fakat ilk tahallülden önce -yani tıraş olup ihramdan çıkmadan önce- cinsel ilişkide bulunmakla da;

❖ Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre hac bozulur.

❖ Hanefiler bu durumda haccın bozulmayacağını, fakat ceza olarak bir sığır veya deve kurban edilmesi gerektiğini söylerler.

2. Umre için ihrama girildikten sonra umre tavafının en az dört şavtı yapılmadan cinsel ilişkide bulunmak da Hanefiler'e göre umrenin bozulmasına yol açar. Bozulan umre bırakılmayıp tamamlandıktan sonra ihramdan çıkılması, daha sonra bunun kazâ edilmesi ve işlenen cinayet sebebiyle bir koyun veya keçi kurban edilmesi gerekir.

b) Deve Veya Sığır Kesmeyi (Bedene) Gerektiren Cinayetler

1. **Hanefiler'e göre** Arafat'taki vakfeden sonra fakat ilk tehallülden önce, yani henüz tıraş olmadan, cinsel ilişkide bulunmak. Bu durumda ;

➔ **Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre**, hac fasit olur, kazası gerekir.

2. **Ziyaret tavafını cünüp olarak yapmak.** İlmihal kitaplarında fakihlerin çoğunluğunun görüşü olarak, kadınların hayız ve nifas halinde yani aybaşı ve loğusa iken ziyaret tavafını yapmalarının da aynı şekilde bu cezayı gerektirdiği belirtilir. Bazı âlimler ise sebebi ve temizlenme imkânı iradî olmayan bu mazeret hallerini cünüplükten ayrı tutup temizlenmeden Mekke'den ayrılmak zorunda olan bu durumdaki kadınların ziyaret tavafı yapabileceğini ve bir ceza da gerekmeceğini belirtirler. Grup halinde seyahat edilip kafilenin bekleyememesi halinde bu son görüşün getirdiği kolaylıktan istifade edilebilir.

➔ **Hanefiler dışındaki diğer üç mezhebe göre ise**, abdestli olmak tavafın sıhhat (geçerlilik) şartı olduğundan bu haller ile yapılan tavaf, ceza ödemekle de geçerli olmaz.

➔ Cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavaf, hangi tavaf olursa olsun, abdestli olarak yeniden yapılırsa cezası düşer. Cünüp olarak yapılan tavafın abdestli olarak yeniden yapılması vâcip; abdestsiz yapılan tavafın iadesi ise menduptur.

c) Koyun veya Keçi Kesmeyi (Dem) Gerektiren Cinayetler

- ➔ Bunlar, hac ve umrenin vâcipleriyle ve ihram yasaklarıyla ilgili cinayetler olmak üzere **ikiye ayrılabilir**:

1) Hac ve Umrenin Vâcipleriyle İlgili Olanlar

- ➔ Mîkatı ihramsız geçmek.
- ➔ Sa'yin tamamını veya en az dört şavtını terketmek yahut özürsüz yürüyerek yapmamak.
- ➔ Müzdelife vakfesini özürsüz olarak terketmek.
- ➔ Şeytan taşlamayı hiç yapmamak veya bir günde atılması gereken taşların yaridan çoğunu atmamak. Yaridan çoğu atılmışsa, eksik bırakılan her bir taş için sadaka vermek gerekir.
- ➔ Ziyaret veya umre tavafının son üç şavtını ya da sadece birini yapmamak.
- ➔ Âfâkî olanlar vedâ tavafını veya en az dört şavtını yapmamak.
- ➔ Farz ve vâcip tavaflarda (ziyaret, umre ve vedâ tavaflarında) setr-i avrete uymamak.
- ➔ Ziyaret ve umre tavaflarını abdestsiz; kudüm, vedâ ve umre tavaflarını cünüp olarak yapmak. Tavaf abdestli olarak iade edilirse ceza düşer.

❖ **Hanefîler dışındaki üç mezhepte** hadesten tahâret, tavafın sıhhat şartı olduğundan, cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavaf sahih olmaz.

- ➔ Arefe günü Arafat'tan güneş batmadan önce ayrılmak.

➔ İhramdan çıkmak için ;

❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** ihramdan çıkmak için Harem bölgesi dışında veya bayram günlerinden sonra tıraş olmak; ziyaret tavafını bayram günlerinden sonra yapmak ve Akabe Cemresi'ne taş atma, kurban kesme ve tıraş olma nüsüklerinde sıraya uymamak.

❖ Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhepte bunlar vâcip olmayıp sünnet olduğundan ceza gerekmez.

2) İhram Yasaklarıyla İlgili Olanlar

- ➔ Bir defada (aynı yerde ve aynı anda) vücudun veya bir uzvun tamamına güzel koku yahut yağ sürmek. Değişik yerlerde ve zamanlarda sürülürse, her bir uzuv için ayrı ceza gerekir.
- ➔ Vücudun veya saç, sakal gibi bir uzvun tamamına, süslenmek için yağ, jöle, biryantin sürmek veya kına, saç boyası ve benzeri şeylerle boyamak. Tedavi için sürülen ilâç, merhem veya kokusuz krem ve yağlar için bir şey gerekmez.

- ➔ Erkekler bir tam gündüz veya gece süresince giyim eşyası (elbise, iç çamaşırı, çorap, topukları kapatan ayakkabı) giymek, başı ve yüzü örtmek. Kadınlar yüzlerini örtemezler. Bir gündüz veya gece süresinden daha az giyilirse, sadaka yeterlidir.
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre**, ceza gerekmesi için bir süre geçmesi gerekmez; giyilmesi yeterlidir.
  - ❖ **Mâlikîler'e göre ise**, giyilen şey vücudu sıcak ve soğuktan koruyorsa, kısa bir süre giymekle; sıcak ve soğuktan korumayan incecik bir şey ise bir tam gün giymekle ceza gerekir.
- ➔ Saçın veya sakalın en az dörtte birini veya başka bir uzvun tamamını tıraş etmek. Daha azında sadaka yeterlidir.
- ➔ Bir defada (aynı anda ve aynı yerde) bütün tırnakları veya bir elin yahut bir ayağın tırnaklarının tamamını kesmek. El ve ayaklardan her birinin tırnaklarının tamamı, ayrı ayrı yerlerde ve zamanlarda kesilirse, her biri için ayrı ceza gerekir. Bir elin veya ayağın tırnaklarının tamamı kesilmeyip bir kısmı kesilirse, kesilen her bir tırnak için sadaka verilir. Bu takdirde verilmesi gereken sadaka toplamı, bir koyun veya keçi bedelini aşarsa, her tırnak için sadaka yerine, istenirse bir dem (koyun veya keçi) kesilebilir. Kendiliğinden kopan veya kırılan tırnaklar için bir şey gerekmez.
- ➔ İlk tehallülden sonra henüz ziyaret tavafını yapmadan cinsel ilişkide bulunmak.
- ➔ İhramlı iken eşini şehvetle öpmek, okşamak, sarılıp kucaklamak gibi cinsel ilişkiye yol açan davranışlarda bulunmak. Şehvetle bakmak veya düşünmekle, boşalma bile olsa bir şey gerekmez.

3) Fıtır Sadakası Kadar Bağışta Bulunmayı Gerektiren Cinayetler

- ➔ Herhangi bir uzvun tamamına değil, bir kısmına güzel koku sürmek.
- ➔ Saç ve sakalın dörtte birinden az kısmını tıraş etmek.
- ➔ Bir el veya ayaktaki tırnaklardan bir kısmını kesmek yahut bir el veya ayaktaki tırnakların tamamını ayrı ayrı yer ve zamanlarda kesmek. Ancak her tırnak için ayrı ceza ödenir.
- ➔ Her türlü giyim eşyasını bir gündüz veya gece süresinden daha az giymek.
- ➔ Kudüm veya vedâ tavafını abdestsiz olarak yapmak. Diğer üç mezhepte abdestsiz tavaf sahih olmaz.
- ➔ Vedâ tavafı veya sa'yin, dördüncü şavttan sonraki şavtlarını eksik yapmak veya bu şavtları yürüyerek yapmamak. Eksik bırakılan her şavt için ayrı ceza gerekir.
- ➔ Farz ve vâcip olmayan tavaflarda setr-i avrete uymamak.

- ➔ Şeytan taşlamada, bir günde atılan taşların, yarısından sonrasında eksik taş atmak. Eksik atılan her taş için ayrı ceza gerekir.
- ➔ İhramlı veya ihramsız birini tıraş etmek. Başkasına elbise giydirmek veya güzel koku sürmekten bir şey gerekmez.

4) Bedel Ödemeyi Gerektiren Cinayetler

- ➔ Bunlar, karada yaşayan av hayvanlarıyla ve Harem bölgesinin av ve bitkileriyle ilgili olanlar olmak üzere iki kısımdır.

5) Karada Yaşayan Av Hayvanlarıyla İlgili Olanlar

- ➔ İhramlı iken karada yaşayan av hayvanı avlanırsa;
  - ❖ **Hanefiler'e göre**, bu hayvanın kıymeti takdir edilir. Takdir edilen meblağ, her birine bir fitir sadakası miktarından daha az veya daha çok olmamak üzere yoksullara dağıtılır veya her fitir sadakası miktarı için bir gün oruç tutulur. Yahut da, eğer bu meblağ ile bir hedy satın alınabiliyorsa, Harem bölgesinde bir hedy kesilir. Takdir edilen meblağ hedy bedelinden fazla ise, artan kısmın tasadduk edilmesi gerekmez. Eti yenilen av hayvanları için bir koyun veya keçi bedelinden daha fazla kıymet takdir edilebilir ise de fil, arslan, kaplan gibi eti yemeyen hayvanlara daha fazla kıymet takdir edilmez. Av ölmemiş fakat yaralanmış veya zarar görmüşse, sağlam durumu ile kusurlu hali arasındaki kıymet farkı takdir edilir. Verilen zarar iyileştikten sonra hayvanda bir eksiklik bırakmazsa, ceza ödemek gerekmez.
  - ❖ **Hanefiler dışındaki üç mezhepte ise** av hayvanları, benzeri olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Meselâ yaban eşeği sığıra; ceylan keçiyeye ve tavşan oğlağa benzetilmiştir. Avlanan hayvanın benzeri varsa, o Harem bölgesinde kesilip eti yoksullara tasadduk edilir veya takdir edilen bedelin her bir fitir sadakası miktarı için bir gün oruç tutulur. Benzeri olmayan hayvanların, takdir edilen kıymetlerine itibar edilir.

➤ Harem Bölgesinin Avları ve Bitkileriyle İlgili Olanlar

- ➔ Harem bölgesiyle ilgili yasaklar sadece ihramlılar için değildir. Bu bölgenin avının avlanması, kendiliğinden biten her türlü canlı/yaş ağaç, bitki ve otlarının kesilmesi veya koparılması, ihramlı ihramsız herkese yasaktır.
- ➔ **Hanefiler'e göre** Harem bölgesinin avını avlayan kimse kıymetini tasadduk eder. Bunun yerine oruç tutmak câiz olmaz. Bu bölgede kendiliğinden biten ve insanlar tarafından ekilip dikilen cinsten olmayan ağaç ve bitkileri kesip koparan kimsenin bunların bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bunları sahibinin kesmesi ceza gerektirmez. İnsanlar tarafından ekilip dikilen veya insanların ekip diktiği

cinsten olan ağaç ve bitkilerin kesilip koparılmasından dolayı ise bir ceza gerekmez.

➤ **Özür Sebebiyle İhram Yasaklarına Uymamak**

➔ İhram yasakları bir mazeretle de yapılsa, yine ceza gerekir. Ancak bu yasaklar meselâ hastalık veya geçirilen bir kaza sebebiyle başın tıraş edilmesi, örtülmesi yahut elbise giydirilmesi gibi semavî bir mazeretle yapılırsa ceza olarak mutlaka dem (koyun veya keçi kesmek) gerekmez. Böyle bir durumla karşılaşan kişi muhayyer olur. İster peş peşe veya aralıklı olarak üç gün oruç tutar, isterse altı yoksula birer fitr sadakası kadar bağış yapar, bir yoksula altı gün fitr sadakası verse de olur yahut da Harem bölgesinde bir dem keser.

➔ **Hanefiler'e göre** bilgisizlik, yanılma, unutmama, baskı (tehdit) gibi semavî olmayan mazeretlerle işlenen yasaklar için muhayyerlik yoktur, koyun veya keçi kurban etmek gerekir.

➔ **Diğer üç mezhepte ise**, semavî olmayan mazeretlerden dolayı da muhayyerlik vardır.

➤ **CİNAYET CEZA ve KEFÂRETLERİNİN ÖDEME ZAMANI ve YERİ**

➔ Hac ve umrede işlenen bir cinayetin cezasını ödemek için belirli bir süre yoktur. Cinayetin işlenişinden ömrün sonuna kadar, her zaman ödenebilir. Çünkü bütün kefâretler, gecikmeli olarak (terâhî üzere) yapılabilecek vâcip türündendir.

❖ **Ancak**, işlenen cinayetin hac veya umrede meydana getirdiği kusuru bir an önce gidermek efdaldır.

➔ Vefatına kadar ödemeyen ve ödenmesini vasiyet de etmeyen kimse günahkâr olur. Vasiyet olmadığı halde, mirasçıların, teberru olarak ödemeleriyle de borç eda edilmiş sayılır.

➔ Söz konusu kefâretlerden oruç, sadaka ve bedelini ödeme cezalarının ödeneceği belirli bir yer yoktur. İstenilen her yerde bunlar eda edilebilir.

➔ Ceza kurbanları ise, ister deve veya sığır, ister koyun veya keçi olsun, diğer "hedy" kurbanları gibi ancak Harem bölgesinde kesilir.

➔ Gerek sadakaların gerekse bu kurbanların etlerinin, sadece Harem bölgesindeki yoksullara verilmesi ve yedirilmesi gerekmez. Diğer yerlerdeki yoksullara da verilebilir.

➤ **XII. İHSÂR ve FEVÂT**

A) İHSÂR

- ➔ **İhsâr**, hac veya umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra, herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapma imkânının ortadan kalkması demektir. Bunlardan herhangi birini yapma imkânı olursa, ihsâr gerçekleşmez.
- ➔ **Hanefiler'e göre** düşmanın engellemesi, savaş sebebiyle yolların kapanması, hastalık, parasız kalmak, kadının yanındaki mahreminin ölmesi gibi, hac yolculuğunu ve dolayısıyla tavaf ve vakfeyi önleyen her türlü engel, ihsâr sebebi sayılır.
- ➔ **Şâfiîler'e göre** ihsâr, ancak düşmanın engellemesiyle meydana gelir.

a) İhsar Sebebiyle İhramdan Çıkma

- ➔ İhramdan ancak, hac veya umre yapılarak çıkılır.
- ➔ Hac ve umre yapması engellenen kişiye gelince eğer sadece umre veya ifrad haccı için ihrama girmişse bir adet, şayet kırân haccı için ihrama girmişse iki adet "ihsâr hedyi" keserek ihramdan çıkar.
  - ❖ **Hanefiler'e göre** ihsâr hedyi de, diğer hedy kurbanları gibi, ancak Harem bölgesinde kesilir.
  - ❖ **Şâfiîler'e göre ise**, ihsârlı kişinin bulunduğu yerde kesilir.
  - ❖ **Hanefiler'e göre**, ihsâr durumuyla karşılaşan kişi, Harem bölgesi dışında ise, kesilme vaktini belirleyerek Harem bölgesinde kendi adına ihsâr kurbanı kestirir.
- ➔ Kurbanın kesilmesiyle tıraş olmasa bile, ihramdan çıkmış sayılır.
  - ❖ **Şâfiîler'e göre ise**, tıraş olmadıkça ihramdan çıkılmaz.
- ➔ Henüz ihsâr hedyi kesilmeden ihramdan çıkılır veya ihram yasakları yapılırsa ceza gerekir.

b) İhsar Sebebiyle Yapılamayan Menâsikin Kazâsı

- ➔ İhsâr sebebiyle yapılamayan hac ve umrenin kazâsı gerekir.
- ➔ **Şâfiîler'e göre** farz veya vâcib olmayanların kazâ edilmesi gerekmez.
- ➔ **Hanefiler'e göre** hac için ihrama girenler, bir hac ve bir umre; kırân haccı için ihrama girmiş olanlar, bir hac ve iki umre ve umre için ihrama girmiş olanlar ise,

sadece bir umre kazâ ederler.

- ❖ **Şâfiîler'e göre ise**, hangisi için ihrama girilmişse ancak onun kazâsı gerekir.

B) FEVÂT

- ➔ **Fevât**, haccetmek üzere ihrama giren kişinin Arafat vakfesine yetişememesi, vakfe süresi içinde bir an olsun Arafat'ta bulunamamasıdır. İster mazeret sebebiyle ister mazeretsiz, vakfe süresi içinde (arefe günü zeval vaktinden, bayram sabahı tan yeri ağarmaya başlayıncaya kadar), kısa da olsa bir an Arafat'ta bulunamayan kişi, o yılki hacca yetişememiş, haccı kaçırmış (fevt etmiş) olur.

☞ **Bu duruma düşen bir kimse:**

a) İfrad haccı yapmak üzere ihrama girmişse, umre yaparak ihramdan çıkar. Daha sonraki yıllarda haccını kazâ eder.

b) Temettu' haccı yapmak üzere önce umre yapıp, sonra hac için ihrama girmişse, vakfeye yetişemediği için temettu' bozulur; şükür kurbanı gerekmez. Bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Daha sonraki yıllarda sadece bir hac kazâ etmesi gerekir.

c) **Kırân haccı için ihrama girmiş** ve vakfenin fevtinden önce umrenin tavaf ve sa'yini yapmışsa, temettu' haccında olduğu gibi, ikinci bir umre daha yaparak ihramdan çıkar.

- ➔ **Şayet umre tavafını ve sa'yini yapmamışsa**, önce umre ihramından çıkmak için tavaf ve sa'y yapar; sonra hac ihramı için ikinci defa tavaf ve sa'y eder ve tıraş olup ihramdan çıkar. Daha sonraki yıllarda sadece bir hac kazâ eder.
- ➔ Vakfeyi kaçıran hacca yetişemeyen kişilerin, ihramdan çıkmak için yaptıkları umreler, ihsâr durumuyla karşılaşanların kestikleri "hedy" yerinde sayıldığı için;

- ❖ **Hanefiler'e göre** haccı fevt olan kimselerin ayrıca kurban kesmeleri gerekmez.

- ❖ **Diğer üç mezhebe göre ise**, kazâ edilen hacda kurban kesmek vâciptir

➤ XIII. HACDA VEKÂLET

A) İBADETLERDE VEKÂLET

- ➔ Başkası adına, onun yerine ibadet yapılıp yapılamayacağı, şayet yapılabilirse, bununla o kişinin yükümlü olduğu farz ve vâcib ibadetlerin sorumluluğunun düşüp düşmeyeceği hususuna gelince:
  - a) Namaz, oruç, itikâf gibi sadece bedenle yapılan ibadetlerde vekâlet mutlak olarak câiz değildir. Hiç kimse başkası adına, onun yerine oruç tutamaz, namaz kılamaz. Bu tür ibadetlerin vekâleten yapılması ile yükümlünün sorumluluğu kalkmaz.
  - b) Zekât, kurban, sadaka gibi yalnız mal ile yapılan ibadetlerde vekâlet, mutlak olarak câizdir. Bir kimse zekâtını bizzat verebileceği gibi, kendi adına vermeye üzere başkasını vekil de edebilir.
  - c) Hac gibi hem bedenî hem de malî ibadetlerde ise, yükümlünün bizzat edadan aczi halinde vekâlet câizdir; aksi halde câiz değildir.
- ➔ **Ölüm, yaşlılık, devamlı hastalık**, kadınların birlikte yolculuk yapacak mahremlerinin bulunmaması gibi sebeplerle bizzat haccedemeyecek kimselere vekâleten yapılan hac, onlar adına yapılmış olur. Bu durumdaki kimselerden, üzerlerine hac farz olmuş olanların, bedel göndererek vekâleten hac yaptırılmaları gerekir.
- ➔ Vekâleten yapılan hac ile bunların hac borçları eda edilmiş sayılır. Üzerlerine hac farz olduğu halde, kendileri haccetmedikleri gibi, bedel de göndermeden vefat eden kimselerin ise, kendi yerlerine haccetmek üzere bedel gönderilmesini vasiyet etmeleri gerekir.
- ➔ Bıraktıkları mirasın üçte biri, bedel gönderilecek kişinin masrafını karşıladığı halde, mirasçılar bedel göndermezlerse, Allah katında sorumlu olurlar.
- ➔ **Şâfîler'e göre ise**, üzerine hac farz olduğu halde, haccetmeden vefat eden kişinin, bu konuda vasiyeti olmasa ve mirasının üçte biri hac masrafını karşılamasa bile, mirasçılar mirasın tamamı ile, onun adına haccetmek veya ettirmekle yükümlüdür.
- ➔ Kendisine hac farz olduğu yıl, hac için yola çıkan fakat haccedemeden vefat eden kişinin bedel gönderilmesini vasiyet etmesi gerekmez ise de üzerine hac farz olduğu yıl haccetmeyip, daha sonra hac yolculuğuna çıkan kişi haccetmeden vefat ederse, yerine bedel gönderilmesini vasiyet etmesi gerekir. **Bu durumda bedel ;**

❖ **Ebû Hanîfe'ye göre** bu kişinin memleketinden,

- ❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre** ise, vefat ettiği yerden gönderilir.

B) FARZ OLAN HAC İÇİN VEKÂLET ŞARTLARI

Farz olan haccın bedel tarafından yapılan hacla eda edilmiş sayılabilmesi için:

1. Adına haccedilecek kişi vefat etmiş veya yaşlılık, iyileşme ümidi olmayan hastalık, kadının birlikte yolculuk yapacağı mahreminin bulunmaması gibi sebeplerle, bizzat haccetmekten devamlı olarak âciz olmalıdır. Bizzat haccetmekten devamlı olarak âciz olduğu konusunda galip zan bulunan kişi, adına vekâleten haccedildikten sonra haccedebilecek hale gelse bile, vekilin yaptığı hacla borcu ödenmiş olur. Fakat acz hâli geçici olan veya bizzat haccedebilecek durumda olan kişi adına vekâleten yaptırılan hac nâfile olur; ayrıca kendisinin haccetmesi gerekir.
2. Adına haccedilecek kişiye hac, önceden farz olmuş olmalıdır. Üzerine hac farz olmayan kişi adına vekâleten yapılan hac nâfile olur. Bu kişiye daha sonra hac farz olursa, bizzat haccetmesi, hac etmekten aciz olması halinde ise, tekrar bedel göndermesi gerekir.
3. Bedel gönderilecek kişi müslüman, akıllı, ergenlik çağına ulaşmış veya mümeyyiz olmalıdır. Henüz buluşa ermemiş mümeyyiz çocuk, bedel olarak başkası adına haccedebileceği gibi kadının da başkası adına vekâleten haccetmesi câizdir.
  - ➔ **Hanefiler'e göre** bedel gönderilecek kişinin, daha önce haccetmiş olması efdal ise de şart değildir.
  - ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre**, vekilin daha önce haccetmiş olması gerekir.
4. Vekil, ihrama girerken sadece gönderen adına niyet etmelidir. Vekil kendisi için de niyet eder veya birkaç kişiden vekâlet alıp her biri için niyet ederse, kendi adına haccetmiş olur, aldığı paraları iade etmesi gerekir.
5. Vekil için ücret şart koşulmamalıdır. Çünkü hac ibadettir. İbadetler ücretle değil ancak Allah'ın rızâsını kazanmak için yapılır. Vekil hacla ilgili masrafları için kendisine verilen parayı israf etmeden ve aşırı kismadan, normal şekilde harcar. Artan miktarı dönüşünde iade eder. Bunun geri alınmayıp hediye olarak vekile bırakılmasında bir sakınca yoktur.
6. Bedel gönderilen kişinin hac masrafı, gönderen tarafından karşılanmalıdır. Başkası adına, kendi parasıyla hacceden kişi, kendisi için haccetmiş olur. Bu haccın sevabını başkasına bağışlayabilirse de bununla o kimsenin üzerindeki hac borcu ödenmiş olmaz.
  - ➔ **Şâfiîler'e göre** ödenmiş olur.
7. Adına haccedilen kişi, kendisi için haccetmesini vekilden istemiş olmalıdır. İzin veya vasiyeti olmadan, bir kimse adına başkası tarafından yapılan hac ile, o kimse üzerindeki hac borcu düşmez.

➔ **Şâfîiler'e göre düşer.**

8. Vekil, haccı bizzat kendisi yapmalıdır.

➔ Hastalık, tutuklanma gibi bir mazeretle gönderenin bilgi ve izni dışında, vekil görevi başkasına devrederse, aldığı parayı iade etmesi gerekir. Ancak bu konuda yetkili kılınmışsa, yerine başkasını vekil edebilir.

9. Vekil, gönderenin isteğine uymalı, onun istediği haccı yapmalıdır.

➔ İfrad haccı istenildiği halde, vekil temettu‘ haccı yaparsa, gönderen adına değil, kendi adına haccetmiş olur, aldığı parayı iade etmesi gerekir.

➔ İfrad haccı istenildiği halde, kırân haccı yaparsa ;

❖ **Ebû Hanîfe'ye göre hüküm yine aynıdır.**

❖ **Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise**, istihsanen gönderen adına haccetmiş sayılır.

➔ Gönderen, ifrad, temettu‘ veya kırân haccından birini ismen belirtmeksizin, sadece "hac yapılmasını" istemişse, ifrad haccı istemiş olduğu kabul edilir.

❖ **Ancak** "dilediğini yap" gibi bir ifade ile seçimi vekile bırakmışsa, vekil dilediği haccı yapabilir.

10. Adına haccedilmesini vasiyet eden kişi, sarfedilecek paranın miktarını ve vekilin nereden gönderileceğini belirlemişse, buna uymak gerekir.

❖ **Şayet** belirlememişse, vasiyet edilen para veya mirasın üçte biri yeterli ise, vekil adına haccedilecek kişinin memleketinden, yeterli değilse yettiği yerden gönderilir.

11. Vekil, gönderen adına yapılacak menâsiki tamamlamadıkça kendisi için umre yapmamalıdır.

12. Vekil, yürüyerek değil, vasıtaya binerek haccetmelidir. Vasıta ücretini kendisine alıkoymak için, yürüyerek haccederse, kendisi adına haccetmiş olur.

KURBAN BÖLÜMÜ

Sözlükte “yaklaşmak, Allah’a yakınlık sağlamaya vesile olan şey” anlamına gelen **kurban**, dinî bir terim olarak, “ibadet maksadıyla belirli bir vakitte belirli şartları taşıyan hayvanı usulünce boğazlamak, ya da bu şekilde boğazlanan hayvan” demektir. Arapça’da bu şekilde kesilen hayvana **udhiyye** denilir

➔ KURBAN KESME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Bir kimsenin kurban kesmekle yükümlü olabilmesi için dört şart aranır:

1. Müslüman olmak.
2. Akıllı ve bulûğa ermiş olmak.
3. Mukim olmak, yani yolcu olmamak.
4. Belirli bir malî güce sahip bulunmak.

- ➔ **Hanefîler'den Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf ile Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre** kurbanla yükümlü sayılmak için akıl ve bulûğ şart olmayıp gerekli malî güce sahip olan küçük çocuklar ve akıl hastaları adına kanunî temsilcileri tarafından kurban kesilmesi gerekir. Bu fakihler kurbanın malî bir ibadet oluşu ve başta fakirler olmak üzere üçüncü şahısların hakkının gözetilmesi hususunu ön planda tutmuşlardır.
- ➔ **Hanefî fakihlerinden İmam Muhammed'e ve Şâfîler'e göre** kurban mükellefiyeti için akıl ve bulûğ şarttır. Hanefî mezhebinde bu konuda fetvaİmam Muhammed'in görüşüne göre verilmiş ve tatbikatta bu görüş ağırlık kazanmıştır.
- ➔ **Hanefîye göre** dinen yolcu hükmünde olan kimse kurban kesmekle yükümlü değildir. Ancak yolcu hükmünde bulunan kimsenin tek başına veya mukimlerle birlikte kurban kesmesine bir engel de yoktur.
- ➔ **Diğer mezheplere göre** kurban mükellefiyeti açısından yolcu olanla mukim olan arasında, kurban kesmenin onlara göre sünnet olması sebebiyle, zaten bir farklılık yoktur.

3. KURBANLIK HAYVAN VE KESİMİ

A) ŞARTLAR

1.) Dinen kurban olarak kesilmesi kabul edilmiş hayvan türleri şunlardır:

- ➔ Koyun, keçi, sığır, manda ve deve. Dolayısıyla ancak bu hayvanlardan (veya türdeşleri) kurban kesilebilir.
- ➔ Tavuk, kaz, ördek, deve kuşu, ceylan gibi hayvanların kurban olarak kesilmesi geçerli değildir. Kurbanın geçerliliği açısından bu hayvanların erkek veya dişi olması arasında fark yoktur.

❖ **Ancak** koyunun erkeğinin, diğerlerinin ise dişisinin kesilmesi daha faziletli görülmüştür.

➔ Koyun ve keçi sadece bir kişi için; deve, sığır ve manda ise yedi kişiyi aşmamak üzere ortaklaşa kurban olarak kesilebilir. Bu hüküm ;

❖ **Hanefiler dâhil üç mezhebe göre olup Mâlikî mezhebinde** parasına ve etine iştirakle ortak kurban kesimi câiz görülmez.

2.) Koyun ve keçi cinsinden hayvanlar bir yaşını doldurduktan sonra kurban edilebilir.

❖ **Hanefiler de dâhil fakihlerin çoğunluğu**, koyunun semizlik ve gösteriş olarak bir yaşındakilerle aynı olması halinde altı ayını tamamladıktan sonra da kurban olabileceği görüşündedir.

❖ Sığır ve manda cinsinden hayvanlar iki yaşını, deve ise beş yaşını tamamladıktan sonra kurban olarak kesilebilirler.

3.) Kesilecek hayvanın kurban olmaya engel bir kusurunun bulunmaması gerekir.

➔ Kurban edilecek hayvanın sağlıklı, düzgün, âzaları tamam, besili olması hem ibadetin gaye ve mahiyetine hem de sağlık kurallarına uygun düşer.

➔ Kötürüm derecesinde hasta, zayıf ve düşkün, bazı âzaları eksik meselâ bir veya iki gözü kör, kulakları ve boynuzları kökünden kesilmiş, dili kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökülmüş, kuyruğu ve memesi kesik hayvanlar kurban olmaz.

➔ Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz, şaşı, topal ve deli, biraz hasta, bir kulağı delinmiş veya yırtılmış olmasında kurban açısından bir sakınca yoktur.

➔ Koyunun daha semiz ve lezzetli olması maksadıyla doğduğunda kuyruğunun kısmen veya tamamen kesilmesi kusur sayılmaz.

4.) Kurbanın sahih olabilmesi için belirlenmiş vakit içinde kesilmesi gerekir.

➔ Kurban, kurban bayramının ilk üç günü yani zilhicce ayının 10, 11 ve 12. günleri, bayram namazının kılınmasından, 3. günü akşamına kadarki süre zarfında kesilebilir.

➔ **Şâfiî mezhebine ve bazı fakihlere göre bu süre**, bayramın 4. günü akşamına kadardır. Bayram namazı kılınmayan yerlerde sabah namazı vaktinden itibaren kesilebilir.

➔ Kurbanın bayramın 1. Günü kesilmesi daha faziletli görülmüş, kesimin gündüz yapılması tavsiye edilmiştir.

- ➔ **Geceleyin kurban kesmeyi** câiz görmeyenler veya mekruh görenler, aydınlatma imkânının yetersizliğinin yol açacağı muhtemel tehlike, hata ve zorlukları göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Bu sakıncalar yoksa gece de kurban kesilebilir.

5. Kurbanın ibadet niyetiyle kesilmesi şarttır. Kur'an'da, kesilen kurbanlık hayvanların et ve kanlarının değil bu kesimi yapan müslümanın niyet, takvâ ve bağlılığının Allah'a ulaşacağı bildirilmiştir (el-Hac 22/37).

➤ AKÎKA KURBANI

- ➔ Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen kurbanı "akîka kurbanı" denilir.
- ➔ Esasen **akîka**, Arapça'da yeni doğan çocuğun başındaki saçın adıdır. Akîka kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için kurban bu adı almıştır.

KEFÂRETLER BÖLÜMÜ

Kefâret kelimesi sözlükte "örten, gizleyen" anlamına gelir.

- ➔ **Dinî bir terim olarak ise**, "işlenen bir kusur ve günahdan dolayı Allah Teâlâ'dan af ve mağfiret dilemek niyetiyle yapılan, ceza özelliği de bulunan bir tür malî ve bedenî ibadet"tir.
- ➔ **Kefâretlerin sebebi**, ya dinen yapılması gereken bir şeyin yapılmaması, ya da yapılmaması gereken bir şeyin yapılması şeklinde işlenen kusurlu davranışlar, hata ve günahlardır.

➤ ORUÇ BOZMA KEFÂRETİ

- ➔ Fıkıh literatüründe kefâret-i savm terimiyle ifade edilen bu kefâret türü, "Ramazan orucunu eda ederken, herhangi bir mazereti bulunmaksızın, oruçlu olduğunu bilerek orucunu kasten bozan kimseye gereken **kefâret**"tir.
- ➔ Orucu kasten bozan kimse için öngörülen kefâretin cezaî yönü ağır basar. Bu kefâreti gerektiren sebep ise, ramazan orucunu eda eden kimsenin orucu kasten ve isteyerek bozmasıdır.
- ➔ **İkrah** (ağır baskı), hata, unutmaya gibi kasıtlı olmayan durumlar kefâreti gerektirmez.

- ➔ **Hanefiler de dâhil** fakihlerin çoğunluğuna göre: Ramazan orucunun cinsî münasebetle veya yeme içme ile bozulması aynı hükme tâbi iken
- ➔ **Şâfiiler** başta olmak üzere bir grup fakihe göre: Ramazan orucunun sadece cinsî münasebetle bozulması kefâret gerektirir. Kasten de olsa yeme içme kefâreti gerektirmez.
- ➔ **Oruç bozmanın kefâreti**; eğer imkânı varsa bir köle âzat etmek, buna gücü yetmiyorsa ara vermeksizin iki ay süreyle oruç tutmak, eğer buna da gücü yetmiyorsa altmış fakiri sabahlı akşamlı doyurmaktır.
- ➔ Çağımızda kölelik kalktığına göre, oruç kefâretinde ilk sırayı oruç tutma, ikinci sırayı da fakiri doyurma alır.
- ➔ **Hanefiler de dâhil** fakihlerin çoğunluğuna göre: Kefâret ödeyecek kimsenin yukarıda sayılan sıraya riayet etmesi, bir öncekini yapma imkânı bulunmadığında bir sonrakine geçmesi gerekir.
- ➔ **Mâlikîler'e göre**: Mükellef bu üç şıktan birini seçebilir. Hatta bunlar arasında altmış fakiri doyurma en faziletli olanıdır.
- ➔ Oruç kefâretinin iki ay oruç tutmak şeklinde ödenmesi halinde, orucun ara vermeksizin peş peşe tutulması gerekir. Sadece kadınların hayız hali bu peş peşeliği bozmadır. Onun dışında hastalık, yolculuk gibi bir mazerete binaen oruca ara verilirse, önce tutulanların yok sayılıp iki ay oruca yeniden başlanması gerekir.
  - ❖ **Şâfiiler**: Loğusalık (nifas) oruca ara vermenin peş peşeliği bozmadığı görüşündedir.
  - ❖ **Hanbeliler**: Hastalık sebebiyle oruca ara vermenin peş peşeliği bozmadığı görüşündedir.
- ➔ Kadınlar mazeret halleri biter bitmez ara vermeksizin oruçlarına kaldıkları yerden devam ederler ve tutulamayan bu günler hesap edilmeksizin oruç iki aya tamamlanır.
- ➔ Kefâret orucunda oruca gecedan niyetlenmek, ayrıca tutacağı orucun kefâret orucu olduğunu niyetinde belirlemek de şarttır.
- ➔ Oruç kefâretindeki ilk iki alternatif kefâret şeklinin yerine getirilmesi mümkün olmadığında üçüncü şık olarak mükellefin, altmış fakiri sabahlı akşamlı doyurması gerekli olur. Doyurma yemek yedirmek şeklinde olabileceği gibi yemeğin bedelini kendisine vermekle de olabilir
- ➔ Farz orucun kasten bozulması ve kefâretinin ödenmesinden sonra aynı şekilde yeni bir ihlâl olduğunda onun için yeni bir kefâret gerekir.
- ➔ **Hanefiler'e göre**: Kefâret sebepleri, araya kefâretin eda edilmesi girmeden birden fazla olursa, hepsi için bir kefâret ödeme yeterli olur.

- ➔ **İskat-ı savm**da yani ölenin muhtemel oruç kefâreti borçları için tek bir kefâretin ödenmesi de bu esasa dayanır.
- ➔ **Kefâret-i savm**: Oruç bozma kefâreti
- ➔ **İkrah**: Ağır baskı

2. YEMİN KEFÂRETİ

- ➔ Bir kimsenin yaptığı yemine riayet etmeyip yeminini bozması halinde üzerine gereken kefârettir.
- ➔ Yemin kefâretiyle ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: “Allah kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren (lağv) yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz; fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefâreti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on fakire yedirmek yahut onları giydirmek, yahut da bir köle âzat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyunuz. Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz” (el-Mâide 5/89).
  - ❖ **Hanefî ve Hanbelîler’e göre**: Bu üç gün orucun arka arkaya tutulması şarttır.
- ➔ Yemin kefâretinde ise fakiri doyurma ve giydirme ön planda tutulmuş, buna imkân bulamayanların oruç tutması istenmiştir.

Bir kimse yeminini bozmadan kefâret verse de sonra bozsa,

- ➔ **Hanefîler’e göre**: Bu yeterli olmaz; bozduktan sonra yeniden kefâret vermelidir.
- ➔ Oruç kefâretinde de olduğu gibi, bir günde on fakirin doyurulması da, bir fakirin on gün süreyle doyurulması da câizdir.
- ➔ Doyurma ve giydirme yerine ihtiyaç sahiplerine bunların bedelleri de ödenebilir.
- ➔ Yemin kefâretini sıraya uyması gerekmeden bu üç şeyden dilediğiyle ödeyebilir. İslâm'ın insan hak ve hürriyetlerine verdiği önem sebebiyledir ki, köle âzat etmek bunlar arasında en faziletli seçenek olarak görülmüştür. Eğer bunlara gücü yetmezse üç gün oruç tutması gerekir.

- ❖ **Hanefi ve Hanbelîler'e göre** bu üç gün orucun arka arkaya tutulması şarttır.

3. ZİHÂR KEFÂRETİ

- ➔ **Sözlükte** “sırt” anlamına gelen **zihâr** kelimesi, kökü İslâm öncesi dönem Hicaz-Arap toplumuna kadar uzanan bir geleneği simgeler. Câhiliye döneminde bir erkeğin karısına “**Artık sen bana anamın sırtı gibisin**” demesiyle onu kendisine haram kıldığına inanılır ve bu bir nevi boşanma sayılırdı.
- ➔ **Bu sebeple zihâr kefâreti**, zihâr yemini yapan kimsenin karısıyla tekrar bir araya gelebilmesi için ödemesi gereken kefâretin adıdır.
- ➔ Bir köle azat etmek veya 60 gün peş peşe aralıksız oruç tutmak, yahut 60 fakiri doyurmak. Kefaret ödeninceye kadar kişinin eşine yaklaşması haramdır.

4. ADAM ÖLDÜRMEİN KEFÂRETİ

- ➔ **Hanefîler'e ve bir grup fakihe göre:** Sadece hataen adam öldürmede kefâret gerekirken fakihlerin çoğunluğu kasten adam öldürmede de gerekli görürler.
- ➔ **Öldürme kefâreti**, mümin bir köle âzat etmek, eğer buna güç yetmezse iki ay peş peşe oruç tutmak suretiyle ödenir.

- ❖ **Ancak** kefâret, ibadet grubunda yer aldığı ve bir bakıma tövbe ve Allah'tan bağışlanma dileme mahiyetinde olduğu için hataen adam öldüren gayri müslimler kefâretle yükümlü tutulmaz ve sadece diyet öderler.

5. HACDA TIRAŞ OLMA KEFÂRETİ

- ➔ Hacda ihrama girip de bir mazeret (hastalık veya başında bir rahatsızlık) sebebiyle vaktinden önce tıraş olmak zorunda kalan kimsenin ödemesi gereken kefârettir. Çünkü hac niyetiyle ihrama giren kimsenin ihram süresince tıraş olması yasaktır. Bu yasağın ihlâli halinde **kefâret olarak** ya üç gün oruç tutmak, ya altı fakiri doyurmak, ya da bir koyun kurban etmek gerekir.
- ➔ Üç gün orucun peş peşe tutulması şart değildir.

6. HAYIZLI KADINLA CİNSÎ MÜNASEBET KEFÂRETİ

- ➔ **Ebû Hanîfe de dahil İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre**, karısı ile hayızlı iken cinsî münasebette bulunan kimse günah işlemiştir. Allah'a bol tövbe ve istiğfar etmekten başka yapabileceği bir şey yoktur.
- ➔ **İbn Abbas, Katâde, Evzâî, Ahmed b. Hanbel gibi İslâm âlimlerine göre** ise hayızlı kadınla ilk günlerde kurulan cinsî münasebet için bir dinar (**4,25 gr. altın**) kanamanın iyice azaldığı bir dönemde yapılan cinsî münasebet içinse yarım dinar kefâret ödenmesi gerekir.
- ➔ **Bu kefâret** kocanın zorlamasıyla olmuşsa sadece ona, iki tarafın isteğiyle olmuşsa ayrı ayrı ikisine de gerekir. Cinsî temasın kasten, unutarak, haram olduğunu bilmeden veya hayız durumunu fark etmeden yapılmış olması sonucu etkilemez.

➤ DÖRT MEZHEBE GÖRE KEFARETLER

➤ ORUÇ BOZMA KEFÂRETİ

- ➔ **Hanefiler de dâhil fakihlerin çoğunluğuna göre:** Ramazan orucunun cinsî münasebetle veya yeme içme ile bozulması kefâreti gerektirir.
- ➔ **Şâfiîler başta olmak üzere bir grup fakihe göre:** Ramazan orucunun sadece cinsî münasebetle bozulması kefâret gerektirir. Kasten de olsa yeme içme kefâreti gerektirmez.
- ➔ **Oruç bozmanın kefâreti;** eğer gücü yetiyorsa ara vermeksizin iki ay süreyle oruç tutmak, eğer buna gücü yetmiyorsa altmış fakiri sabahlı akşamli doyurmaktır.
- ➔ **Hanefiler de dâhil fakihlerin çoğunluğuna göre:** Kefâret ödeyecek kimsenin yukarıda sayılan sıraya riayet etmesi, bir öncekini yapma imkânı bulunmadığında bir sonrakine geçmesi gerekir.
- ➔ **Mâlikîler'e göre:** Mükellef bu iki şıktan birini seçebilir. Hatta bunlar arasında altmış fakiri doyurma en faziletli olanıdır.

➤ KEFARET ORUCUNA ARA VERME

- ➔ **Şâfiîler:** Loğusalık (nifas) oruca ara vermenin peş peşeliği bozmadığı görüşündedir.
- ➔ **Hanbelîler:** Hastalık sebebiyle oruca ara vermenin peş peşeliği bozmadığı görüşündedir.

- ➔ **Hanefiler'e göre:** Kefâret sebepleri, araya kefâretin eda edilmesi girmeden birden fazla olursa, hepsi için bir kefâret ödeme yeterli olur.

➤ **YEMİN KEFÂRETİ**

- ➔ Yemin kefâreti orta hallisinden on fakiri doyurmak veya giydirmek yahut bir köle azâd etmek yahut üç gün oruç tutmaktır.
- ➔ **Hanefî ve Hanbelîler'e göre:** Bu üç gün orucun arka arkaya tutulması şarttır.
- ➔ Yemin kefâretinde ise fakiri doyurma ve giydirme ön planda tutulmuş, buna imkân bulamayanların oruç tutması istenmiştir.

Bir kimse yeminini bozmadan kefâret verse de sonra bozsa,

- ➔ **Hanefiler'e göre:** Bu yeterli olmaz; bozduktan sonra yeniden kefâret vermelidir.

➤ **ZİHÂR KEFÂRETİ**

- ➔ Bir köle azâd etmek yahut iki ay oruç tutmak yahut altmış fakiri doyurmak.

➤ **ADAM ÖLDÜRMEİN KEFÂRETİ**

- ➔ **Hanefiler'e ve bir grup fakihe göre:** Sadece hataen adam öldürmede kefâret gerekirken fakihlerin çoğunluğu kasten adam öldürmede de gerekli görürler.

➤ **HACDA TIRAŞ OLMA KEFÂRETİ**

- ➔ Hz. Peygamber bu kefâretin üç gün oruç, altı fakiri doyurma veya bir koyunun kurban edilmesi suretiyle ödeneceğini açıklamıştır. Üç gün orucun peş peşe tutulması şart değildir.

➤ **HAYIZLI KADINLA CİNSÎ MÜNASEBET KEFÂRETİ**

- ➔ **Ebû Hanîfe de dahil İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre:** Karısı ile hayızlı iken cinsî münasebette bulunan kimse günah işlemiştir. Allah'a bol tövbe ve istiğfar etmekten başka yapabileceği bir şey yoktur.

- ➔ İbn Abbas, Katâde, Evzâî, Ahmed b. Hanbel gibi İslâm âlimlerine göre: Hayızlı kadınla ilk günlerde kurulan cinsî münasebet için bir dinar (4,25 gr. altın) kanamanın iyice azaldığı bir dönemde yapılan

ADAK ve YEMİNLER BÖLÜMÜ

➤ ADAK

A) MAHİYETİ

- ➔ Arapça'da **nezir** (nezr) diye ifade edilen **adak** fıkıh dilinde, “bir kimsenin dinen yükümlü olmadığı ibadet cinsinden bir şeyi kendisi için vâcip kılması”nı ifade eder. Diğer bir ifadeyle “kişinin farz veya vâcip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allah Teâlâ'ya söz vererek o ibadeti kendisine borç kılması”dır.

- ❖ **İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve fakihlerin önemli bir kısmına göre:** Adak adamanın mekruh olduğudur.
- ❖ **Hanefilere göre:** Allah'a ibadet ve taat kabilinden adakta bulunmayı mubah görürler.
- ❖ **Mâlikîlere göre:** Adakta bulunmayı normalde mendup, şarta bağlı adağı ise mubah sayarlar.

B) ŞARTLARI

Adağın geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin müslüman,

- ❖ Akıllı olmak
- ❖ Bulûğa (ergenlik çağına) ermiş bir kimse olması gerekir.
- ❖ Müslüman olması gerekir.

Çünkü adakta bulunma, sonucu itibarıyla ibadet grubunda yer alır, bunun için de tam eda ehliyeti gerekir.

- ➔ Fakihlerden, adağın geçerliliği için adağın ciddi ve hür bir istekle bilinçli olarak yapılmış olmasını şart görenler de, Hanefiler gibi öfke ve şaka yoluyla yapılan adakları bağlayıcı görenler de vardır.

Adağın geçerliliği için adak konusunda aranan şartlar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vâcip ibadetin bulunması gerekir. Meselâ namaz kılmayı, oruç tutmayı, sadaka vermeyi, kurban kesmeyi konu alan adaklar geçerlidir. Hasta ziyareti veya mevlid okutma adak konusu olmaz.

2. Adanan şey bizzat hedeflenen (maksut) ibadet cinsinden olmalı, başka bir ibadete vesile olduğu için farz veya vâcip sayılan bir ibadet olmamalıdır. Meselâ abdest almayı, ezan ve kamet okumayı, mescide girmeyi konu alan adak geçerli olmaz.

3. Adanan husus, adayan şahsın o anda veya daha sonra yapması gereken farz veya vâcip bir ibadet olmamalıdır. Kılmakla mükellef olduğu namaz, tutmakla mükellef olduğu ramazan orucu adak konusu olmaz.

4. Adanan şeyin meydana gelmesi ve yapılması maddeten ve dinen mümkün ve meşrû olması, mal ise adayan şahsın mülkiyetinde bulunması gerekir. Bir kimsenin sahip olmadığı malı adaması geçersiz, sahip olduğundan fazlasını adaması halinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerlidir. Ancak bir kimsenin ileride sahip olması kuvvetle muhtemel bir malla ilgili adağı geçerli sayılır. Meselâ ileride miras yoluyla sahip olacağı malın adanması böyledir.

5. Adanan fiil Allah'a isyanı, bid'at, günah ve mâsiyeti içermemelidir. Bu takdirde adak geçersizdir.

C) HÜKMÜ

- ➔ Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan (mutlak) adaklar, adama anından itibaren gerekli hale gelir ve ilk fırsatta yerine getirilmesi uygun olur.
- ➔ Bir şarta bağlanan adakların da o şartın gerçekleşmesi halinde yerine getirilmesi gerekir.
- ➔ Şart gerçekleşmeden adak yerine getirilirse geçersizdir; yapılan ibadet nafîle sayılır.

❖ **Meselâ**, herhangi işi olduğu takdirde üç gün oruç tutmayı nezreden kimsenin durumu böyledir.

Yerine getirilmesi gelecek bir zamana bağlanan adaklar ise,

- ➔ **Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre**; bu zaman kaydına itibar edilmeksizin önceden de yerine getirilebilir.
- ➔ **İmam Muhammed ile Şâfiîler ve Hanbelîlere göre**; Sadaka gibi malî ibadetlerde aynı görüşü paylaşmakla birlikte namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerde vakit gelmeden hükmün sabit olmayacağı görüşündedir. Onlara göre bu ibadetleri vakti gelmeden ifa etmek adak borcunu düşürmez.

- ➡ Belirli bir tarihte oruç tutmayı nezreden yani böyle adakta bulunan kimsenin o tarihlerde; iyileşmesi halinde üç gün oruç tutmayı adayan kimsenin de iyileşince üç gün oruç tutması vâcib olur. Adağın bu tarihlerde özürsüz olarak yerine getirilmemesi günah sayılır ve ilk fırsatta kazâsı gerekir.

Meydana gelmesi istenmeyen bir şarta bağlı olarak adakta bulunulması :

- ➡ Yalan söylememeye, kötü bir fiili işlememeye nezredip bu fiili işlemesi halinde bir adakta bulunan kimselerin, Allah'a karşı verdiği bu sözde durması gerekir. Meselâ "Bir daha içki içmeyeceğim, içersem bir ay oruç tutayım" şeklinde adakta bulunma böyledir. Fakat istenmeyen şart gerçekleşirse dilerse adadığı şeyi yerine getirir, dilerse yemin kefareti öder.
- ➡ **Hanefilere göre:** Bu durumda yemin kefareti ödemenin daha isabetli bir davranış olacağı görülmüştür. Çünkü bu ahidleşme yemin sayılmaktadır.

Tasaddukla (Sadaka ile) ilgili adaklar :

- ➡ Tasaddukla ilgili adaklarda mekân, zaman ve şahıs itibarıyla belirleme yapılsa bile bu belirlemeye uymak gerekmez. Falanca zamanda camiye halı adayan, falanca şehrin fakirlerine tasadduku veya şu yurdun öğrencilerinin yemeleri için kurban kesmeyi adayan kimse bu bağışını başka zamanda başka yer ve şahıslara verebilir.

Kurban kesmeyi adayan kimse :

- ➡ Kurban kesmeyi adayan kimse bu adak kurbanın etinden yiyemeyeceği gibi bakmakla yükümlü olduğu kimseler de (anne ve babası, dede ve ninesi, çocukları ve torunları, hanımı) yiyemez. Şayet yiyecek olurlarsa yediklerinin bedelini fakirlere tasadduk etmeleri gerekir.
- ➡ Üzerinde malî bir adak borcu bulunduğu halde bunu ödemedi vefat eden kimsenin bu borcu, ödemesi yönünde vasiyetinin bulunması halinde terekesinden yerine getirilir. Böyle bir vasiyet yok da mirasçılar mecburiyetleri bulunmadığı halde adağı yerine getirmişlerse, ölen kimsenin adak borcundan kurtulması umulur.

➤ **ADAK ÇEŞİTLERİ**

A) MUTLAK ADAK: Şarta bağlı olmayan adaklardır.

- 1) **Muayyen Adak:** Bu ayın son günü oruç tutayım gibi adanılan adaklardır.
- 2) **Gayri Muayyen Adak:** Beş gün oruç tutayım gibi adanılan adaklardır.

B) MUALLAK ADAKLAR: Şarta bağlı olan adaklardır.

❖ **Örnek:** Şu sınavı kazanırsam, memur olursam, Şu sımandan 50 den düşük alırsam gibi.

➤ YEMİNLER

A) MAHİYETİ

- ➔ **Sözlükte** “kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant, kase ve benzeri” mânalara gelen yemin dinî kullanımda, “bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki söylediği sözünü Allah’ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesi”ni ifade eden bir terimdir.
- ❖ **Meselâ** “Vallahi şu işi yapmam”, “Vallahi şu yere gitmeyeceğim”, “Vallahi borcumu ödedim” şeklindeki beyanlar böyledir. Bu tür yeminlere fıkıh dilinde kase adı verilir.

Kasem suretiyle yapılan yemin :

- ➔ Allah’ın isim veya sıfatlarından birine ant içmekle yapılır. “Vallâhi, tallâhi, billâhi, Allah şahit, rahim olan Allah hakkı için andolsun, Allah adına yemin ederim” gibi ifadeler böyledir.

Allah’ın isim ve sıfatları zikredilmeden söylenen bir sözün yemin sayılıp sayılmaması :

- ➔ Toplumun örfü ve kutsal hakkındaki değerlendirmesi ölçü alınır. Toplumumuzda “Kâbe hakkı için”, “Kur’an çarpsın”, “Ekmek çarpsın”, “Anam avradım olsun” gibi toplumun üst ve kutsal değerlerini sözünü teyit etmek için kullanma da, örfen yemin telakki edildiği sürece, diğer yeminlerin tâbi olduğu hükme tâbidir.
- ➔ Müslümanların her türlü yeminden, özellikle bu tür yeminlerden kaçınması, etrafındaki insanları da bu yönde uyarması gerekir.
- ➔ Yemin etmek esasen mubah bir davranış olmakla birlikte, gereksiz yere yemin etmek ve onu alışkanlık haline getirmek doğru değildir.

B) YEMİN ÇEŞİTLERİ

1. LAĞV YEMİNİ: Yanlışlıkla doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Bir kimsenin borcunu ödediğini sanarak “**Borcumu ödedim**” diye yemin etmesi böyledir. Ayrıca dil alışkanlığıyla, hiçbir içerik taşımadan vallâhi, billâhi diye söz arasında edilen yeminler de lağv yemini sayılır.

2. GAMÛS YEMİNİ : Geçmiş zamanda yapılmış veya yapılmamış bir iş hakkında bile, kasten ve yalan yere yapılan yemindir.

- ➔ Bir kimsenin borcunu ödemediğini bildiği halde “**ödedim**” diye yemin etmesi böyledir.
- ➔ Böyle bir yemin büyük günahdır ve sahibine çok ağır bir vebal yükler.
- ➔ Bu kasıtlı yanlışlığın bağışlanması için kefaret yeterli olmaz; onun için de gamûs yemini için kefaret gerekmez.
- ➔ Yalan yere yemin eden kimse bol tövbe ve istiğfarda bulunmalı, bir daha böyle bir hataya düşmemeye karar vermeli, yemin sebebiyle zayı olan hakları da ödeyip sahiplerinden helâllik istemelidir.
- ➔ **İmam Şâfiî’ye göre** gamûs yemini için de kefaret gerekir. Ancak bu kefaretkul hakkını düşürmez. Umulur ki Allah hakkının düşmesine, Allah’ın bağışlamasına vesile olur.

3. MÜN‘AKİT YEMİN: Yeminin terim anlamına uygun olan şekli olup, mümkün ve geleceğe ait bir konuda yapılan yemindir.

- ➔ Bir kimsenin şu tarihte borcunu ödeyeceğine, falanca yerde hazır bulunacağına, şu işi yapacağına yemin etmesi gibi.
- ➔ Bu yemin, yukarıda ifade edildiği gibi, yapılacak bir işe Allah’ı şahit tutma demek olup her hâlükârda yerine getirmelidir. Yerine getirilmezse yemin bozulmuş olur ve kefaret gerekir
- ➔ Allah’ın isim ve sıfatları anılarak yapılan veya bu hükümde görülen bu üç yemin çeşidine ilâve olarak fıkıh literatüründe iki yemin türü daha vardır.
  - ❖ **Birincisi**, köle âzat etme ve boşamaya bağlanan yemin,
  - ❖ **İkincisi de**, yargılama hukukunda ispat vasıtası olarak başvuru yemindir.
- ➔ Burada şu kadarını ifade etmek gerekirse, bir kimsenin “Şu işi yaparsam kölem âzat olsun”, “Şu yere gidersem karım boş olsun” şeklindeki sözleri âzat etme veya boşama iradesini değil o işi yapmama, o yere gitmeme yönünde kararlılığın itk veya talâk hükmüne bağlayarak teyit ettiğini gösterir.
- ➔ Fakihler bu ve benzeri ifadeleri de bir tür yemin olarak nitelendirirler. Fakat yemin bozulduğunda yani o iş yapıldığında âzat etme ve boşama sonucunun mu yoksa kefaret yükümlülüğünün mü gerekeceği aralarında tartışmalıdır. **Fakihlerden bu tür sözleri** geçersiz sayıp kefaret de gerekmez, boşama da gerçekleşmiş olmaz diyenler de vardır.

HARAMLAR ve HELALLER

➤ YİYECEKLER

A) ETİ YENEN VE YENMEYEN HAYVANLAR

Üç büyük semavî dinden biri olan Yahudilik'te bu konuda getirilen yasakların gerekçesi farklıdır.

- Kur'an'da taşkınlıkları ve zulümleri sebebiyle İsrâiloğulları'na bazı hayvanların tamamen, bazı hayvanların da belirli kısımlarının haram kılındığı bildirilir. Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “Yahudilere tırnaklı bütün hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezadır. Biz elbette doğru söyleyiniz” (el-En'âm 6/146).
- Yahudiliği tamamlamak üzere gelen Hristiyanlık'ta da durumun böyle olması gerekirken hristiyanlar, Tevrat'ta kendilerine haram kılınanları helâl saymışlar ve Pavlus'un “ağızdan giren şeylerin değil, ağızdan ve kalpten çıkan şeylerin insanı kirleteceği, çarşıda satılan her şeyin yenebileceği” (Matta, 15/11, 18; Korintoslular'a Birinci Mektup, 10/25) şeklindeki sözlerini esas alıp yeme ve içme sınırını çok geniş tutmuşlardır. Buna bağlı olarak da, Tevrat'ta haram kılınmış olmasına rağmen domuz eti yemeyi helâl saymışlardır.
- Kur'an'da yiyecekler konusunda haramlıkla ilgili açıklamaların ortak noktası ise, “**tayyibât**” (iyi ve temiz) sayılmayacak “**habâis**” (pis ve iğrenç) şeylerin yenmemesi gereğidir. Ayrıca sağlığa zararlı maddelerin alınmaması İslâm'ın genel ilkelerinin (meselâ bk. el-Bakara 2/195) gereklerindedir. Bu konudaki somut yasaklar, bazı âyetlerde (el-Mâide 5/3) on madde halinde sayılmış ise de

aşağıda açıklanacağı üzere- bunların bir kısmı aynı grup içinde düşünülerek tamamının Bakara sûresinin 173. âyetinde yer alan dört ana maddede toplanması mümkündür. Bunlar da; kendiliğinden veya dinî usulde boğazlanmaksızın ölmüş hayvan (meyte), akıtılmış kan, domuz ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlardır.

- ➔ Hz. Peygamber “yırtıcı hayvanlar”ın (zî nâb: ağzının dört yanında uzun ve sivri dişleri olan hayvanlar) ve “yırtıcı kuşlar”ın (zî mihleb: pençesi ile avını parçalayan kuşlar) etlerinin yenmeyeceği özellikle belirtilmiştir (Müslim, “Sayd”, 15, 16; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 32; Tirmizî, “Sayd”, 9, 11).

➔ KARA HAYVANLARI

Kara hayvanları özelliklerine göre gruplandırılarak etinin yenmesinin dinî hükmü açıklanabilir.

A) Etlerinin yenmesinin helâl olduğunda görüş birliği bulunan hayvanlar dört gruptur:

1. **Sığır, manda, koyun, keçi, deve, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi** türünden evcil hayvanların,
2. **Geyik, ceylan, dağ keçisi, yabanî sığır ve zebra** gibi vahşi hayvanların,
3. **Güvercin, serçe, bildircin, sığırcık, balıkçıl** gibi kuşların etlerinin helâl olduğunda fakihler görüş birliğindedir. Bu sayılanların bir kısmının helâllığı Kur’an’da tasrih edilmiş (el-Mâide 5/1; el-Hac 22/28, 30), diğerleri de Kur’an’ın “yiyiniz” dediği iyi ve temiz şeyler kapsamında görülmüştür. Bu hayvanların yırtıcı olmadığı yani ağızlarının dört yanındaki uzun ve sivri dişleri ile veya pençeleriyle kapıp avlanmadığı ve kendilerini savunmadıkları da açıktır.
4. Çekirge de, sünnette yenebileceğine dair özel hüküm bulunması sebebiyle yenmesi helâl hayvanlar grubunda yer almıştır (Buhârî, “Zebâih”, 13; Müslim, “Zebâih”, 52).

B) Etlerinin yenmesinin haram olduğunda görüş birliği bulunan hayvanlar ise üç gruptur:

1. **Domuzun haram olduğu** Kur’an’ın açık hükmüyle sabittir (el-Bakara 2/173). Kur’an’da tür olarak yasaklanan tek hayvan domuzdur. Domuzun çeşitli parçalarından yararlanmanın dinî hükmü aşağıda ayrıca ele alınacaktır.
2. **Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların** etlerinin haram olduğu da yine Kur’an’ın hükmüne dayanır.
3. **Meyte tabir edilen**, dinî usulde kesilmemiş veya kendiliğinden ölmüş hayvanın etinin haram olduğu da yine Kur’an’ın açık hükmüne dayanır.

C) İHTİLÂFLAR :

1. Yırtıcı hayvanlar grubundan olan yani alt ve üst çenesindeki dört uzun ve sivri dişleri ile kapıp avlanan ve kendisini bu yolla savunan evcil olsun olmasın- kurt, aslan, kaplan, pars, maymun, sırtlan, köpek, kedi gibi hayvanlar ile pençesiyle kapıp avlanan şahin, doğan, kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşlar, bu özellikte olmasa bile genelde pislikle beslenen kuzgun, karga gibi kuşlar, tabiatı itibariyle iğrenç bulunan fare, yılan gibi hayvanlar, akrep, sinek, örümcek gibi haşerat fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından haram görülmüştür.

- ➔ **Mâlikî bilginlerin bir kısmına göre:** Aslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanların etlerini yemek helâldir, bir kısmına göre haram olmamakla beraber mekruhtur.
- ➔ **Mâlikî mezhebinde meşhur görüşe göre:** Şahin, kartal gibi yırtıcı kuşların ve pislikle beslenen kuşların yenmesi de mekruhtur. Bu âlimler Kur'an'da sadece domuzun haram kılınmış olmasından, âyetteki genel iznin hadisle sınırlanamayacağı noktasından hareket etmişlerdir.

2. Eti yenen hayvanların tesbitinde:

- ➔ Çerçeveyi en dar tutanlar Hanefiler
- ➔ Çerçeveyi en geniş tutanlar Mâlikiler
- ❖ Bazı hayvanların saldırganlık özelliği, avını tutma ve yeme şekli ile tabiatı itibariyle iğrenç sayılıp sayılmaması hususunda farklı değerlendirmeler bulunduğu için etlerinin hükmü hakkında da ihtilâf edilmiştir.

Tilki :

- ➔ Hanefiler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed, Şâfiîler, Hanbelîler ve bazı Mâlikîler'e göre helâl sayılmıştır.

Avı :

- ➔ **Hanefî ve Şâfiîler'e göre:** Haram
- ➔ **Mâlikî ve Hanbelîler'e göre:** Helâl

Zürafa:

- ➔ **Şâfiîler'e göre:** Haram
- ➔ **Diğer üç mezhebe göre:** Helâl

Tavus kusu ve papağan

➔ Şâfi mezhebin'e göre: Haram

➔ Diğer üç mezhebe göre: Helâl

Kirpi

➔ Hanefî ve Hanbelîler'e göre: Haram

➔ Şâfi ve Mâlikîler'e göre: Helâl

Hanefîler'e göre: Yukarıda sayılanlar dışında yenmesi câiz görülmeyen belli başlı hayvanlar şunlardır:

➔ Çakal, sincap, samur, sansar, sırtlan, keler, gelincik, çaylak, kuzgun, baykuş, atmaca, kaplumbağa, köstebek, kertenkele, salyangoz ve her türlü haşerat.

3. TAVŞAN ETİ:

➔ Dört Sünnî mezhebe göre helâldir.

➔ Bazı sahâbe ve tâbiîn bilginleri ile müctehid imamlardan İbn Ebû Leylâ'ya göre tahrîmen mekruhtur.

4. AT ETİ (dört mezhepte genel kabul gören görüşe göre helâldir.)

➔ **Ebû Hanîfe'ye göre:** Tahrîmen mekruhtur.

➔ **Hanefî literatüründen zâhirü'r-rivâye** eserlerinde “mekruh”, Hasan b. Ziyâd rivayetine “haram” nitelmesi geçmekte ise de, asıl belirtilmek istenen husus bunu yemenin helâl olmadığıdır.

➔ **İmâmeyn ise (Ebû Yûsuf ve Muhammed):** At eti yemeyi mekruh saymamışlardır.

➔ **Fakat bazı Hanefî bilginlerin görüşü** doğrultusunda olmak üzere Hanefî mezhebinde tenzîhen mekruh görüşü yaygındır.

➔ **Mâlikî mezhebi içinde:** At eti yemeyi haram görenler ve tenzîhen mekruh sayanlar vardır.

5. EVCİL EŞEK ETİ KONUSUNDA (dört mezhepçe genellikle kabul edilen hüküm, ehli merkeplerin etinin haram olduğu yönündedir.)

➔ **Mâlikî bilginlerin bir kısmı:** Bunu tenzîhen mekruh saymış

➔ Bazı sahâbîlerden ve **Hanefî bilgin Bişr el-Merîsî'den** ehli eşek etinin helâl olduğu görüşü nakledilmiştir.

6. KATIR VE BENZERLERİNİN ETİNE GELİNCE, iki ayrı türden hayvanın birleşmesi ile meydana gelen hayvanın konusunda üç durum söz konusudur:

- a) Her iki tür, eti helâl olanlardan ise, bunlardan meydana gelen hayvanın eti de helâldir.
- b) Her iki tür, eti haram olanlardan ise, bunlardan meydana gelen hayvanın eti de haramdır.
- c) Biri eti helâl olanlardan diğeri haram olanlardan ise;

- ➔ **Hanefî ve Mâlikîler'e göre:** Hükümde ananın türü esas alınır
- ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler'e göre:** Helâl olmayan taraf esas alınır.
- ➔ **Buna göre dört mezhepte** de anası eşek olan katırın haram olduğu görüşü yaygındır.

☞ ANASI AT İSE

- ➔ **Ebû Hanîfe'ye göre:** Mekruhtur
- ➔ **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre:** Mekruh değildir.
- ➔ **Ayrıca, anasının at veya eşek olması** hususunda ayırım gözetmeden başka delillere dayanarak katır etinin mekruh olduğunu savunan bir görüş de vardır.

D) SU HAYVANLARI

1. Balık türleri: Bütün mezheplere göre helâldir, boğazlama işlemine de gerek yoktur.

- ➔ **Hanefîler'e göre:** Kendiliğinden ölmüş ve su üzerine çıkmış balıklar yenmez. Fakat suyun çok sıcak veya soğuk olmasından, buzlar arasına sıkışmaktan, su içine hapsedilmekten ve suyun çekilmesinden ötürü ölen balıklar kendiliğinden ölmüş sayılmaz, yenebilir.

2. Balık türü dışında kalan (midye, kurbağa, yengeç gibi) su hayvanlarını yemek;

- ➔ **Hanefîler'e göre:** Helâl değildir.
- ➔ **Diğer üç mezhebe göre:** Sadece suda yaşayan her türlü hayvan -kendiliğinden ölmüş bile olsa yenebilir, helâldir.

- ➔ **Şâfiî mezhebine göre:** Hanefiler'in paralelinde bir görüş ile su hayvanlarından eti yenen kara hayvanlarına benzeyenleri helâl, eti yenmeyen kara hayvanlarına benzeyenleri haram sayan bir görüş de vardır.
- ➔ **Hanefiler:** Mâide sûresinin 3. âyetinde geçen “meyte” lafzını mutlak şekilde yorumlamışlar, ayrıca balık dışındaki türleri “habâis” (iğrenç şeyler) kapsamında kabul etmişlerdir.
- ➔ **Fakihlerin çoğunluğu** Mâide sûresinin 96. âyetindeki “deniz avı” ifadesinin umumunu (kapsamlı oluşunu) esas almışlar ve ayrıca Hz. Peygamber'in “Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir” (Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 41; Tirmizî, “Tahâret”, 52) anlamındaki hadisine dayanmışlardır.

E) Hem Karada Hem Suda Yaşayan Hayvanlar

- ➔ Hem karada hem suda yaşayan kurbağa, kaplumbağa, yengeç, yılan, timsah gibi hayvanlar hakkında üç görüş vardır:
  - ❖ **Hanefiler'e ve Şâfiîler'e göre:** Bunları yemek helâl değildir.
  - ❖ **Mâlikîler'e göre:** Bu tür hayvanlar yenabilir, helâldir.
  - ❖ **Hanbelîler'e göre:** Timsah, kurbağa ve yılanın yenmesi helâl değildir, diğerleri yenabilir.

F) HAYVAN ETLERİ İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

- ➔ Etinin yenmesi helâl olmakla beraber, pislik yemiş olan kara hayvanlarının (cellâle) bekletilmeden kesilip yenmesi hemen bütün mezheplerce mekruh görülmüştür.
  - ❖ **Ahmed b. Hanbel'den:** Mekruh ve haram olduğuna dair iki rivayet vardır
  - ❖ **Mâlikîler'de yaygın görüş:** Mekruh olmadığı yönündedir. Bu tür hayvanlar bir süre temiz yiyeceklerle beslenmeli, etindeki kötü kokunun gitmesi sağlanmalıdır.
  - ❖ **Fıkıh kitaplarında,** bu durumdaki tavuklar için üç gün, koyunlar için dört gün, sığır ve develer için on gün gibi süreler belirtilmiş ise de aslanan hayvandaki pis kokunun gitmesini sağlayacak bir süre beklenmesidir.
- ➔ Balıkların temiz olmayan sularda bulunmuş olması, etlerinin yenmesine engel değildir. Etinin yenmesi helâl türlerden bile olsa, canlı hayvandan -henüz boğazlama yapılmadan- koparılan parça, meyte (murdar) hükmündedir; yenmesi bütün bilginlere göre haramdır.
- ➔ Usulünce kesilmiş hayvanın da yenmesi câiz görülmeyen bazı organ ve cüzleri vardır.

Hayvanların yumurtası ve sütü genellikle etlerinin hükmüne bağlanmıştır; ancak bazı ayrıntılar vardır.

- ➔ Buna göre, etinin yenmesi câiz olan bir hayvandan ister canlı iken ister dinî usulüne göre boğazlandıktan sonra (ya da balık gibi boğazlamaya gerek olmayan hayvanlardan ölü halinde) çıkan yumurtanın yenmesi -bozulmuş olmadıkça câizdir; bu hususta İslâm bilginleri fikir birliği içindedir.
- ➔ Etinin yenmesi câiz olan fakat dinî usulüne göre boğazlanmadan ölmüş bir hayvandan çıkan yumurta sertleşmişse yenebilir, aksi halde yenmez.

Etinin yenmesi câiz olmayan hayvanın yumurtasına gelince

- ➔ **Hanefiler'e ve Hanbeliler'e göre:** Bunun yenmesi câiz değildir.
- ➔ **Şâfîiler'e göre:** Domuz, köpek ve bunlardan doğmuş hayvanlar hariç- canlı halinde iken bütün hayvanlar temiz olduğundan, eti yenmeyen hayvanların da canlı iken yaptıkları yumurta temizdir ve yenebilir.
- ➔ **Mâlikî fakihleri de:** Yumurtlayan hayvanlarda eti yenen ve yenmeyen ayırımı yapmayıp, zararlı değilse bunların yumurtalarının yenebileceği görüşündedir.
- ➔ **Süt,** Dört mezhebe göre etin hükmüne tâbidir.
- ➔ **Ebû Hanîfe'den:** At etinin haram veya mekruh olduğuna dair nakledilen görüşe göre atın sütü mubahtır, çünkü eti pis olduğu için değil cihad aracı olduğu için yasaklanmıştır.

B) HAYVANLARIN KESİMİ

Hayvanları boğazlama klasik literatürde zebh ve tezkiye/zekât kelimeleriyle, develerin nisbeten farklı kesim usulü de nahr kelimesiyle ifade edilir.

- ➔ **Hanefiler:** Suda yaşayan hayvanlardan sadece balık türünü helâl sayarlar.
- ➔ **Diğer mezhepler:** Yalnızca suda yaşayan diğer hayvanları da kural olarak helâl sayar ve boğazlanmasının gerekmediğini ifade ederler.
- ➔ Hayvanın kesim esnasında canlı olması ve ölümünün de bu kesim işlemi sonucu olması gerekir.
- ➔ **Hanîfe'ye göre:** Hayvanın yaşadığının bilinmesi yeterlidir.
- ➔ **Ahmed b. Hanbel'e göre:** Kanın akması yeterlidir.

➤ HAYVANI KESENİN NİTELİĞİ

- ➔ Hayvanı kesen kimsenin akıl ve temyiz gücüne sahip, müslüman veya Ehl-i kitap olması, Allah adına kesmesi gerekir. Kesen kimsenin kadın veya erkek olması fark etmediği gibi bâliğ olması da gerekmez.

- ➔ Allah adına kesmeyi kavrayacak ölçüde temyiz gücüne sahip olması genelde yeterli görülür.
- ➔ **Ehl-i Kitabın Kestiği Hayvanın Hükümü.** Yahudi ve hristiyanlar gibi esasında Allah'a inanıp peygamberine tâbi olup hak dine mensup iken zaman içinde bu hak yoldan uzaklaşan ve son hak Peygamber Hz. Muhammed'e de inanmayan kimseler Ehl-i kitap olarak adlandırılmış, onlar müşrik ve putperestlerden farklı tutularak kızlarıyla evlenme, yiyeceklerini yeme Müslümanlara helâl kılınmıştır.

➤ **TESMİYE**

- ➔ Kur'an'da "Eğer Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin" (el- En'âm 6/118) ve "Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin" (el-En'âm 6/121) buyrulur.
- ➔ **Zâhirîler:** Her hâlükârda besmeleyi şart gördüklerinden hayvanı keserken besmeleyi unutan veya kasten terkedenin kestiğinin yenmeyeceği görüşündedirler.
- ➔ **Hanefiler ve Mâlikîler:** Yukarıdaki âyetlerin lafzını da esas alarak hayvanın kesimi esnasında, unutulmadığı takdirde, besmeleyi şart olarak görür ve besmelenin kasten terkedilmesi halinde o hayvanın etinin yenmeyeceğini ifade ederler.
- ➔ **Unutanın** hükmen besmeleyi söylemiş sayılması Hz. Peygamber'in "Ümmetimden yanılma, unutma ve zorla yaptıklarının sorumluluğu kaldırılmıştır" (Buhârî, "Hudûd", 22; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 17) hadisi sebebiyledir.
- ➔ **İmam Şâfiî ve bir grup İslâm hukukçusu:** Müslümanın hayvanı daima Allah adına keseceği, hayvanı keserken besmelenin farz ve şart olmayıp sünnet olduğu, ilgili âyetlerde putlar için kesilen hayvanlardan veya kendiliğinden ölen (meyte) hayvandan söz edildiği, bu sebeple hayvanı keserken besmeleyi kasten terkedene müslümanın kestiğinin de yeneceği görüşüne sahip olmuştur. Delil olarak da Hz. Peygamber'in müslümanın daima Allah adına kestiği, Allah'ın adını ansa da anmasa da kestiğinin helâl olduğu (Zeylaî, Nasbü'r-râye, IV, 183), keserken besmelenin söylenip söylenmediğinin bilinmemesi durumunda besmele çekip bu hayvanın etinden yenebileceği (Buhârî, "Tevhîd", 13; "Zebâih", 21; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 13, 19) yönündeki hadislerini esas alırlar.
- ➔ **Şâfiîler'de de:** Hayvanı keserken besmeleyi terketmek mekruhtur.

➤ **KESİM USULÜ**

- ➔ Hayvanların kesimi, ihtiyarî (hakikî) ve ıztırarî (hükmi) olmak üzere ikiye ayrılır.

➤ İHTİYARÎ (HAKİKÎ) USUL

- ➔ Eti yenen ehli hayvanların boğazlanması normal şartlarda, hayvanın çenesi altından yemek ve nefes borusu ile kan taşıyan iki büyük damarının kesilmesi (zebh) veya develerde boğazla göğüsün birleştiği yere bıçak saplamak (nahr) suretiyle olur ve buna “ihtiyarî boğazlama” tabir edilir.
- ➔ **Ebû Hanîfe:** Bunlardan en az üçünün kesilmesini yeterli görürken
- ➔ **Ebû Yûsuf:** Yemek ve nefes borusuyla birlikte iki damardan birinin kesilmesi
- ➔ **İmam Muhammed:** Her birinin çoğunun kesilmesi gerektiği görüşündedir.
- ➔ **Şâfiî ve Hanbelîler:** Kan damarlarından ziyade yemek ve nefes borusunun kesilmesinin gerektiğini söylerler

➤ İZTIRARÎ (HÜKMÎ) USUL

- ➔ Vahşi hayvanların veya ehli olduğu halde yakalanamayan veya yatırılıp boğazlanması mümkün olmayan hayvanın herhangi bir şekilde yaralanıp kanının akıtılması boğazlama yerine geçer. Hz. Peygamber’in de bulunduğu bir yerde kaçan ve yakalanamayan bir deve ok ile vurulmuş, Resûlullah da bunu tasvip ettiği gibi böyle durumlarda aynı şekilde davranılmasını emretmişlerdir (Buhârî, “Zebâih”, 15-18; Müslim, “Edâhî”, 4). Zaruret sebebiyle başvuru bu usule de “**iztirarî boğazlama**” tabir edilir.
- ➔ Hayvanın kesimi esnasında sol yanı üzerine yatırılıp yönünün kibleye çevrilmesi, kullanılan kesim aletinin keskin olması, hayvan yere yatırılırken ve kesilirken ona eziyet edilmemesi, hayvanın göreceği şekilde bıçak bilenmemesi, yerde fazla bekletilmemesi gibi hususlar tavsiye edilmiş, müslümanın her işinde olduğu gibi hayvanı keserken de en uygun ve güzel şekilde davranması ilkesi vurgulanmıştır.

➤ KESİLEN HAYVANIN KARNINDAN ÇIKAN YAVRU

- ➔ **Kesilen bir hayvanın karnından çıkan yavru canlı ise** ve yavru anne karnında oluşumunu tamamlamış konumdaysa kesilerek yenebilir. Organları tam gelişmemiş yavru ise yenmez.
- ➔ **Yavrunun ölü olarak çıkması durumunda**, yavrunun kesim işleminden önce öldüğü biliniyorsa yenmesi ittifakla haramdır.
- ➔ **Yavrunun ölümünün** annesinin kesimiyle olduğuna kanaat getirilirse fakihlerin büyük çoğunluğu bu yavrunun yenmesinin câiz olduğu görüşündedir. Bu konuda Hz. Peygamber’den rivayet edilen “Annenin kesilmesi karnındaki yavrunun da kesilmesi demektir” hadisini (Ebû Dâvûd, “Edâhî”, 18; Tirmizî, “Et‘ime”, 2) delil alırlar.

- ➔ **Ebû Hanîfe ve öğrencisi Züfer'e göre :** Bu durumdaki yavru, canlı olarak çıkarılıp da kesilemediği için meyte hükmündedir.

C) AV VE AVLANMA

- ➔ Helâl olan türdeki bir kara hayvanının etinin yenebilmesi hususunda temel kural, onun dinî usule göre boğazlanmış olmasıdır. Av hayvanı ele geçirildiğinde henüz hayatıyeti sona ermemişse yine boğazlama işleminin yapılması gerekir. Aksi halde bu hayvanın etini yemek helâl olmaz.

➤ AVLAMANIN DİNÎ HÜKMÜ

- ➔ Eti yenen hayvanların eti için, eti yemeyen hayvanların ise deri, kıl ve diş gibi üzlerinden yararlanmak ya da zararlarından kurtulmak için avlanması kural olarak câiz görülmüştür.

➤ ŞARTLARI

1. Avcı ve Avlama Şekli ile İlgili Şartlar

a) Av yapan kişinin, dinen hayvan kesimine ehil olması gerekir. Bu sebeple, temyiz gücüne sahip müslüman bir kişinin yaptığı av bütün İslâm bilginlerine göre helâldir. Akıl hastası ve gayri mümeyyiz küçük gibi temyiz gücünden yoksun olan kişilerin avladığı hayvanın eti;

- ➔ **Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre:** Helâl değildir.
- ➔ **Hanefî mezhebine göre:** Temyiz gücü esas olmakla birlikte, besmeleyi bilen ve av fiiline yönelen gayri mümeyyiz küçüğün, akıl hastasının ve sarhoşun avladığı hayvan yenebilir.
- ➔ **Şâfiîler'e göre:** Avlayanın temyiz gücüne sahip olması şart değildir.
- ➔ Ehl-i kitabın avladıkları yenir.
- ➔ Buna karşılık putperestlerin ve mürtedlerin (İslâm dininden çıkanlar) avladığı hayvanın yenmesi câiz değildir.
- ➔ Avladığı yemeyen kişilerle avlanma ehliyetine sahip kişilerin ortaklaşa avladıkları avın da eti yenmez.

b) Avcının ava niyet etmiş veya avın üzerine avcı hayvanın salınmış olması gerekir. Bu şart gerçekleşmemişse, meselâ avlanması câiz bir hayvan deneme atışı veya gelişigüzel yapılan atış ile vurulmuş ise veyahut av köpeği kendi başına avın üzerine gidip onu öldürmüşse, bu av helâl olmaz.

Fakat avcı hayvan kendi başına avın üzerine gider, avcı da hemen Allah'ın ismini anar ve onu ava doğru kısıktırtsa:

- ➔ **Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre:** Bu helâldir.
- ➔ Bu durumda avcı hayvan takdiren sahibi tarafından salınmış sayılır.
- ➔ **Mâlikî ve Şâfîler’de:** Sahih bulunan görüşe göre, böyle bir avın yenmesi helâl değildir.
- ➔ **Mâlikî, Şâfî ve Hanbelî mezhebi eserlerinde,** bu şart avcının avı görmüş, yerini belirlemiş olması şeklinde detaylandırılmıştır.

c) Avlananın silâhını kullanırken veya avcı hayvanı salarken Allah’ın ismini anması gerekir ve bile bile bunu terketmemesi gerekir. İslâm bilginleri av esnasında Allah’ın ismini anmanın dinî bir görev olduğunu kabul etmekle birlikte, bu görevin bağlayıcılık derecesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

- ➔ **Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre** avcının besmeleyi unutmamasının, tıpkı hayvanın kesim işleminde olduğu gibi, mahzuru yoktur. Besmele çekmeyi unutan avcı, hükmen besmele çekmiş sayılır.

Avlanma esnasında besmeleyi kasten terkedene kimseye gelince,

- ➔ **Hanefîler’e göre :** “Allah’ın ismi anılmadan kesileni yemeyiniz” (el-En’âm 6/12) meâlindeki âyetin kapsamı gereği, kasten besmeleyi terkedenin avladığı hayvanın eti yenmez.
- ➔ **Mâlikî ve Hanbelî’lerde:** Kasten besmeleyi terkedenin avladığı hayvanın eti yenmez.
- ➔ **Şâfîler:** Bu âyeti “Allah’tan başkası adına kesilen” şeklinde yorumlayarak ve konu ile ilgili hadislere dayanarak bismelenin kasten terkedilmesi durumunda da avlanan avın yenebileceğini ileri sürerler.
- ➔ Hayvanların kesiminde olduğu gibi avlanma konusunda da Şâfî mezhebinin bu görüşünün getirdiği kolaylıktan yararlanılabilir.

d) Avcı silâhını attıktan veya avcı hayvanı av üzerine saldıktan sonra ve yaralanan avı elde etme esnasında başka bir işle uğraşmaması gerekir. Avlanma esnasında avcının yapması gereken, vurulan avı kovalamak ve yakalamaktır. Zira yaralanan ava hayatîyeti sona ermeden yetiştiğinde dinî usulüne göre onu boğazlaması şarttır. Bu işte ihmalkâr davranır da av tabii seyrinde ölürse bu avın eti yenmez.

e) Kara hayvanı avlayan kişinin o esnada hac ve umre için ihrama girmiş durumda olmaması gereklidir. Kur’an’da, “İhramda bulunduğunuz sürece kara avı haram kılındı” (el-Mâide 5/96) buyurularak ihramlının kara avcılığı yasaklanmıştır. Ancak, ihramlı olan birisinin avlanması halinde, avladığı avın hükmü hususunda fakihler ihtilâf etmişlerdir.

- ➔ **Ebû Hanîfe, Şâfî ve Ebû Sevr:** Bu avı, ihramda olmayanın yemesini câiz görmüşlerdir.

- ➔ **İmam Mâlik:** Bu avı meyte (murdar) kabul ettiğinden yenmesini helâl saymamıştır.
- ➔ **Deniz avcılığına gelince,**”Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere (yararlanmanız için) deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı” (el-Mâide 5/96) anlamındaki âyetin açık ifadesi gereği, ihramlı halde iken deniz hayvanlarını avlamak yasak değildir.

2. AVLANACAK HAYVANLA İLGİLİ ŞARTLAR

a) Eti yenmeyen hayvanların deri, kıl ve kemik gibi cüzlerinden yararlanmak veya zararlarından korunmak için avlanması câizdir.

b) Avlanan hayvanın tabiaten vahşî hayvan türünden olması gerekir. Deniz hayvanlarından balık ve türlerinin, kara hayvanlarından evcil olmayıp etinin yenmesi helâl olanların avlanma usulüyle elde edilmesinin ve yenmesinin câiz olduğunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Evcil hayvanlar normal kesim usulüne tâbidir. Aslen evcil olup da sonradan yabancıleşenlerin avlanması ise ihtilâfıdır.

- ➔ **Hanefî, Şâfiî, Hanbelî'lere göre:** Yakalanıp boğazlanması mümkün olmayan evcil hayvanların avlanması câizdir.
- ➔ **Mâlikî mezhebine göre:** Bu tür hayvanların avlanarak yenmesi helâl değildir.

c) Avlanılan hayvanın kesimden önce ölmesi halinde, ölümünün bu avlanmadan olması gerekir. Bu yüzden değil de başka bir sebeple ölürse, eti yenmez. Yaralandıktan sonra suya düşerek boğulan veya yamaçtan düşüp ölen hayvanın durumu da aynıdır. Yaralanan hayvanın yere düşme ve çarpma sonucu ölmesi ise, avlanma sonucu ölme sayılır. Bu itibarla avcı yaraladığı avı bir süre bulamasa da, sonra bu avı ölü olarak bulsa, bu durumda avın helâl olması için üç şart gereklidir:

- 1-** Avcı, bulduğu avın suda boğularak ya da bir yardan yuvarlanarak öldüğü tereddüdünü taşımamalıdır.
- 2-** Bulunan hayvanın bir başkasının yaralamadığını veya başkasının avcı hayvanı tarafından avlanmadığını, kendisi tarafından avlandığını bilmelidir.
- 3-** Avlanılan hayvan bozulmamış ve sağlığa zararlı hale gelmemiş olmalıdır. Eğer pis koku yayacak, sağlık açısından sakıncalı olabilecek duruma geldiyse, yenmesi helâl olmaz.

d) Avlanan hayvan yaralı olarak ele geçirilir ve kesme imkânı da bulunursa, usulüne uygun olarak kesilmelidir. Buna imkân varken avcının kusur ve ihmali yüzünden kesilmezse, eti yenmez. Çünkü ihtiyarî boğazlama imkânı bulunduğu sürece ıztırarî boğazlama geçerli olmaz. Avcı, avladığı hayvana henüz ölmeden yetişmişse durumuna bakılır:

- ➔ Şayet av, hayatiyetini yitirmiş de boğazlanmış hayvanın durumuna benzer bir canlılık belirtisi taşıyorsa, meselâ karnı yarılıp iç organları dışarıya fırlamış ise

veya av köpeğinin öldürücü darbesine mâruz kalmışsa, artık hükmen ölü sayılır ve boğazlamaya gerek olmaksızın yenebilir.

- ➔ **Şâfîler'e göre:** Bu durumda hayvanı rahatlatmak için boğazını bıçakla kesmek müstehaptır; fakat böyle yapılmadan ölse de etini yemek helâldir.
- ➔ Bu durumdaki hayvan suya düşmüş olsa da eti yenebilir, zira boğularak ölmüş sayılmaz.
- ➔ Şayet av henüz hayatini yitirmemiş ise boğazlanması gerekir. Kasten veya ihmal ile boğazlama terkedilirse, bu hayvan "meyte" hükmündedir, yenmesi helâl olmaz. Eğer bıçak bulunmaması veya vaktin yeterli olmaması gibi bir sebeple boğazlanamamışsa,
  - ❖ **Hanefî mezhebindeki görüşe göre:** Yenmez; fakat istihsanen yenebileceğine hükmedilmiş ve bu görüş daha sağlam bulunmuştur.
  - ❖ **Şâfîler ve Hanbelîler:** Bu durumda boğazlanmayan hayvanın hükmü hakkında avcının kusurlu olup olmamasını esas almışlardır. Şayet avcının bir kusuru yoksa, meselâ bıçağa uzanırken veya boğazlama vaziyeti alırken hayvan ölmüşse, eti yenebilir. Fakat avcı kusurlu ise meselâ bıçağı yoksa yahut yanlışlıkla bıçağın sırtını sürmüşse ve bu yüzden boğazlama işlemi yapılmadan ölmüşse, eti yenmez.

3. AV ALETİ İLE İLGİLİ ŞARTLAR

- ➔ Av ya av tüfeği, ok, mızrak gibi yaralayıcı ve öldürücü bir aletle ya da köpek, atmaca, şahin gibi bu iş için eğitilmiş hayvanlarla yapılır. Av yaparken kullanılacak bazı vasıtalar Kur'an ve Sünnet'te özetle işaret edilmiş, fıkıh eserlerinde ise bu vasıtalarda aranan özellikler konusu ayrıntı ile ele alınmıştır.

Avlanmada kullanılacak vasıtalar, silâhlar ve hayvanlar olmak üzere iki kısma ayrılır:

A) SİLÂHLA AVLANMA

1. Avlanmada kullanılan silâhın, avın bedenini parçalayıcı (kesici, delici) özellikte olması ve vücuduna nüfuz etmesi gerekir. Meselâ tüfekle atılan saçma ve kurşunun durumu böyledir. Avcı, avı vurduktan sonra kesmek için yetişemese de av, yara aldığı ve üzerine Allah'ın ismi anılmış sayıldığından boğazlanması gerekmez.

2. Ava atılan bıçak ve kılıç darbesi onun bir organını vücudundan ayırırsa av yenir. Çünkü bu şekilde avda bir yaralama meydana gelmiştir ve bu onun boğazlanması gibidir. Vurulan kılıç, bıçak vb. aletlerin avı sadece yaralaması halinde de av boğazlanmış sayılır ve etini yemek helâldir.

3. Taş, sopa ve benzeri cisimlerle av yapılması delici özelliğinin bulunmaması yönünden bakıldığında câiz görülmemiştir. Bu cisimlerin delici bir etki ile hayvanı yaralaması veya öldürmesi durumunda ise avın yenebileceği kabul edilmiştir.

B) AVCI HAYVANLA AVLANMA

Kur'ân-ı Kerim'de, "Allah'ın size öğrettiğinden avcı haline getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin)" (el-Mâide 5/4) buyurularak avcı hayvan ile avlanmanın câiz olduğu bildirilmiştir. Bu âyetin ve bazı hadislerin ışığında belirlenen avcı hayvanların özellikleri ve bunlara bağlanan hükümler ana hatlarıyla şöyledir:

1. Avcı hayvan olarak köpeğin kullanılmasının cevazında fakihler arasında görüş birliği vardır.

➔ **Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre** kaplan gibi yırtıcı dört ayaklı hayvanlar ile şahin gibi yırtıcı kuşlardan da avcı hayvan olarak yararlanılabilir.

2. Avlamada kullanılacak hayvanın av için eğitilmiş olması gereklidir. Bunun bilinmesi ise, köpek ve benzeri hayvanların eğitilmiş olmaları, yakaladıkları avdan yememeleriyle, kuşların eğitilmiş olmaları da av üzerine salındığında gitmesi, geri çağırıldığında gelmesiyle olur.

3. Fakihlerin çoğunluğuna göre avcı hayvanın yakaladığı avı, ondan yemeksizin sahibine getirmesi gereklidir. Şayet tutmuş olduğu avdan yerse kendisi için tutmuş olur ki, bu avın eti helâl olmaz.

➔ **Hanefiler:** Yırtıcı kuşlar ile yapılan avda bu şartı aramazlar.

➔ **Mâlikî'lere göre:** Av hayvanının yakaladığı avdan yemesi, bu etin yenmesine engel değildir.

4. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre avcı hayvan avını yaralayarak öldürmüş olmalıdır. Şayet boğarak veya sert bir darbe ile öldürmüş ise bu avın eti yenmez.

➔ **Şâfîiler'e göre:** Eğer av hayvanı avının üzerine yüklenip ağırlığı ile onu öldürmüşse bu avı yemek câizdir.

5. Avcı hayvan sahibi tarafından av için salıverilmiş olmalıdır. Sahibi tarafından salıverilmeksizin kendiliklerinden yakaladıkları hayvanın eti yenmez.

➔ **Hanefiler'e göre:** Hayvanın belirli bir av için salıverilmesi şart olmayıp, av için salıverilmiş olması yeterlidir.

6. Avcı hayvana av esnasında eğitilmemiş başka bir hayvan ortak olmamalıdır. Birkaç avcı köpeğin birlikte avladıkları avın yenmesinde ise sakınca yoktur.

➤ **III. İÇCEKLER**

- ➔ Hz. Peygamber, “Her sarhoşluk veren şey hamırdır (şarap), her hamr da haramdır” (Buhârî, “Edeb”, 80; Müslim, “Eşribe”, 73), “Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır” (Tirmizî, “Eşribe”, 3; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5) sözleriyle bu yasağın özü ve kapsamı konusuna açıklık getirmiştir.

Fakihlerin önemli bir kısmı, azı ve çoğu sarhoş eden her türlü içkiye, hangi maddeden üretilirse üretilsin, hamr deneceği, âyetteki hamr yasağının bu tür içkilerin hepsini kapsadığı görüşündedir.

- ➔ **Şâfiiler, Hanefiler, Mâlikîler:** Sadece üzümde elde edilen sarhoş edici içkiye hamr denmesinin doğru olacağını söylerler.
- ➔ **Hanefî ekolü de** dâhil bütün fıkıh mezheplerinde hâkim ve ağırlıklı görüş sarhoş edici özelliği bulunan bütün içki türlerinin haram olduğudur.

Fakihler, şarabın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi halinde, hem bu sirkenin hem de kabının kullanımının câiz olacağı görüşündedir. Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde şarabın dışarıdan müdahale ile sirke yapılmasını da bu grupta mütalaa etme temayülü ağır basar.

➤ IV. BAĞIMLILIKLAR

A) SİGARA

1. Sigaranın zararlarını bilmeyen veya önemsemeyen bir grup bilgin, tütün kullanma (pipo, nargile vb. de dahil), sigara içme hakkında dinde açık bir hüküm bulunmadığını, şâri‘ tarafından açık bir yasak gelmediğini ileri sürerek sigara içmenin mubah olduğu görüşünü ileri sürmüştür.
2. Diğer bir grup İslâm bilgini ise, sigara içmeyi doğru bulmamakla birlikte, “haram” da diyemedikleri için “mekruh” olarak nitelendirmişlerdir.
3. Üçüncü bir grup ise, sigara içmeyi, özellikle tiryakilik derecesinde sigara alışkanlığını sağlık açısından zarara ve ekonomik yönden israfa yol açtığı, nafaka yükümlülüğünü ihlâl ettiği gerekçesiyle “haram” saymışlardır.
  - ➔ Sigara içmenin fikhî hükmü başta zarar, israf ve nafaka yükümlülüğü olmak üzere çeşitli açılardan ele alınabilir.
  - ➔ Nargile ve enfiye gibi alışkanlıklar da bu çerçevede değerlendirilebilir.

B) UYUŞTURUCU MADDELER

- ➔ İslâm’ın emir ve yasaklarındaki genel amaçlar dikkate alındığında İslâm’ın bu konudaki yasağının sadece şaraba veya belirli alkollü içkilere mahsus olmadığı, akli ve ruhî dengeyi bozan, sinir sistemini uyuşturup beynin işlevlerini etkileyen, kişinin irade ve düşünme gücünü tamamen veya kısmen yok eden her türlü keyif

verici uyuşturucunun da aynı yasak kapsamına girdiği görülür.

V. GİYİNME ve SÜSLENME

A) ÖRTÜNME

Fıkıhta örtünme; namazda örtünme, yakınlarla karşı örtünme ve yabancılara karşı örtünme şeklinde üç ayrı açıdan ele alınabilir.

- ➔ **Erkeğin namazda ve namaz dışında örtülmesi gereken yeri**, erkeklere ve karısından başka kadınlara karşı avret yeri, göbek ile diz kapağı arasında kalan bölgedir.

Kadınların kadınlara ve mahremlerine yani aralarında devamlı evlenme engeli bulunan erkek akrabasına karşı avret yeri:

- ➔ **Hanefî ve Şâfîler'e göre:** Erkeğin erkeğe karşı avret yeri gibidir. (göbek ile diz kapağı arasında kalan bölgedir)
- ➔ **Mâlikî ve Hanbelî'lere göre:** Kadının mahremi erkekler yanında el, yüz, baş, boyun, kol, ayak ve baldır hariç bütün vücudunun avret olduğu ve örtülmesinin gerektiği yönündedir.

Kadının yabancı erkekler yani mahremi olmayan erkekler karşısında avret yeri:

- ➔ **Hanefî mezhebine göre:** Yüzü, el ve ayakları hariç bütün vücududur.
- ➔ **Diğer üç Mezhebe göre:** Kadının ayakları da avrettir.

B) İpekli Elbise ve Kumaş Kullanımı

- ➔ “İpek ve altın ümmetimin kadınlarına helâl, erkeklerine haramdır” (Buhârî, “Libâs”, 30).
- ➔ **Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre:** Savaş durumunda ipek giyilebilir.
- ➔ **Ebû Hanîfe'ye göre:** Giyemez
- ➔ **Şâfî âlimlerinden Nevevî:** Bu konuda şu açıklamayı yapar: “İpek, istebrak, dîbâc ve kassî giymek erkeklere haramdır. Kişinin bunu böbürlenmek amacıyla giymesiyle başka amaçla giymesi arasında fark yoktur. Fakat bir deri hastalığı sebebiyle giymişse bu takdirde haram değildir.

- ➔ **Ahmed b. Hanbel'e göre:** İpek giymenin iyi geldiği bir hastalığın bulunması halinde ipek elbise giymeyi câiz görmüştür.
- ➔ **Mâlik'i:** Bu durumda bile ipek giymeye ruhsat vermediğini belirtmiştir.
- ➔ **Ebû Hanîfe ile bazı Mâlikî fakihleri:** Hadislerdeki yasağın ipekli kumaşın sadece giyilmesine mahsus bir hüküm olduğu, bu sebeple de ipeğin giyim dışı kullanımının câiz olduğu görüşündedir.

➤ İPEKLİ ELBİSE İÇİNDE KILINAN NAMAZIN HÜKMÜ

- ➔ **Hanefiler'e göre:** İpekli elbise içinde kılınan namaz sahih olup iadesi gerekmez. Ancak ipekli elbise ile namaz kılmak mekruhtur. Ayrıca bu şahıs, giyilmesi yasak olan bir şeyi giydiği için de günah işlemiş olur.
- ➔ **Şâfiî, Ebû Sevr ve Mâlik'e göre:** Bu kişi o anda ipekten başka bir elbise bulma imkânına sahip ise, namazı hemen iade etmelidir.

➤ SÜSLENME VE ESTETİK MÜDAHALELER

- ➔ Buna karşılık, insanın yaratılıştan gelen özellik ve şeklini değiştirmeyi, fitratı bozmayı hedef alan tasarruf ve müdahaleleri yasaklamış, yaratılışı değiştirmenin şeytanın emrine uyma olacağı bildirilmiştir (en-Nisâ 4/119).

➤ SAÇLA İLGİLİ TASARRUFLAR

- ➔ Sahih hadis kitaplarının hepsi, Hz. Peygamber'in dökülen saçın yerine saç eklemeyi ve ekletmeyi yasakladığını rivayet ederler.
- ➔ Kullanılan malzeme ne olursa olsun, bir erkeğin veya kadının başına saçtan veya görünüş olarak saç benzeyen bir maddeden peruk takmasının Hz. Peygamber tarafından hoş karşılanmadığı; ancak, saç dökülen kimsenin tedavi ile bunu önlemesinin veya yeniden saç bitmesini sağlamasının câiz görüldüğü söylenebilir.
- ➔ **Saçta ağaran kılları yolmaya gelince,** Hz. Peygamber bu konuda “Ak saçlarınızı yolmayın, saç ve sakalını müslüman olarak ağartan kimse için o saç ve sakal kıyamet gününde nur olacaktır” buyurmuşlardır (Ebû Dâvûd, “Tereccül”, 17). Bu sebeple de İslâm bilginleri, bir kimsenin saçındaki ağaran kılları yolmasını genelde mekruh saymışlardır.
- ➔ **Saç boyamaya gelince,** Hz. Peygamber saçları bembeyaz olmuş bir sahâbîyi görünce, “Şu beyaz saçların rengini bir şey ile (boyayıp) değiştiriniz. Fakat siyaha boyamaktan kaçınınız” buyurmuştur (Müslim, “Libâs”, 79). O dönemde yaşlı yahudi ve hıristiyanlar saç ve sakallarını boyamazlardı. Bunun için de Hz.

Peygamber, “Yahudi ve hıristiyanlar (saç ve sakallarını) boyamaz. Onlara muhalefet ediniz (de boyatınız)” buyurmuştur (Müslim, “Libâs”, 80). Ancak burada bir emirden ziyade ruhsat ve müsaade söz konusudur

- ➔ Kadınların saçlarını siyaha boyatması ise umumiyetle câiz görülür.

B) KAŞ ALMA-KIL YOLMA

- ➔ Hz. Peygamber bir hadislerinde, “Allah yüz tüylerini yolan ve yolduran kadına lânet etsin...” buyurmuş olup (Buhârî, “Libâs”, 84; Müslim, “Libâs”, 120), bu yasağın hangi nevi fiilleri kapsadığı İslâm hukukçuları arasında tartışma konusu olmuştur.
- ➔ **Çoğunluğa göre kadının**, kocası için ve onun izniyle yüzünde biten kılları alması, makyaj yapması, hatta kaşını düzeltmesi/inceletmesi câiz olup hadisteki yasak, kadının dışarı çıkmak için yüz kıllarını yolması ve kaş aldırması ile ilgilidir.

C) VÜCUTTA KALICI İZ BIRAKAN TASARRUFLAR

- ➔ **Dövme (veşm) yaptırma**, Hz. Peygamber’in hadislerinde şiddetle yasaklanıp lânetlenmiş (Buhârî, “Libâs”, 85-87; Müslim, “Libâs”, 119), İslâm bilginleri de bunu, Allah’ın yarattığı şekil ve surette kalıcı değişiklik meydana getirdiği için câiz görmemişlerdir.
- ➔ **Şâfîler’den bir grup âlim**: Dövme yapılan yerde biriken kanın necis, pis olduğunu, dövme yok etmenin vâcip olduğunu da ilâve ederler.
- ➔ Dişlerin güzellik için törpülenerek seyrekleştirilmesi de (teffîc) hadiste yasaklanmıştır (Buhârî, “Libâs”, 86; Müslim, “Libâs”, 119).
- ➔ Kızların kulaklarının küpe için delinmesi de, süslenme hakkının kapsamında mütalaa edilerek câiz görülmüştür.

D) ALTIN VE GÜMÜŞ KULLANIMI

a) Altın ve Gümüş Kullanımıyla İlgili Hadisler:

- ➔ Hazreti Peygamber (sav); Altın ve gümüş kaplardan bir şey içmeyiniz ve bu ikisinden yapılan tabaklarda bir şey yemeyiniz. Çünkü bu tabaklar (sıhâf) dünyada müşrikler için, âhirette ise sizin içindir.” (Müslim, “Libâs”, 2)
- ➔ Başka bir hadislerinde ise Hz. Peygamber, “Gümüş kaptan içen, karnına cehennem ateşini akıtmaktadır” (Müslim, “Libâs”, 1) buyurmuştur.

- ➔ Hz. Peygamber, altın ve gümüş kaplardan yiyip içmemizi, ipek ve dîbâc giymemezi ve ipek üzerine oturmamızı yasakladı” (Buhârî, “Libâs”, 27).
- ➔ “Hz. Peygamber altın yüzük kullanmayı yasakladı” (Buhârî, “Libâs”, 45).

ALTIN VE GÜMÜŞ EŞYA BULUNDURMA

- ➔ **İmam Muhammed:** Üzerinde oturmamak ve uyumamak şartıyla süs eşyası olarak evde altın ve gümüşten yapılmış ve üzerine de ipek örtü serilmiş sandalye, koltuk bulundurulmasında beis görmez.
- ➔ **Ebû Hanîfe:** Üzerine oturulmasında ve yatılmasında da bir sakınca görmez.
- ➔ **Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler:** Altın ve gümüş kapların ve diğer eşyanın evde bulundurulmasını, sonuçta bunların kullanılmasına yol açacağı düşüncesiyle altın ve gümüş ev eşyasının edinilmesini de (evde bulundurulmasını) haram kabul etmişlerdir.
- ➔ Hatta Şâfiîler, hadisin zâhirinden hareketle ticaret maksadıyla dahi olsa altın ve gümüş ev eşyasının edinilmesinin haram olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü ipekten farklı olarak, altın ve gümüş kabın kullanımı kadın erkek ayırımı olmaksızın herkes açısından yasaktır.
- ➔ **Ebû Hanîfe:** Gümüş kaplamalı kaptan içmeyi ve abdest almayı, gümüş kaplamalı eyer kullanmayı ve gümüş sırmalı sedire oturmayı câiz görmüştür. Maddesinde altın veya gümüş karışımı bulunan kapların kullanımını da câiz görmektedir.
- ➔ **Mâlikîler:** Kılıç ve mushafta altın ve gümüş kullanılmasını câiz görmüşler, kılıç ve mushaf dışında ise altın veya gümüşle süslenmiş eşyanın kullanılmasını haram saymışlardır.

E) SAÇ SAKAL VE BIYIK

- ➔ Daha önce geçtiği üzere Hz. Peygamber, Ehl-i kitabın yaşlılarının saçlarını boyamadığından bahisle müslümanların onlara muhalefet edip saçlarını boyamalarını tavsiye etmiş, yine müşrik ve Mecûsîler’e muhalefet için bıyıklarını kısaltıp sakallarını uzatmalarını emir ve tavsiye etmiştir.
- ➔ Özetle ifade etmek gerekirse fakihlerin çoğunluğu sakalı tıraş etmenin haram olduğu görüşündedir.
- ➔ **Şâfiîler’den Gazzâlî, Râfî, Nevevî, Mâlikîler’den Kadî İyâz** gibi bilgiler ise sakalı tıraş etmenin haram değil mekruh olduğunu söylemiştir.

F) KOLON YA VE ALKOLLÜ MADDE KULLANIM

- ➔ **Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un anlayışlarına göre:** Bunlar necis değildir; sarhoşluk için içilmeleri haramdır, fakat elbiseye veya namaz yerine dökülmeleri halinde namazın geçerliliğini etkilemez.
- ➔ **Şâfiî mezhebine göre:** Necis çerçevesinde mütalaa ederek hem içilmesi hem de kullanılması haramdır.

ÜZERİNDE RESİM VE SÛRET BULUNAN EŞYAYI KULLANMAK

- ➔ **Hanefîler:** Üzerinde insan veya hayvan resmi bulunan yaygı üzerinde namaz kılmada bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir. Resimler, kişinin arkasında veya ayakları altında ise, namaz mekruh olmayıp, resimlerin evde bulundurulmuş olması mekruhtur. Evde resim bulundurmanın mekruh olmasının gerekçesi ise, Cebrâil'in, "Ben içerisinde köpek veya sûret bulunan eve girmem" sözüdür.
- ➔ Resimli elbise giymek mekruh görülmekle birlikte, bu elbise içinde kılınan namaz sahihtir. Fakat ihtiyaten yeniden kılınması uygundur (Mergýnânî, el-Hidâye, I, 362-364).
- ➔ **Hanbelîler:** Üzerinde canlı resimleri bulunan elbise giymenin haram olmayıp mekruh olduğunu belirtmişlerdir

RESİMLİ EŞYANIN ALIM SATIMI:

- ➔ Bilginlerin çoğunluğu, Hz. Âişe'nin satın aldığı resimli minderi Hz. Peygamber'in iade ettirmeyerek, şeklini ve konumunu değiştirmek suretiyle başka bir amaçla kullanılmasına izin vermesinden hareketle, resimli eşyanın satımının câiz olduğunu söylemişlerdir.

MÜZİK:

- ➔ **Ebû Hanîfe:** Kınâyı mekruh görmüş ve günah saymıştır.
- ➔ **Hanefîler:** Def, mızmar gibi çalgı aletlerini dinlemenin haram ve mâsiyet olduğunu açıkça belirtmişlerdir.
- ➔ **İmam Mâlik:** Gınânın hem icrasını, hem dinlenilmesini tasvip etmemiştir.
- ➔ **Şâfiî :** "Gınâ, bâtıla benzeyen mekruh bir eğlencedir. Bunu çok yapan sefih sayılır ve şahitliği reddedilir" demiştir
- ➔ **Ahmed b. Hanbel :** "Gınâ kalpte nifakı yeşertir, ben hoşlanmam" diye cevap vermiştir.

B) SPOR VE EĞLENCE

- ➔ **Peygamberimiz'in Teşvik Ettiği Bazı Sportif Faaliyetler**

1-Atletizm (koşu)

2-Güres

3-Okçuluk

4-Binicilik

C) OYUN-EĞLENCE

Düğün

- ➔ Bu bakımdan temel ilkelere riayet şartıyla bir düğün töreninin nasıl olacağını din veya hukuk kuralları değil, gelenek belirler.
- ➔ Hz. Peygamber'in düğünlerde eğlenceye izin verdiğine, hatta kendisinin böyle düğünlere katıldığına dair rivayetler bulunmaktadır. Bir yakınına düğün yapmadan evlendirmek isteyen Aîşe'ye Peygamberimiz, ensarın eğlenceden hoşlandığını hatırlatarak düğün yapmasının daha iyi olacağını söylemiş, bir rivayete göre de güzel şarkı söyleyen Erneb adlı bir kadını şarkı söylemek üzere göndermesini de tavsiye etmiştir.

D) DOĞUM KONTROLÜ

- ➔ İslâm hukukçuları azil ve diğer gebeliği önleme yöntemlerine karşı oldukça müsamahalı baktıkları halde, çocuk düşürmeyi hiçbir aşamada tasvip etmemiş, tıbbî ve dinî zaruret bulunması durumu hariç böyle bir işlemi cinayet, büyük günah saymışlardır.
- ➔ Cenine karşı bir cinayet işlenmesi halinde gurre tabir edilen bir ceza tazminat ödenir.
- ➔ Gurrenin miktarının, sünnetteki tatbikat örneğinden yola çıkarak beş deve, altın ve gümüşün o asırdaki değerine göre yaklaşık 212,5 gr. altın veya 1785 gr. Gümüş.
  - ❖ **Hanefiler'e göre:** 1487,5 gr. gümüş olduğu görülmektedir.
- ➔ Gurre ceninin mirası kabul edilir ve düşmesine sebep olan kimse hariç vârisleri arasında paylaşılır.
- ➔ Gurrenin ödenmesi için çocuk düşürmenin kasten veya hata ile olması, anne veya baba tarafından işlenmesi farketmez.
- ➔ **Şâfiî ve Hânbelî :**Fakihleri gurre ile birlikte kefâret ödenmesini de gerekli görürler.

E) SUNÎ İLKAH VE TÜP BEBEK

- Çağımızda konu hakkında görüş bildiren İslâm bilginlerine göre çeşitli nedenlerle çocuk sahibi olamayan evli çiftlerin bu imkâna kavuşturulması gerek tıbbî tedavi gerekse temel insan hakları açısından olumlu ve övgüye değer bir gelişmedir. Sunî döllenme ve tüp bebek yöntemi de bu amaçla kullanılabilir. Ancak bunda kocanın menisinin ve eşinin yumurtasının kullanılması ve hamileliği de yine eşin yapması şarttır. Döllenmenin bu şartlarla rahim dışında gerçekleştirilip sonradan anne adayı eşin rahmine konması dinen sakınca teşkil etmez.

➤ VIII. GÜNLÜK HAYAT

A) BİD‘AT VE HURAFELER

- Hz. Peygamber zamanında olmayan veya meşrû görülmeyen bir inanış, ibadet, dinî anlayış ve davranış bid‘at kavramı içinde yer almaktadır.
- İnanç ve ibadet hayatının dışında kalan yenilikler bid‘at kavramına girmez.
- İslâm bilginleri bid‘atı ikiye ayırmışlar, iyi ve yararlı gördüklerine bid‘at-ı hasene, kötü ve zararlı bulduklarına da bid‘at-ı seyyie adını vermişlerdir.

B) GAYB BİLGİSİ

- Dinî terminolojide gayb tabiriyle, “akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı” kastedilir. İslâm inancına göre gayb bilgisi yalnızca Allah’a aittir, Allah’tan başkası gaybı bilemez.

D) RÜYA TABİR

- İslâmî kaynaklarda üç türlü rüyanın bulunduğu ifade edilir.

1. RAHMÂNÎ RÜYA: Buna rüyâ-yı sâdika, rüyâ-yı sâliha veya sadece “rüya” da denir. Bu tür rüyalar Allah tarafından doğrudan doğruya melekler vasıtasıyla gelen hak telkinlerdir. Hz. Peygamber bunu müjdeleyiciler anlamında “mübeşşirât” diye isimlendirip nübüvvetin kırk altıda biri (1/46) olarak nitelendirmiş, nübüvvetin bitiminden sonra da mübeşşirâtın devam edeceğini bildirmiştir (Buhârî, “Ta‘bîr”, 5; Tirmizî, “Rü’yâ”, 2-3; İbn Mâce, “Ta‘bîr”, 1). Bu tür rüyalar insanlar için yol gösterici ve ıstık tutucudur.

2. ŞEYTÂNÎ RÜYA: Şeytanın aldatma, vesvese ve korkutmalarından doğan karışık hayaller, yalan ve bâtil düşler, insanı kötülüğe sevkeden telkinlerdir. Bunları anlatmak ve tabir ettirmek tavsiye edilmez.

3. NEFSÂNÎ RÜYA: Nefsin hayal ve kuruntuları, uyku esnasındaki dış etkiler ve günlük meşgalelere ilişkin rüyalar. Rüya da görülen şeyin kısa bir zaman önce uyanık olarak idrak edilmiş olup sûretinin hayalde devam etmesi, üzerinde önceden düşünülen

veya gelecekte vukuu beklenen türden olması, üşüyen kişinin kar, harareti olan kişinin ateş görmesi gibi mizaç değişikliği ile bağlantılı olması bunun örnekleri olarak sayılabilir.

➔ Özetle belirtmek gerekirse, peygamberlerin gördüğü veya tabir ettiği rüyalar dışında kalan rüya ve tabir kesin bilgi ifade etmez.

➤ **HARAM MADDELERLE TEDAVİ:**

➔ İslâm bilginleri, uzman bir tabibin hayatî bir tehlikeden ancak yiyip içilmesi haram madde içeren bir ilâçla kurtulunabileceğini ve bunun alternatifinin de bulunmadığını bildirmesi halinde, bu ilâçla tedavinin câiz olduğu hususunda fikir birliği içindedirler. Bu şekilde bir hayatî tehlikenin bulunmadığı durumlarda ise bir grup bilgin haram madde ile tedaviyi câiz görmemekte ise de, çoğunluk bu konuda daha müsamahalı düşünmekte, belli şartlarla haram maddeyle tedaviyi câiz görmektedir. **Bunun için aranan iki temel şart ise;**

- ❖ Alternatif helâl bir ilâcın bulunmaması
- ❖ Ehliyetli bir doktorun teşhis ve önerisinin bulunmasıdır.

➤ **KÖPEK:**

Hiz. Peygamber ziraat veya hayvancılık faaliyeti ya da ev bekletme veya av gibi bir sebep olmaksızın köpek besleyen kimsenin sevabından hergün bir miktar eksileceğini bildirmiş (Buhârî, “Hars”, 3; “Zebâih”, 6), içinde köpek bulunan eve meleklerin girmeyeceğini ifade etmiştir (Buhârî, “Bed’ü'l-halk”, 7,17; Müslim, “Libâs”, 81-84). Bu hadislerden hareketle;

- ➔ **Şâfîiler:** İhtiyaç yokken evde köpek beslemenin haram olduğu görüşüne sahip olmuşlardır.
- ➔ **İslâm bilginlerinin çoğunluğu** köpeğin artığının necis olduğu, yaladığı kabın da yedi defa yıkanması gerektiği görüşündedir.
- ➔ **Ebû Hanîfe:** Üç defa yıkanması gerektiği görüşündedir.
- ➔ Bu görüşlerle bağlantılı olarak köpeğin satışının ve bu satıştan elde edilen paradan yararlanmanın câiz olup olmadığı da tartışılmıştır.
- ➔ **Hanefiler ve bir grup İslâm bilgini,** kendisinden yararlanılması şer'an serbest olan köpeğin alım satımını ve satışından elde edilecek paradan istifadeyi câiz görürler.

➤ **HAKSIZ FİİL**

Mala yönelik haksız fiillerin başında, bir kimsenin malını gizlice almak demek olan hırsızlık, zorla almak demek olan gasp ve eşkıyalık gelir. “Başkasının malını hukuka aykırı biçimde tahrip etmek” demek olan itlâf da bir diğer haksız fiil örneğidir.

➤ HAKSIZ İKTİSAP:

Toplumsal huzuru ve güvenliği tehdit eden bir diğer yanlış davranış da haksız iktisaptır. Bu tabirle, hukukî bir sebebe dayanmadan bir şahsın mal varlığının başkası aleyhine çoğalması kastedilir.

İslâm hukuku şahıslar arası hukukî ve medenî ilişkilerde rızâ pensibine büyük önem vermiş, izni ve rızâsı bulunmadan bir kimsenin malında tasarrufta bulunmayı, ondan kazanç sağlamayı yasaklamıştır.

AİLE HAYATI BÖLÜMÜ

➤ NİŞANLANMA

- **Hanefî mezhebine göre:** Evlilik öncesinde verilen hediyeler hibe hükümlerine tâbidir; aynen duruyorsa geri verilir, harcanmış veya esaslı ölçüde şekil değiştirmişse iade mecburiyeti yoktur.
- **Mâlikîler’e göre:** Eğer nişanı bozan erkek tarafı ise nişanlısına verdiği hediyeleri geri alamaz. Nişan kız tarafından bozulmuşsa erkek verdiği hediyeleri her durumda geri alma hakkına sahiptir. Hediyelerin harcanmış olması, bir şekilde elden çıkmış bulunması bedel olarak tazmin edilmesini engellemez.
  - ❖ **Çünkü Mâlikîler** bu tür hediyeleri mutlak olarak yapılan bir bağış değil, evlenme şartıyla yapılmış şartlı bir hibe olarak kabul ederler. Evliliğin gerçekleşmemesi durumunda şart gerçekleşmediği için hibenin geri verilmesini benimserler.

➤ EVLİLİĞİN ŞARTSIZ OLMASI

- Burada evliliğin şartsız olmasından maksat evlilik akdinde geciktirici (ta’likî) veya bozucu (infisâhî) bir şartın mevcut olmamasıdır. Dolayısıyla “Anne-babamın razı olması şartıyla seninle evleniyorum” gibi bir ta’likî şartın, veya “Velim razı olmazsa bozulması şartıyla evliliği kabul ediyorum” gibi bir bozucu şartın evlilik akdine dahil edilmesi mümkün değildir. Bu şartlarla gerçekleşen evlilikler geçerli olarak yapılmış sayılmazlar.

➔ Her iki mezhep hukukçuları arasında en fazla tartışma konusu olan nokta evlenen kadının kocasının tek eşli olmasını şart koşmasının mümkün olup olmadığıdır.

- ❖ **Hanefî hukukçuları** :Bu şartın geçerli olmadığını, Allah'ın verdiği bir iznin bu şartla ortadan kaldırmış sayılmayacağını ileri sürmektedirler.
- ❖ **Hanbelî hukukçuları** :Bu şartın mümkün ve kocayı bağlayıcı olduğunu, çünkü bu şartın geçerli olmadığını ortaya koyan bir nassın mevcut bulunmadığını ve bu şartın kadına yarar sağladığını söylemektedirler.
- ❖ **Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi bu konuda** Hanbelî mezhebinin görüşünü kabul etmiş ve bu tür bir şartı geçerli kabul etmiştir (md. 38). Koca bu şarta rağmen ikinci defa evlenirse kadın kocasının tek evli kalma şartına riayet etmemesi sebebiyle kendi evliliğini feshettirme konusunda bir seçim hakkına sahiptir. Dilerse mahkemeye başvurur ve evliliğini feshettirir.

➤ ŞAHİTLER

➔ Sıhhat şartlarından en önemlisi evlenmenin şahitler huzurunda yapılmasıdır. Hz. Peygamber'in, "İki şahit olmadan nikâh câiz olmaz" (Buhârî, "Şehâdât", 8) hadisi evlilikteki en önemli şekil şartını getirmektedir.

- ❖ **Üç mezhebe göre** : Şahitlerin nikâh anında hazır olmasını şart koşarlar.
- ❖ **Mâlikîler** : Şahitlerin mutlaka nikâh anında hazır olmasını gerekli görmezler; nikâhın aleniyele dökülmesi düğün yapılması ve böylece etrafa duyurulması suretiyle de olabilir.
- ❖ **Mâlikî, Şâfiî, Hambelî'ler** : Şahitlerin ikisinin de erkek olmasını şart koşarlar.
- ❖ **Hanefîler** : Bakara sûresinin 282. âyetini yorumlayarak nikâhta da bir erkek ve iki kadının şahitliğini yeterli kabul ederler.
- ❖ **Din İşleri Yüksek Kurulu** 17/10/2002 tarihli kararı ile kadının şahitliğinin erkeğin şahitliğine denk olduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Bu itibarla nikah akdinde sadece iki kadının şahitliği de geçerlidir. Öte yandan şahitlerin müslüman ve aile hukuku bakımından tam ehliyetli olması, yani temyiz gücüne sahip ve ergen (bâliğ) olması da ayrıca gerekmektedir.

➤ İKRAHIN OLMAMASI

İKRÂH

- ➔ Zorlamak, bir kimseyi istemediği ve çirkin gördüğü bir işi yapmaya mecbur tutmak.
- ➔ Bir İslâm hukuku terimi olarak; bir kimsenin başkasına yaptığı, ondaki rızayı kaldıran veya ehliyetini yok etmediği halde, onun ihtiyarını (seçme hürriyeti) bozan, yahut da şer'î yükümlülüğü kaldıran korkutma hâlini ifade eder.

➤ YÜRÜRLÜK ŞARTLARI

- ➔ Evlenmenin hükümlerinin işlerlik ve yürürlük (nefâz) kazanması için aranan şartlardır.
  - ❖ **Hürmet-i musahere** :Karşı cinse, unutarak ve yanılarak da olsa, şehvetle dokunmakla veya şehvetle ön avret yerine çıplak olarak bakmakla hâsıl olan duruma, hürmet-i müsahere denir.
    - * Bir erkek, bir kadının herhangi bir yerine şehvetle dokununca, o kadının neseble veya sütle olan anası ve kızlarıyla, o erkeğin evlenmesi haram olur. Şehvetle dokunan kadınsa, o erkeğin neseble veya sütle olan babası ve oğullarıyla, o kadının evlenmesi haram olur. Kadın için, oğlu, damadı, babası ve kayınpederi; erkek için ise, kızı, gelini, annesi ve kayınvalidesi dışında, başka biriyle hürmet-i müsahere olmasının nikâha zararı olmaz.
    - ✓ **Mesela**, bir erkek, kayınvalidesinin elini öperken şehvetlense, hürmet-i müsahere vaki olur. Hanımı kendisine ebedi haram olur. Bir gelin de kayınpederinin elini öperken veya başka şekilde dokununca şehvet hasıl olursa yine hürmet-i müsahere hasıl olur. Yani bu kadına kocası ebedi haram olur. Bir baba ile kızı veya torunu yahut bir anne ile oğlu veya torunu arasında hürmet-i müsahere olursa, karı-koca birbirine ebedi haram olur. (**Bezzâziyye**)
    - ✓ **Şafii mezhebinde** hürmet-i müsahere yoktur. Evli hanefiler arasında hürmet-i müsahere olursa, sadece nikah ve talakta Şafii mezhebine göre nikahlarını tazelemeleri gerekir. Böyle bir ihtiyaç halinde başka bir mezhebi taklit caiz ve gerekir. (**Hadika**)

➤ EVLENME EHLİYETİ

➔ **Hanefiler'e göre:** Aile hukukunda tam ehliyetli olmak için akıllı ve bâliğ olmak yani temyiz gücüne sahip olarak ergenlik çağına ulaşmak yeterlidir.

❖ **Bu mezhebe göre** kadın olsun erkek olsun bu iki şartı kendisinde toplamış bulunan her şahıs başka bir kimseden izin almaksızın evlenme sözleşmesi yapabilirler. Bu kimselere tam ehliyetli denir.

➔ **Hanefiler'e göre** evlenme ehliyetine sahip olmak için rüşt şart değildir.

➔ **Mâlikîler'e, Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre:** Tam evlenme ehliyetine sahip olmak için rüşt de şarttır; buna göre sefih aile hukuku bakımından tam ehliyetli değildir.

➔ **Mâlikîler'e göre:** Velisinin izin veya icâzetiyle evlenebilir

➔ **Diğer iki mezhep:** Bunu da kabul etmez. Onlara göre sefihi ancak velisi evlendirebilir.

➔ **Hanefiler'e göre:** Tam ehliyet için gerekli olan iki vasıftan birisi eksik olursa eksikliğin türüne göre kişi ya tam ehliyetsiz veya eksik ehliyetli olur.

➤ TAM EHLİYETSİZLER

➔ Kişide temyiz gücü henüz gelişmemiş bulunur veya akıl hastalığı gibi bir sebeple hiç bulunmazsa bu kişiler tam ehliyetsizdirler. Bunlar da gayri mümeyyiz küçüklerle akıl hastalarıdır.

➤ EKSİK EHLİYETLİLER

➔ Temyiz gücü gelişmiş bulunan ancak ergenlik çağına gelmemiş olanlar yani mümeyyiz küçükler ile temyiz gücü tam olarak gelişmemiş bulunan akıl zayıfları ve bunaklar yani ma'tûhlar eksik ehliyetli sayılır.

❖ **Eksik ehliyetlilerle ehliyetsizler arasında** evlenme sözleşmesini yapma bakımından şu fark vardır ki ehliyetsizler hiçbir şekilde böyle bir sözleşmeyi bizzat yapamazlar ise de eksik ehliyetliler ya velilerinin önceden izin veya yapılmış bir evliliğe sonradan icâzet vermesi suretiyle evlenebilirler.

➤ VELİLER

1. HUSUSİ VELİ:

➔ Hususi velinin bu yetkiye sahip olabilmesi için temyiz gücüne sahip olması, ergenlik çağına gelmiş bulunması, ayrıca veli ile velâyeti altında bulunan kimse arasında din farkı gibi mirasçılığa mani bir durumun da olmaması gerekmektedir.

- ❖ **Hanefîler ve Mâlikîler'e göre** : Velinin reşid olması gerekmektedir
- ❖ **Şâfiîler ve Hanbelîler** : Velinin reşid olmasını da ayrıca aramaktadırlar.
- ❖ **Hanefîler'e göre** : Velinin erkek veya kadın olması fark etmez.
- ❖ **Mâlikîler'e, Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre** :Velinin erkek olması da gerekmektedir.

2. UMUMİ VELİ:

- ➔ Umumi veli devlet başkanı veya hâkimdir. Hususi velinin bulunmadığı veya yetkisini kötüye kullandığı durumlarda hususi velinin yerini umumi veli almaktadır. Umumi velide mirasa ehil olma, yani veli ile velâyet altında bulunan kimsenin aynı dine mensup olması aranmaz.

➤ EVLENME ENGELLERİ

1. Kan Hısımlığı.
2. Sıhrî Hısımlık.
3. Süt Hısımlığı.

1. KAN HISIMLIĞI:

- ➔ Kan hısımlığı sebebiyle evlenilmesi yasak olan akrabalar dört grupta toplanır.

- a) Usul (üst soy hısımları)
- b) Fürû (alt soy hısımları)
- c) Ana babanın fürûu
- d) Dede ve ninenin sadece çocukları.

- ❖ **Buna göre** kişinin kendi annesi, ninesi, kızı, kız torunları, kız yeğenleri veya onların kızları, teyze ve halasıyla evlenmesi yasaktır.

2. SIHRÎ HISIMLIK:

- ➔ Evlenmeden doğan hısımlık sebebiyle kendileriyle evlenilmesi yasak olanlar da keza dört gruptur.

- a) Usulün eşleri yani üvey anne ve üvey nine. Üvey ninenin baba veya anne tarafından olması farketmez.

- b)** Fürûun eşleri, yani gelinler. .
- c)** Eşin usulü, yani kayınvâlîde ve eşin her iki taraftan nineleri.
- d)** Eşin fürûu, yani üvey kızlar veya bu durumda olan kız torunlar. Ancak bu son grupta evlenme engelini doğması için sadece nikâh yetmemekte, evliliğin zifafı da fiilen başlaması gerekmektedir.

3. SÛT HİSİMLİĞİ:

➔ Çocukla öz annesi dışında kendisine süt veren kadın ve onun belirli derecedeki yakınları arasında meydana gelen hısımlıktır. Süt hısımlığı miras hakkı doğurmazsa da bir evlenme engeli teşkil eder. Bu gruptaki hısımlar da kendileriyle sürekli olarak evlenilmesi yasak olan akrabalar grubunda yer alırlar. Bu yolla evlenilmesi yasak olan hısımlar şunlardır:

- a)** Süt usul, yani sütanne, baba, sütnine ve dede.
- b)** Sütfürû, yani süt çocuklar ve torunlar.
- c)** Sütanne ve babanın neseb ve süttten olan fürûu, yani sütkardeşler ve onların çocukları.
- d)** Sütdede ve ninenin sadece çocukları ki bunlar süthalalar ve sütteyzeler olmaktadır.
- e)** Eşin sütaninesi ve ninesi.
- f)** Eşin süttten olan kız çocukları ve kız torunları. Burada söz konusu olan koca eşin süt çocuğu emzirirken evli bulunduğu koca değildir. O zaten süt usul olarak yukarıda zikredildi. Buradaki koca sütanne ile daha sonra evlenmiş bulunan kimsedir. Bu son durumda kız çocuk ve kız torunların yasak olabilmesi için nikâh yetmeyip evliliğin zifafı fiilen başlaması da gerekmektedir.
- g)** Sütbaba ve dedenin sütanne ve nine olmayan eşleri. Sütanne ve nine süt usul olarak yukarıda zaten zikredildi.
- ❖ **Hukukçuların çoğunluğuna göre** çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir.
  - ❖ **İmam Şâfiî** : Süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde beş fâsılalı ve doyurucu emişin şart olduğunu söylemektedir.
  - ❖ İki yaşından sonra emmiş olduğu süt müctehidlerin çoğuna göre bu tür bir hısımlık ve evlenme yasağı doğurmaz.

➤ GEÇİCİ EVLENME ENGELLERİ

1. BAŞKASININ EŞİ OLMA

- ➔ Evli olan veya boşanmış veya kocası ölmüş olup da henüz iddet beklemekte bulunan kadınlarla evlenmek yasaktır.

2. İKİ AKRABA İLE BİRDEN EVLENME

- ➔ İslâm hukukunda bir erkeğin belirli şartlarla birden fazla kadınla evlenmesi mümkündür. Ancak bir erkek iki yakın akraba ile aynı anda evli olamaz. Bu ilişkinin akrabalık ilişkisine zarar vereceği düşünülmüştür. Bu yakınlığın ölçüsü iki kadından her birini ayrı ayrı erkek kabul edildiğinde bunların birbirleriyle evlenemeyecek derecede yakın akraba olmalarıdır. Teyze ile yeğen buna örnek gösterilebilir.

3. ÜÇ KERE BOŞANMA

- ➔ Bir erkek üç boşama ile boşanmış olduğu eşi ile tekrar evlenemez. Bakara süresinin 227. âyetinde, “Boşanma iki keredir; sonra ya iyilikle tutmak veya güzel bir biçimde bırakmak (gerekir)” buyurulmuştur. İslâm hukukunda kolay boşanma usulü benimsendiğinden ve kocanın karısını tek taraflı bir irade beyanıyla boşaması mümkün olduğundan bunun kötüye kullanılmasını önlemek için üç boşama ile boşadığı eşiyle tekrar evlenememe gibi bir yasak getirilmiştir. Bu durum boşayan eş için geçici bir evlenme engeli teşkil eder. Bu engelin ortadan kalkması için kadının bir başkasıyla geçerli bir evlilik yapması, bu evliliğin hileli olmaması ve zıfaf ile fiilen başlaması daha sonra da boşanma veya ölümle sona ermesi gerekmektedir. Bu durumda artık ilk koca dilerse boşanmış olduğu eşiyle onun da rızasını alarak tekrar evlenebilir.

4. DİN FARKI

- ➔ Müslüman bir erkeğin Ehl-i kitap yani yahudi ve Hıristiyan olmayan bir kadınla evlenmesi yasaktır. Kur’ân-ı Kerîm’de, “Müşrik kadınlarla iman edinceye kadar evlenmeyin...” (el-Bakara 2/221) buyurulmaktadır. Yahudi ve Hıristiyan kadınlarla evlenilebilir (el-Mâide 5/5).
- ➔ Müslüman bir kadının gayri müslim bir erkekle isterse bu erkek Ehl-i kitap olsun evlenmesi dinen mümkün değildir.

➤ KADININ HAKLARI

1. MEHİR

- ➔ Erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya sair bir mala mehir denmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de evlenen erkeğin karısına vermek zorunda olduğu mehirle ilgili olarak müteaddit âyetler vardır (en-Nisâ 4/4, 24).

Mehirin en az miktarı

- ❖ Hanefiler’e göre: 10 (ilk asırda 10 dirhem yaklaşık iki koyun bedeli idi)

- ❖ **Mâlikîler'e göre:** 3 dirhem gümüş
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîlere göre:** Mehirin bir alt sınırı yoktur, tıpkı bir üst sınırı olmadığı gibi.
  - ❖ Mehirin üst sınırının olmadığı konusunda Hanefî ve Mâlikîler de diğer iki mezhep gibi düşünmektedir.
-

2. NAFKA

- ➔ Nafakanın normal yerine getirilme şekli kocanın evinin her türlü masraflarını üstlenmesidir.

➤ KOCANIN HAKLARI

- ➔ Kocanın karısı üzerinde mirası dışında herhangi bir malî hakkı bulunmamaktadır.

III. EVLİLİK BİRLİĞİNİN SONA ERMESİ

- ➔ Her şeyden önce sebepsiz boşanmalar dinen hoş görülmemiş fakat haklı bir sebebin varlığı durumunda helâl ve câiz kabul edilmiştir. Hz. Peygamber hadis-i şeriflerinde, “Allah katında en sevilmeyen helâl boşanmadır” (Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3; İbn Mâce, “Talâk”, 1) buyurmuştur.

A) BOŞAMANIN ŞARTLARI

1. Kocaya Ait Şartlar

- a) Tek taraflı irade beyanı ile boşama esas itibariyle kocanın hakkıdır.
- b) Kocanın tam ehliyetli, yani âkıl bâliğ olması gerekir. Akıl hastası, mümeyyiz küçük gibi eksik ehliyetliler ve ehliyetsizlerin boşama ehliyetleri yoktur.

2. Kadına Ait Şartlar

- ➔ Boşanan kadının boşayan kocanın eşi olması gerekmektedir. Burada söz konusu şartın önemi evlilik devam ederken yapılan boşanmalarda değildir.

B) BOŞAMA SÖZLERİ

- ➔ İslâm hukukunun klasik doktrinine göre boşama için kullanılan sözler iki türlü olabilir. Bunlardan birisi boşanmadan başka bir anlama gelmesi mümkün olmayan, örfen özellikle boşanma için kullanılan sözlerdir. “Seni boşadım, boşsun” gibi. Bunlara sarih/açık sözler denir. Diğerleri de boşanma anlamına gelebileceği gibi, başka anlamlara da gelebilen sözlerdir. Osmanlı uygulamasında sıkça karşımıza çıkan “İraden elinde olsun” gibi kinayeli ifadeler böyledir.

C) BOŞAMA ÇEŞİTLERİ

1. Ric'î Talâk

- ➔ Kocaya yeni bir nikâha ihtiyaç olmadan boşadığı karısına dönme imkânı veren boşama türüne dönülebilir boşama anlamında “ric'î talâk” denir. Bir ric'î talâktan bahsedebilmek için evliliğin zıfıfla fiilen başlamış bulunması gerekir.
  - ❖ **Hanefiler'e göre:** Boşamanın sarîh sözlerle ve şiddet ve mübalağa ifade etmeyen bir tarzda yapılmış olması gerekmektedir. Ayrıca bu boşamanın üçüncü boşama olmaması da şarttır.
- ➔ Bu durumda koca, iddet süresi içerisinde dilerse eşine geri dönebilir. Bunun için yeni bir nikâh yapmaya, yeni bir mehir ödemeye gerek yoktur. Esasen bu özelliğinden dolayı bu boşama türüne ric'î talâk denmiştir. Dönme kocanın açık bir beyanla karısına geri döndüğünü söylemesiyle olabileceği gibi, evlilik yaşamına fiilen geri dönmesiyle de olabilir.
- ➔ Bu özelliği dolayısıyla ric'î talâkta eşler derhal birbirlerinden ayrılmak zorunda değildirler.

Dönmenin şahitlerle tesbit edilmesi;

- ❖ **İmam Şâfî ve Ahmed b. Hanbel'in bir görüşüne,** İbn Hazm'a ve bazı Şîî hukukçulara göre: Şarttır.
- ❖ **Diğer mezhepler:** Bunu şart olarak kabul etmezler, müstehap sayarlar.
- ➔ **Ric'î talâkta evlilik** iddet süresince de devam ediyor kabul edilir. Bu sebeple dönüş hakkının da bu süre içinde kullanılması gerekir. Bu süre dönüş yapılmadan geçirilirse iddetin bitimiyle ric'î talâk bâin talâka dönüşür. Dolayısıyla geri dönmek için artık bâin talâkta aranan şartlar geçerli olur.

2. Bâin Talâk

- ➔ Kocaya boşadığı eşine ancak yeni bir nikâhla dönme imkânı veren boşanma şeklidir.
  - ❖ Bu boşama kocanın eşini üçüncü boşaması ise yeni bir nikâh da tarafların bir araya gelmesi için yeterli değildir; aralarında büyük ayrılık denilen beynûnet-i kübrâ meydana gelmiştir. Kadının daha

önce belirtildiği üzere bir başkasıyla geçerli bir evlilik yapmadan ilk eşine dönmesi mümkün değildir.

Hangi tür boşamalar bâin talâktır?

- ➔ Nikâh yapıp zifaf yapılmadan meydana gelen boşanmalar, tarafların anlaşarak boşanmaları (muhâlea) veya kocanın üçüncü boşama hakkını kullanarak yaptığı boşama bâin talâktır.
  - ❖ **Hanefiler'e göre** : Kocanın kinayeli sözlerle ve şiddet ve aşırılığı ifade eden kelimelerle yaptığı boşamalar da bâin talâk olarak kabul edilir.
  - ❖ **Şâfiî ve Hanbelîler** : Bu tür boşanmaların ric'î talâk olduğu görüşündedirler.

3. Sünnî Talâk

- ➔ İsminden de anlaşılacağı üzere Sünnî boşama Hz. Peygamber'in bu konuda getirdiği ölçü ve sınırlamalara riayet edilerek yapılan boşama şeklidir. Her şeyden önce Sünnî boşanmanın ric'î talâk olması gerekmektedir. Burada evlilik birliğine geri dönüş kapısının kapatılmaması ve taraflara, daha doğrusu eşini tek taraflı irade beyanıyla boşayan kocaya yeni bir düşünme imkânı tanınmak istenmektedir. Ayrıca kadının temizlik süresi başladıktan sonra ancak onunla cinsî ilişkide bulunulmadan boşanması ve bu boşamanın bir boşama olması gerekmektedir. Bu da yine aynı hedefe, evlilik birliğini koruma hedefine yöneliktir.
  - ❖ **Hanefiler:** Her temizlik süresi içinde bir boşama ve ardarda üç temizlik süresi içinde üç boşama gerçekleştirip neticede büyük ayrılığın meydana gelmesini de Sünnî talâk kabul ederler.

4. Bid'î Talâk

- ➔ Bid'at tabiri, Sünnet'in mukabili ve zıttı olarak da kullanılmakta olduğundan burada bid'î talâk, Sünnet'e aykırı biçimde gerçekleştirilen boşamayı ifade etmektedir. Bu bakımdan genel olarak Sünnî olmayan her talâk bid'î kabul edilir. Kişinin temizlik süresi dışında veya temizlik süresi içinde olmakla birlikte karısıyla cinsel ilişkide bulunduktan sonra veya aynı temizlik süresi içinde birden fazla boşama durumunda ortada Sünnet'e uygun olmayan yani bid'î bir boşanma vardır.

D) ŞARTLI BOŞAMA

- ➔ Kocanın boşama iradesini ortaya koyan beyanı kayıtsız ve şartsız olabileceği gibi bir şarta (ta'îlikî şart) veya vadeye de bağlanabilir. Bu yönüyle boşama evlenmeden ayrılmaktadır.

- ❖ Boşanmanın bir şarta bağlanması durumunda bu şart ne zaman gerçekleşirse boşanma da hükümlerini o zaman doğurur. Bu şart gerçekleşene kadar evlilik bütün sonuçlarıyla birlikte devam eder.
- ❖ Boşanmanın bir vadeye bağlanması durumunda da vade geldiğinde boşanma gerçekleşmiş olur.

C) KARŞILIKLI RIZÂ İLE BOŞANMA

- ➔ Eşlerin evlilik birliğini karşılıklı anlaşarak sona erdirmeleri de câizdir. Böyle bir boşanma teklifi genellikle kadından gelir.
- ➔ Eşinden boşanan annenin çocuklarına bir müddet ücretsiz süt vermesi, bakıp büyümesi buna örnek gösterilebilir. Bu tamamen karı kocanın karşılıklı anlaşmalarına bağlıdır.
- ➔ Evlilik birliğini bu şekilde sona erdirmeye **muhâlea veya hul'** denilir.
- ❖ Muhâleaya yol açan geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa kocanın vermiş olduğu mehirden fazlasını, eğer erkekten kaynaklanıyorsa vermiş olduğu mehiri alması dinen hoş karşılanmamıştır.
  - ✓ **Mâlikîler:** Bu son durumda kocanın karısından herhangi bir mal almasını câiz görmezler, almışsa iade etmesi gerekir derler.
- ❖ Muhâlea bâin talâk sayılır ve bununla bir bâin talâk hakkı kullanılmış kabul edilir.

D) MAHKEME KARARI İLE BOŞANMA

- ➔ Evlilik birliğinin sona ermesinin bir diğer şekli eşlerin mahkemeye başvurarak hâkim kararıyla boşanmalarıdır. Bu şekilde kazâî boşanmaya çağdaş İslâm hukuku literatüründe **tefrîk** denilir.
- ➔ **Din İşleri Yüksek Kurulu ise,** hâkim kararıyla gerçekleştirilen boşanmaların "bir bâin talak" olduğu görüşündedir.

A) KAZÂÎ BOŞANMA SEBEPLERİ

- ➔ Fıkıh mezheplerinin kabul ettiği boşanma sebepleri birbirinden farklıdır. Bu konuda En dar kabul Hanefî mezhebininkidir. En geniş yorum ise Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine aittir

1. HASTALIK VE KUSUR

Evlilik birliğinin devam ettirilmesini zorlaştırıcı nitelikteki hastalık ve kusurlar kazâî boşanma sebebi sayılmaktadır.

a) Erkekte bulunan hastalık ve kusurlar. Bundan maksat kocada iktidarsızlık vb. gibi cinsî münasebete engel bir hastalık ve kusurun bulunmasıdır.

❖ **Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf** : Sadece bu gruba giren hastalık ve kusur sebebiyle kadının kocasından boşanmasını kabul eder.

b) Delilik, cüzzam vb. hastalıklar. Eşlerden iki taraf için de söz konusudur.

❖ Bu tür bir hastalık ve kusur sebebiyle boşanma talebinde bulunabilmesi için eşin evlilik anında bu hastalık veya kusurdan haberdar olmaması, öğrendikten sonra da razı olmamış bulunması gerekir. Aksi halde eşin boşanmayı talep hakkı düşer.

❖ Genellikle bu hastalıklar sebebiyle boşanma için başvurulduğunda hastalık iyi olabilecek gibi ise hâkim boşanmayı bir yıl tecil eder, iyi olma ümidi yoksa derhal boşanmaya hükmeder. Bu tefrik de bir bâin talâk kabul edilir.

✓ Kadî Şüreyh, İbn Şihâb ez-Zührî ve Ebû Sevr gibi bazı hukukçular boşanma sebebi sayılan hastalık ve kusurları bunlarla sınırlı tutmazlar. Karşı tarafta nefret uyandıran veya beraber yaşamayı zarar verici kılan her türlü hastalık ve kusur diğer taraf için bir boşanma sebebidir derler.

2. KOCANIN NAFAKAYI TEMİN ETMEMESİ

➔ Kocanın eşinin nafakasını temin etmemesi belirli şartlarla bir boşanma sebebidir. Kocanın nafakayı temin etmemesi iki şekilde olur:

a) Ya koca gücü yettiği halde karısının masraflarını karşılamaz.

b) Gücü yetmediği için karşılayamaz.

❖ **Hanefî mezhebine göre**: Kocanın eşinin masraflarını karşılamaması veya karşılayamaması bir boşanma sebebi değildir. Bu mezhepte koca nafaka yükümlülüğünü yerine getirmiyorsa kadın mahkemeye başvurarak kendisi için nafaka takdir ettirir. Yukarıda geçtiği üzere bu nafakayı tahsil için hukukun kendisine tanıdığı imkânlardan yararlanır.

❖ **Diğer üç mezheb'e göre** : Aralarında farklılıklar olmakla birlikte koca karısının nafakasını temin etmez ve bu nafakayı karşılamak üzere görünen, bilinen bir malı da olmazsa kadının hâkime müracaatla boşanma talebinde bulunmasını kabul ederler.

✓ Karısının nafakasını karşılamadan onu evlilik birliği içinde tutmayı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça yasaklanan "zarar vererek kadınları tutmak" (el-Bakara 2/231) şeklinde yorumlarlar.

- ❖ **İmam Mâlik** : Kocasının fakirliğine razı olan kadının sonradan tefrik talebinde bulunamayacağını söyler.
- ✓ İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından da ileri sürülmektedir. Ona göre kadın fakirliğini bilerek evlendiği veya sonradan fakir düşen kocasına karşı nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi sebebiyle boşanma talebinde bulunamaz. Ancak koca fakirliğini gizlemiş ve kendini varlıklı göstermiş ise bu durumda kadın boşanma talebinde bulunabilir.

Bu tür ayrılık

- ❖ **İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre** : Bir fesih.
- ❖ **İmam Mâlik'e göre** : Bir ric'î talâktır.
  - ✓ Ancak bu son görüşte kocanın eşine geri dönüş hakkını kullanabilmesi için karısına karşı nafaka yükümlülüğünü yerine getirecek durumda olması gerekir.

3. TERK VE GAİPLİK

- ➡ Bugünkü hukukta gaiplik olarak ifade edilen mefkud olma hali nerede olduğu, ölü mü diri mi bulunduğu bilinmeyen kimsenin durumudur. Bu kimsenin ölümüne hükmedilebilmesi için;
  - ❖ **Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye göre** : Doksan yaşına kadar veya yaşlıları hayatta olduğu sürece beklenir; bilâhare ölümüne hükmedilir.
    - ✓ Bu iki mezhebe göre gaiplik bir boşanma sebebi değildir; kadın kocasının ölümüne hükmedilinceye kadar kocasını beklemek zorundadır.
  - ❖ **İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre** : Gaibin ölümüne hükmedilme dışında, bunu bir boşanma sebebi olarak da kabul etmişlerdir.
  - ❖ **İmam Mâlik'e göre** : Kocadan son haber alınma tarihinden itibaren dört sene geçtiğinde kadın sırf bu sebeple kocasından boşanmayı talep edebilir.
  - ❖ **Ahmed b. Hanbel'e göre** : Kadın kocasının ölümü için kuvvetli bir karîne varsa dört yıl geçtikten sonra boşanma talebinde bulunabilir
    - ✓ Böyle kuvvetli bir karînenin bulunmadığı durumlarda ise kadın ölümüne hükmedilinceye kadar kocasını beklemek zorundadır.
    - ✓ Kocanın sağ olduğunun bilinmesi durumunda: Evine dönmemesi gaip olma şeklinde değerlendirilmiştir.

- ❖ **Hanefî ve Şâfîler:** Bu durumu da bir boşanma sebebi olarak kabul etmezler.
- ❖ **Mâlikî ve Hanbelîler:** Tam tersine bu durumda daha kolay bir tarzda terkedilen kadına boşanma hakkı tanımışlardır.
- ❖ **Hanbelîler:** Bu gaipliğin bir mazeret sebebiyle olmamasını şart koşarlar. Kocanın eve dönmemekte kabul edilebilir bir mazereti varsa kadın boşanma talebinde bulunamaz.

Gaipliğin Süresi

- ➔ **Mâlikîler'e göre:** Gaiplik bir sene veya daha fazla sürerse hâkim belirli şartlarla boşanmaya hükmeder. Bu ayrılık Mâlikîler'e göre bir bâin talâktır.
- ➔ **Hanbelîler'e göre:** Altı ay veya daha fazla sürerse hâkim belirli şartlarla boşanmaya hükmeder. Bu ayrılık Hanbelîler'e göre fesihtir.
- ➔ Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nde Mâlikî mezhebinin görüşü tercih edilerek kadına tefrik hakkı verilmiş, kadın için gaip olan kocanın ölüm ihtimalinin kuvvet derecesine göre dört ve bir yıl bekleme süresi öngörülmüştür (md. 127).

4. FENA MUAMELE VE GEÇİMSİZLİK

- ➔ **Hanefîler ve Şâfîler'e göre:** Kocanın eşine fena muamele etmesi, eşler arasında şiddetli geçimsizlik bir boşanma sebebi değildir.
  - ❖ Böyle bir durumda gerek iki tarafın akrabalarından oluşan hakem heyeti gerekse mahkeme tarafların arasını bulmaya çalışırlar. Ancak bu mümkün olmaz koca da karısını boşamaya veya muhâleaya yanaşmazsa bu iki mezhepte hukuken yapılacak fazla bir şey yoktur.
- ➔ **Mâlikî ve Hanbelî hukukçulara göre:** Kocanın karısına fena muamele etmesi ve aralarında geçimsizlik olması durumunda belirli şartlarla bu durum bir boşanma sebebidir.
  - ❖ Eğer ailedeki geçimsizliğin sebebi koca ise hakemler bâin talâka, kadın ise muhâleaya hükmederler. İkisi arasındaki fark Bâin talâka boşanmanın malî yüklerini koca üstlenir.
- ➔ Muhâleada bu yüklerden tamamen veya büyük ölçüde kurtulmuş olur.
  - ❖ **Hanefîler ve Şâfîler'e göre :** Eğer koca boşanma konusunda bir yetki vermemişse hakemlerin boşama yetkisi yoktur.
  - ❖ **Mâlikî ve Hanbelîler'e göre :** Koca boşanma konusunda bir yetki vermemiş olsa bile hakemlerin boşama yetkisi bulunmaktadır. Mâlikîler'e göre bu boşama bir bâin talâktır.

B) LİÂN

- ➔ Karısının zina ettiğini veya çocuğunun zina mahsulü olduğunu iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca hâkim huzurunda hususi bir şekilde yeminleşir ve evlilik birliğine hâkim tarafından son verilir. Kur'an'da da ana hatlarıyla temas edilen bu prosedüre (en-Nûr 24/6-9) İslâm hukukunda **LİÂN** denilir. Liân sonunda hâkim tarafların arasını tefrik eder.
- ❖ **Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre:** Bu bir bâin talâk hükmündedir.
- ❖ **Hanefiler'den Ebû Yûsuf'a ve diğer mezhep imamlarına göre:** Taraflar birbirlerine ebedî olarak haram olurlar.

C) İLÂ

- ➔ Kocanın dört ay veya daha fazla karısına yaklaşmayacağına dair yemin etmesi veya bu içerikte bir nezirde bulunmasına **İLÂ** denilir.
- ❖ **Hanefiler'e göre :** Koca bu süre içinde karısıyla bir araya gelirse, yemin etmişse yemin kefareti, nezirde bulunmuşsa adadığı o şey gerekli olur. Şayet koca bu süre içinde karısına dönmezse hâkimin kararına ihtiyaç kalmadan kadın bir bâin talâkla boşanmış sayılır.
- ❖ **Diğer üç mezhebe göre :** İlâ vukuunda sadece dört ayın geçmesiyle talâk meydana gelmez. Koca dönüş veya talâktan birini seçmek zorundadır, değilse kadının başvurusu üzerine hâkim evlilik birliğine son verir.

IV. EVLİLİĞİN SONA ERMESİNİN SONUÇLARI

A) İDDET

- ➔ Boşanma, evliliğin feshi ve ölüm gibi bir sebeple evliliğin sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapmadan önce beklemesi gereken süreye iddet denir.

İddeti ona sebebiyet veren olaya göre ikiye ayırmak gerekir. Ölüm iddeti, boşanma veya fesih iddeti.

➤ 1.) ÖLÜM İDDETI

- ➔ Kocası ölen kadınların bekledikleri iddettir. Bunlar eğer hamile iseler iddetleri doğumla biter; isterse bu doğum kocanın ölümünden çok kısa bir süre sonra gerçekleşsin. Eğer hamile değilse bu durumdaki kadınların beklemeleri gereken süre dört ay on gündür.

- ➔ Fâsid (geçersiz) bir nikâhla evli olanlar ölüm iddeti beklemezler.

Hamile Olmayan Es

- ❖ **Ric'î talâk iddeti beklerken** koca ölürse boşanma iddetini terkederek ölüm iddeti beklemeye başlar.
- ❖ **Bâin talâk iddeti bekleyen** kadın ise ölüm iddeti beklemez; başlamış olduğu boşanma iddetini tamamlar.

➤ 2.) BOŞANMA VEYA FESİH İDDETİ

- ➔ Boşanmış veya bir eksiklik sebebiyle nikâhı feshedilmiş olan kadınların beklemeleri gereken iddettir. Fâsid nikâh sebebiyle nikâhı feshedilenlerin iddet beklemeleri ancak evliliklerinin zıfılla fiilen başlaması durumunda söz konusudur.

Bu grupta yer alan kadınların bekleyecekleri iddet süresi hamile olup olmamalarına göre değişmektedir:

- ❖ **Hanefî ve Hanbelîler'e göre:** Hamile iseler iddetleri doğumla biter, değilse ve normal olarak hayız görüyorlarsa iddet süreleri üç hayız süresidir.
  - ✓ Kadın hayızlı iken boşanırsa bu hayız hesaba katılmaz.
- ❖ **Mâlikî ve Şâfîler'e göre:** Bu durumdaki kadınların beklemeleri gereken süre üç temizlik müddetidir.
  - ✓ Bu farklılığın sebebi "Boşanmış kadınlar kocalarıyla ilişkide bulunmaksızın üç kar' süresi beklesinler" (el-Bakara 2/228) âyetindeki kar' sözcüğünün çift anlamlı (hayız ve temizlik) olması ve Hanefî ve Hanbelîler'in bunu hayız, Mâlikî ve Şâfîler'in de temizlik olarak anlamaları yüzündendir.
- ➔ Küçüklüğünden veya yaşlılığından dolayı hayız görmeyen kadınların iddeti ise üç aydır.
- ➔ Bu iki dönem (15-55 yaş) arasındadır.
  - ❖ **Ebû Hanîfe'ye göre:** Bu kadın hayızdan kesilme yaşı olan elli beş yaşına kadar bekler, daha sonra da tekrar üç ay beklemek zorundadır.
    - ✓ Böyle durumlarda Mâlikîler'in görüşü daha uygun görünmektedir.
  - ❖ **Mâlikîler'e göre:** Bu durumdaki kadınların iddeti sadece on iki aydır. İddet esas itibarıyla önceki evlilikte oluşan çocuğun nesebini korumaya yönelik olduğuna göre on iki aylık bir süre bu gayeye fazlasıyla hizmet etmektedir.

B) İDDET NAFKASI

- ➔ **Hanefiler'e göre:** Ric'î ve bâin talâk ve istisnaları olmakla birlikte fesih iddeti bekleyen kadınların yiyecek, giyecek, mesken vb. ihtiyaçlarının giderilmesi boşayan kocasına aittir.
- ➔ **Mâlikî ve Şâfîler:** Ric'î talâk ve kadının hamile olması halinde bâin talâk iddetinde kadının nafakasının kocaya ait olduğunu söylemekte iseler de kadının hamile olmadığı bâin talâk hallerinde böyle bir nafaka gerekliliğini kabul etmezler. Onlara göre bu durumda kadın için sadece mesken hakkı bulunmaktadır.

V. DOĞUM ve SONUÇLARI

➤ NESEP

- ➔ Geniş anlamda nesep bir kimsenin geldiği soy ile ilişkisini, kan ve hısımlık bağıını ifade eder. Dar anlamda nesep ise çocuğun ana babasıyla hısımlık ilişkisidir.

A) NESEBİN SÜBÛTU

- ➔ Çocuğun kendisini doğuran kadınla nesep ilişkisi kendiliğinden sabittir. Buna karşılık babasıyla olan nesep bağının kurulması şu üç yoldan birisiyle mümkündür.

1. Geçerli (sahih) bir evlilik.
2. Fâsîd bir evlilik veya evlilik şüphesiyle birleşme.
3. İkrar.

- ❖ Bu üç yolu incelemeden önce nesebin tesbitinde önemli bir yeri olan hamileliğin süresi üzerinde bir nebzecek durmak gerekir.

1. GEÇERLİ EVLİLİK

- ➔ Sahih (geçerli) bir evlilikte doğan çocuğun nesebi kocaya bağlanır. Yalnız bunun için çocuğun evlilikten en az altı ay sonra doğmuş olması, erkeğin âdeten baba olacak yaşta bulunması ve karı kocanın birleşmelerinin imkân dâhilinde olması gerekir.
  - **Hanefiler:** Nesebin sübûtu için ilk iki şartı yeterli görüp sonuncu şartı aramazlar.
- ➔ Kocasını vefat eden veya boşanma iddeti bekleyen ve iddetinin bittiğini bildirmeyen kadın, vefat veya talâktan itibaren âzami hamilelik müddeti içinde doğum yaparsa çocuğun nesebi kocaya bağlanır.
  - ❖ **Hatta** talâk ric'î ise çocuk âzami hamilelik müddetinden sonra da doğsa nesep yine kocaya bağlanır.

- ❖ **Kadın iddetinin bittiğini bildirmiş**, fakat bu bildirim tarihinden itibaren altı aydan daha kısa bir zaman içinde doğum yapmışsa her hâlükârda bu çocuğun nesebi kocaya bağlanır.

2. FÂSİD EVLİLİK

- ➔ Böyle bir evlilikte nesebin sübûtu için akid yeterli değildir; fiilî birleşme de aranır.
  - ❖ Çocuğun böyle bir birleşmeden en az altı ay veya daha fazla bir zaman geçtikten sonra doğmuş olması gerekir. Öte yandan fâsîd nikâh üzerine meydana gelen ayrılıktan itibaren âzami hamilelik müddeti içinde doğan çocukların nesebi de kocaya bağlanır.

3. İKRAR

- ➔ Nesebin sabit olma yollarından birisi de ikrardır. İkrar yoluyla nesebin sabit olabilmesi için baba ile çocuk arasında bu ilişkiye uygun bir yaş farkının bulunması ve çocuk mümeyyizse onun da bu ikrarı kabul etmesi gerekmektedir.
  - ❖ **Nesep** bu üç yoldan hangisiyle sabit olursa olsun sonuçları itibariyle aynıdır.

➤ EMZİRME

- ➔ Çocuğun bakım ve büyümesinde emzirmenin önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan emzirme, İslâm hukukunda ana babaya terettüp eden bir vazife olarak ayrıca düzenlenmiştir.
  - ❖ **Hanefî hukukçular:** Annenin çocuğunu emzirmeye dinen mecbur olduğunu, ancak hukuken olmadığını söylerler.
    - * Bu görüş çocuğun nafakasının her hâlükârda babaya ait olması ve o dönemlerde toplumda ücretli sütannenin kolayca bulunabilmesi sebebiyledir.
  - ❖ **Diğer mezhep hukukçuları:** Annenin dinen olduğu gibi hukuken de çocuğunu emzirmek zorunda olduğunu söylerler.

Çocuk yalnız annenin sütünü kabul ediyor veya sütanne bulunamıyor ve yahut da babanın sütanne tutacak malî gücü bulunmuyorsa bu durumda;

- ➔ **Hanefiler'e göre de:** Anne hukuken çocuğunu emzirmeye mecburdur.
- ➔ **Anne emzirme için evlilik devam ederken** veya boşanma iddeti beklerken herhangi bir ücret isteyemez. Çünkü bu dönemlerde nafakası esasen kocaya yani çocuğun babasına aittir.

- ➔ **Fakat boşanma iddeti biten** veya ölüm iddeti bekleyen kadın emzirme için çocuğun babasından veya bizzat çocuktan yahut çocuğun nafakasından sorumlu olanlardan ücret talep edebilir.
- ➔ **Emzirme süresi iki yıldır.** Bu şu anlama gelir ki anne emzirme için bir ücret alıyorsa ilk iki yıl için ücret isteyebilir; ondan sonrası için ücret isteyemez. Süt yoluyla kurulan hısımlık da çocuğun ilk iki yaş içinde süt emmesi durumunda meydana gelir.

➤ **ÇOCUĞUN BAKIM VE TERBİYESİ**

- ➔ İslâm hukukunda çocukların bakım ve yetiştirilmesine **hidâne** adı verilir.
  - ✓ **Hanefiler:** Hidânenin hem çocuk hem de anne için bir hak olduğu görüşündedir.
  - ✓ Buna göre hidâne annenin hem hakkı hem de sorumluluğudur. Dolayısıyla anne bu görevi yerine getirmekten de kaçınmaz.
    - * **Anne sağ değilse** bu hak ve sorumluluk annenin kadın akrabalarına aittir.

Çocuğun bakım ve gözetime muhtaç olduğu yaş sınırı:

- ➔ **Kızlarda** dokuz-on bir (9 – 11)
- ➔ **Erkeklerde** yedi-dokuz (7 – 9)
  - * Bu yaşlara kadar çocuk annesinin veya annesi yerini tutan bir akrabasının yanında, bu yaştan sonra da kural olarak babasının yanında kalır.
  - * **Hâdine** çocuğun annesi değilse bakım ve gözetim için ücrete hak kazanır. Bu ücret çocuğun bir mal varlığı varsa ondan ödenir, yoksa hukuken nafakası kime aitse onun tarafından karşılanır.

➤ **NAFAKA**

- ➔ Her şeyden önce nafaka konusunda aslolan kişinin masraflarının kendi malından karşılanmasıdır.
  - * **Bunun mümkün olmaması durumunda** yakından uzağa doğru bir dizi akrabalar belirli şartlarla birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğü altına girerler.

A) Usul Nafakası

- ➔ Fakir olan usulün nafakası çocuklarına aittir. Baba ve anne çalışabilecek durumda olsalar dahi muhtaçsalar nafakalarının zengin veya zengin değilse bile para kazanmaya gücü yeten çocukları üzerine gerektiği genellikle kabul edilir.

B) Fürû Nafakası

- ➔ Fürû nafakası esas itibariyle baba, baba yoksa diğer usulün sorumluluğundadır.
  - * **Fakat bunun için** çocuk ve torunların malı olmamalı ve kazanmaya da güçleri yetmemelidir. Güç yetmeme küçüklük veya hastalık sebebiyle olabileceği gibi, fûrûun okuması veya kız çocuğu olması sebebiyle de olabilir. Usulün nafaka yükümlülüğü altına girmesi için malının ve kazanma gücünün olması da ayrıca aranmaktadır. Bu şartlar gerçekleştiğinde erkek çocuğun emsali para kazanıncaya, kız çocuğunun evleninceye kadar nafakası usul üzerine gerekmektedir.

C) Hısımlık Nafakası

- ➔ Aralarında birbirleriyle evlenmeleri yasak olacak derecede kan hısımlığı olan akrabalar birbirlerine karşı nafaka ile yükümlüdürler.
  - * Fakat bunun için nafakaya muhtaç olanın fakir ve kazanmaktan âciz, nafaka borcu altına girenin de zengin olması gerekir. Usul ve fûrû nafakasının aksine hısımlık nafakasında din birliği de aranmaktadır. Dolayısıyla farklı dinden olan akrabaların birbirlerine hısımlık nafakası yükümlülüğü yoktur.
- ➔ Ayrıca usul ve fûrû nafakası hâkimin hükmüne gerek olmadan sabit olduğu halde, hısımlık nafakasınınsabit olması için ya karşılıklı anlaşma veya hâkimin hükmü şarttır. Bu ikisinden biri tahakkuk etmeden böyle bir nafaka borcu doğmaz.

VI. MİRAS HUKUKU

- ➔ Miras kelimesi hukukta, vefat eden kimsenin geride bıraktığı mal ve haklarda (terike) belli sıra, usul ve ölçü dâhilinde belli şahıs ve grupların hak sahibi olmasını ifade eden bir terimdir. Bunu konu edinen ilim dalına da miras hukuku denilir.
- ➔ Miras hukukunun klasik İslâm hukuk literatüründeki adı ferâiz ilmidir.
- ➔ Mûrisini öldürmesi halinde katilin mirastan mahrum olacağında İslâm hukukçuları ilke olarak birleşirlerse de ayrıntıda farklı yorumlara sahiptirler.
- ➔ Gayri müslimin müslümana mirasçı olamayacağında görüş birliği içindedirler.

- ➔ Müslümanın gayri müslim yakınına mirasçı olup olamayacağı ise tartışmalıdır.
- ➔ Ölenin geride bıraktığı mal ve hakları (terike), techiz ve tekfin masrafları çıktıktan, borçları belli bir sıraya göre ödendikten ve vasiyeti de terikenin üçte birini aşmama kaydıyla yerine getirildikten sonra mirasçılara intikal eder.

Mirasçılar temelde üç gruptur:

1-Ashâb-ı ferâiz,

2-Asabe

3-Zevi'l-erhâm.

- * **Hanefî ve Hanbelî'lere göre:** Ashâb-ı ferâiz terikedeki hisseleri belirli olan on bir çeşit hısım olup bunlar paylarını aldıktan sonra, mirasın geri kalan kısmını asabeyi teşkil eden hısımlar arasındaki öncelik sırasına göre alırlar. Bu iki gruptan kimse mevcut değilse o zaman zevi'l-erhâm grubunu teşkil eden hısımlar mirasçı olurlar.
- * **Mâlikî ve Şâfiîler'e göre:** ilk iki gruptan hısım olmadığında miras zevi'l-erhâma değil devlet hazinesine (beytülmâl) intikal eder.
- * **Ashâb-ı ferâiz sistemiyle** eş, ana, baba, dede, kız, kız kardeş gibi birinci derecede yakın hısımlara mirastan belirli paylar verilerek onların mirasçılıkları korunmuş, geri kalan da asabeyi teşkil eden hısımlara ölene yakınlıkları ölçüsünde verilerek ölenin hısımları arasında sorumluluklarına ve ölene yakınlıklarına denk bir dağılım sağlanmıştır. Zevi'l-erhâm grubunun üçüncü sırada yer alması da bu sebeptir.

İSLÂM AHLÂKİ BÖLÜMÜ

I. TANIMLAR ve GENEL BİLGİLER

A) AHLÂKIN TARİFİ VE MAHİYETİ

- ➔ Ahlâk terimi için İslâm ahlâkçılarınca yapılan tanımlar içinde en beğenileni ve en yaygın olanı İmam Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) ait olanıdır. Gazzâlî'den önce, biraz daha eksik olarak İbn Sînâ (ö. 428/1037) ve İbn Miskeveyh (ö. 421/1030) gibi İslâm filozoflarında da görülen, fakat Gazzâlî tarafından geliştirilmiş ve ikmal edilmiş olan bu tanım şöyledir:

- ❖ “Ahlâk, insan nefsinde yerleşen öyle bir melekedir ki (heyet) fiiller, hiçbir fikrî zorlama olmaksızın, düşünüp taşınmadan bu meleke sayesinde kolaylıkla ve rahatlıkla ortaya çıkar.”

- ❖ Ahlâk, insanın işlediği fiil ve davranışlardan, yaygın ifadesiyle “amel”den ziyade, bu davranışların kaynağı ve âmili olan, onları meydana getiren mânevî kabiliyetler veya yatkınlıklar kompleksini (Gazzâlî'nin tabiri ile heyet) ifade eder. Buna göre ahlâkî fiiller, ahlâkın kendisi olmayıp onun bir sonucu ve dışı yansımasıdır. Bu nokta, özellikle ahlâk eğitimi bakımından önemlidir.
  - ❖ Buna göre ahlâksız insan yoktur, iyi veya kötü ahlâklı insan vardır. İslâmî kaynaklarda iyi huylara ahlâk-ı hamîde, ahlâk-ı hasene, kötü huylara ise ahlâk-ı zemîme, ahlâk-ı seyyie gibi adlar verilmiştir.
- ➔ Ahlâk insanı düşünüp taşınmaya, herhangi bir baskı ve zorlamaya gerek kalmaksızın, görevi olduğuna inandığı işleri rahatlıkla ve memnuniyetle yapmaya sevkeder.

B) AHLÂK İLMİ

- ➔ Ahlâk ilmi özellikle psikolojinin verilerinden yararlanır. Bu nedenle, ahlâk ilmini “ruhanî tıp ilmi” diye adlandıran Kindî, Ebû Bekir er-Râzî, Fârâbî, Gazzâlî gibi ahlâk bilgin ve düşünürleri, insanlar için ahlâk ilmini tıp ilminden daha yararlı ve değerli görmüşlerdir.

C) AHLÂK FELSEFESİ

- ➔ “Hikmet sevgisi” mânasına gelen felsefe tabiri, genel olarak “varlık ve olayların akıl ve düşünce yoluyla araştırılmasını gaye edinen disiplin”in adıdır. Özellikle Kindî'den (ö. 252/866) itibaren İslâm düşüncesine giren ve en az beş yüzyıl boyunca Ebû Bekir Zekeriyâ er-Râzî, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, Ebü'l-Hasan el-Âmirî, İbn Sînâ, İbn Rüşd, Şehâbeddin es-Sühreverdî, Nasîrüddîn-i Tûsî gibi şahsiyetler yetiştiren ve ürünler veren felsefenin önemli problemlerinden biri de ahlâk olmuştur.

D) İSLÂM AHLÂKI

- ➔ “İslâm ahlâkı” sözünden ne kastedildiğini ifade etmeden önce “İslâm” tabirindeki ahlâkî mesajı işaret etmekte yarar vardır. İslâm, “teslim olma, kurtuluşa erme ve müsâleme” mânalarına gelir ve bu üç mânası ile ifade ettiği dinin üç temel hususiyetini anlatır. Bunlar içinde doğrudan ahlâkî ilgilendireni ise “müsâleme” anlamıdır.
- ➔ **İslâm ile aynı kökten olan müsâleme**, “çatışma ve zıtlaşmayı ortadan kaldırarak uyuşmak, anlaşmak, birbirinden emin olmak, dostça münasebetler kurmak” demektir ve bu anlamıyla ileride ayrıntılı olarak incelenecek olan hilim kavramıyla aynı mânayı ifade eder. Buna göre İslâm'ı kabul eden kimse,

cemiyetin diğer fertleri ile anlaşılıp uyuşan, onlarla barış içinde yaşamak isteyen insandır.

- ➔ **Nitekim İslâm ile aynı kökten olan selâm kelimesi**, Furkan sûresinin 63. âyetinde, İslâm'ın bir müsâleme (barış ve dostluk) dini olduğunu ifade edecek tarzda kullanılmıştır.

II. TARİH ve LİTERATÜR

A) Câhiliye Dönemi Ahlâkına Kısa Bir Bakış

- ➔ İslâm öncesi Arapların ahlâk zihniyeti hakkındaki en önemli kaynaklar Câhiliye şiiri, atasözleri (emsal) ve hitâbet örnekleriyle Kur'an, hadisler ve ilk döneme ait diğer İslâmî belgeler; Roma, Bizans, İran gibi yabancı kaynaklardır. Özellikle Câhiliye şiiri, atasözleri ve hitâbet örneklerinden edinilen bilgilere göre Câhiliye edebiyatında ahlâk ve bu kelimenin tekili olan hulk nâdiren kullanılmıştır.
- ➔ Kabileci Arap toplum yapısında hayatta kalma mücadelesi, aşiret insanının herhalde en temel meşguliyetiydi; bu da büyük ölçüde kabilenin insan ve mal gücü yanında mânevî gücüne ve saygınlığına bağlı bulunduğu için özellikle şeref, cesaret ve cömertlik Câhiliye ahlâkında bütün erdemlerin en üstünde yer alıyordu; bu erdemler de genellikle mürüvvet (mürûe) kavramıyla ifade ediliyordu. Bununla bağlantılı başka bir kavram da asabiyettir.

A) Mürüvvet, geniş anlamıyla yiğitlik ve mertliğin en ileri düzeyi olarak algılanıyordu. Kısaca “övülmeye değer her şey” demek olan bu kavramın Roma'daki “summum bonum” (hayırların hayır) tabirinin dengi olduğu düşünülebilir.

- * **Ancak** diğer birçok kavramda olduğu gibi mürüvvette de hayret verici bir anlam sarması olmuş; bu kavram, “kandan başka hiçbir şeyin gideremeyeceği azap verici bir susuzluk” ve “delilik diye anlatılabilecek bir şeref hastalığı” halini almıştı (bk. İzutsu, Kur'an'da Dîni ve Ahlâkî Kavramlar, s. 101).

B) Asabiyet, kısaca kabile üyeleri arasında kayıtsız şartsız dayanışma yasasını ifade etmekte ve Arap'ın hayatına yön veren, ahlâkî zihniyet ve değerlerine hâkim olan Câhiliye ruhunu yansıtmaktaydı.

- * Bu dönemde iyilik için iyilik değil, onur kazanmak için iyilik anlayışı hâkimdi. Bu yüzden, çoğunlukla **fahr ve tefâhur** kelimeleriyle ifade edilen kibir, gurur, soyluluk ve üstünlük yarışı, Kur'ân-ı Kerîm'de de eleştirici bir sûrede (Tekâsür sûresi) bildirildiği üzere onlara zaman zaman kabirlere gidip mezar taşlarıyla övünmek gibi saçmalıklar bile yaptırıldı.

- * Edebiyatın başlıca temalarından birinin “medih” ve “zem” olması da o dönem ahlâkının egoist karakterini yansıtmaya bakımdan dikkat çekicidir. İşte asabiyet, Câhiliye ahlâkının, en geniş sınırı kabileyi aşmayan bu egoist karakterini ifade eder.
- * Hürriyet bilinci veya duygusu da Câhiliye Arapları’nın başlıca özelliklerindedir. Ancak onlardaki bu, bencil ve ilkel bir hürriyet idi. İlkel hürriyetin en temel niteliği ise otorite tanımamaktır. Nitekim Câhiliye Arapları böyle bir otorite düzenini her zaman reddetmişlerdir.

➔ **Sonuç olarak** Câhiliye döneminin bütün ahlâkî erdemlerinin arkasında kişinin veya kabilenin gururu (fahr), şeref (mecd) ve öfke (gazap, hamiiye) duygularının tatmin etme; asalet, cömertlik ve yiğitlikle şöhret kazanma, saygı görme, başka kabileler karşısında hem korku hem de hayranlık duygusu uyandırma arzusu yatmaktaydı. Esasen bu dönemin, fert ve kabile gururu, kibir ve serkeşlik nitelikleri dolayısıyla câhiliye diye anıldığı, başka birçok delil yanında, Amr b. Kûlsûm’un Muallaka’sından da açıkça anlaşılmaktadır:

“Sakın biri bize karşı bir câhillik yapmaya kalkışmasın!
Sonra biz câhillikte bütün câhillerden baskın çıkarız!”

B) KUR’AN VE SÜNNET’TE AHLÂK

A) İslâm’ın Ahlâkta Meydana Getirdiği Zihniyet Değişikliği

- ➔ İnsanın mânevî hayatını, bireysel ve sosyal davranışlarını gözetip kollayan bir Allah inancı; insanın kendisiyle hesaplaşmasını hedefleyen bir irade eğitimi; bütün insanlığa açık bir ümmet birliği ve kardeşlik ruhu; hak, adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlere yöneliş.

B) Kur’an Ve Sünnet’te Temel Ahlâk Kavramları

- ➔ Bu başlığın bazı güçlükler taşıdığını belirtmek gerekir. Güçlüklerden biri, Kur’an ve hadislerdeki hangi kavramların tam olarak ahlâk kavramı olduğunun tesbitidir. Meselâ amel-i sâlih tabiri böyledir. Çünkü “hayırlı, iyi, uygun veya yararlı iş, faaliyet” anlamına gelen bu deyim, bu nitelikleri taşıyan hukuk, ibadet, ahlâk ve siyasetle ilgili bütün olumlu faaliyetleri kapsar. Hatta Peygamberimiz, her şeyden önce “gönülden teslim olma” anlamına gelen İslâm’ı ve “kuşkusuz bir şekilde inanma” anlamına gelen imanı dahi amel diye isimlendirmişti (Buhârî, “Tevhîd”, 47).

1. TAKVÂ

- ➔ Takvâ kelimesi sözlüklerde “İnsanın, ibadet ve güzel işler yaparak kendisine acı verecek durumlardan korunması” şeklinde tarif edilir.
- ➔ Seyyid Şerîf el-Cürçânî, et-Ta’rîfât isimli terimler sözlüğünde (bk. “Takvâ” md.) takvânın “Allah’a itaat ederek O’nun vereceği cezalardan korunmak; insanın kendisini, yaptığı veya yapmadığı şeyler yüzünden müstahak olacağı ukubattan yine Allah’a itaat ederek korunması” anlamına geldiğini belirtir. Aynı âlimin kaydettiği diğer bazı tariflere göre takvâ, “Kulun mâsivâdan sakınmasıdır; dinin edep ve erkânına saygılı olmaktır; insanı Allah’tan uzaklaştıran her şeyden uzak durmaktır; nefsânî hazları terketmek, yasaklardan uzak durmaktır; gönlünde Allah’tan başka hiçbir şey görmemendir; kendini hiçbir kimseden daha iyi diye düşünmemendir; Allah’tan başka her şeyi terketmektir; sözde ve davranışta Hz. Peygamber’e uymaktır.”
- ➔ Takvânın anlamı konusundaki ilginç örneklerden biri de onun “hayâ” ile ilişkisini gösteren A’râf sûresinin 26. âyetidir. Burada “takvâ elbisesi” deyimini kullanarak dolaylı bir üslûpla takvâ, günah duygularını örtüp kapatan, bastıran ve böylece günah işlemeyi önleyen bir koruyucu, ruhu bezeyen bir erdem şeklinde takdim edilmektedir.
  - a) Takvâ, itikadî konularda yanlış ve bâtil inançlara kapılmaktan, amelî ve ahlâkî konularda eksik, kusurlu, kötü, zararlı ve haksız davranışlardan, İslâm dininde esasları belirlenmiş olan hayat tarzına uymayan bir yaşayıştan sakınmak, uzak durmaktır.
  - b) Takvâ, bütün faaliyetlerde, ödevlerin yerine getirilmesinde, her türlü kötülüklerin terkedilmesinde öncelikle Allah’tan ittika etmektir; yani Allah korkusunu, O’na karşı saygılı olmayı ön plana çıkararak bu saygıyı bütün davranışların ve hayatın temeli yapmaktır. Buna göre takvâ bütün ahlâkî erdemlerin temelidir ve insan ona sahip olduğu oranda diğer erdemlere desahip olur.

2. HİLİM

- ➔ Hilim terimi, “akıl ve kültürle kazanılan, insan ilişkilerinde sabırlı, hoşgörülü, bağışlayıcı, uzlaşmacı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî erdem” şeklinde tanımlanabilir.
- ➔ Bazı kaynaklarda hilim kavramı, sefeh ve cehl kavramlarının zıddı olarak gösterilmektedir.
  - ❖ Bu iki kelime zulüm, serkeşlik, saldırganlık, barbarlık gibi Câhiliye dönemindeki hâkim ahlâkî zihniyetin karakteristik yapısını oluşturan duygu ve davranışları ifade etmektedir.
- ➔ Kur’ân-ı Kerîm’de hilim kelimesi bir âyette çoğul (ahlâm) olarak geçmekte, burada “Onlara bunu hilimleri (ahlâm) mi emrediyor, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?” (et-Tûr 52/32) denilmektedir.

- ❖ Bütün tefsirlerde bu âyetteki ahlâm akıl kelimesiyle açıklanır. Bunun dışında, “hilim sahibi” anlamında “halîm” Allah’ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri olarak mağfîret (bağışlama), ilim gibi kavramlarla birlikte on bir âyette tekrar edilmiştir.
- ❖ Ünlü ahlâk bilgini İbnü’l-Mukaffa’, hilmin bu gücüne şu sözlerle işaret eder: “Sakin sana iftira atana öfke ve intikam duygusuyla karşılık verme! Hilim ve vakar içinde mâkul karşılık ver. Hiç şüphelen olmasın ki üstünlük ve kuvvet daima yumuşak (halîm) olanındır (el-Edebü’l-kebir, s. 45-46).

➔ Müslümanın başlıca âlâmetleri şunlardır:

- ❖ Dininde güçlü, kararlı ve yumuşak, imanı sağlam, bilgili ve halîm, zeki ve merhametli, hem haklı hem bağışlayıcı, hem zengin hem tutumlu, hasta olduğunda tahammüllü, güçlü ve iyilik sever, arkadaşlık ve dostluğun sıkıntılarına katlanır, zorluklara sabreder, öfkesine mağlûp olmaz, gurur ve kibire kapılmaz, ihtiraslarına yenilmez; midesi yüzünden şerefsizlik yapmaz; hırsı yüzünden küçülmez; basit hedeflerle yetinmez; mazluma yardım eder, zayıfa acır, cimrilik yapmaz, israf etmez; kendisine kötülük edenî bağışlar; cahili hoşgörür; nefsi sıkıntıda olsa da herkes kendisinden yararlanır.”

C) İSLÂM AHLÂKININ BİR BİLİM DALI OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

A) İlk Gelişmeler Ve Örnek Eserler

- ➔ Daha çok hadisçi ve fakihler tarafından yapılan bu yöndeki ahlâk çalışmalarının ilk örnekleri arasında Abdullah b. Mübârek’in (ö. 181/707) Kitâbü’z-Zühd ve’r-rekâik’ı, Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) ez-Zühd’ü, Buhârî’nin (ö. 256/877) el-Edebü’l-müfred’i zikredilebilir. Ayrıca, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere hemen bütün hadis mecmualarında “Kitâbü’l-Edeb”, “Kitâbü’l-Birr”, “Kitâbü Hüsnü’l-hulk” gibi başlıklar altında özellikle ahlâk hadislerini ihtiva eden bölümler bulunur. İslâm kültür tarihi boyunca devam eden “kırk hadis” külliyyatının başta gelen konuları da ahlâkla ilgili olanlardır. Furû-i fıkıh türünden eserlerde amelî ahlâk, tefsir ilmüne ait “ahkâmü’l-Kur’ân” türündeki eserlerde de nazarî veya amelî ahlâkla ilgili konulara yer verildiğine işaret etmek gerekir.
- ➔ Râgıb elİsfahânî’nin ez-Zerî’a ilâ mekârimi’ş-şerî’a isimli ahlâk kitabının önemini ifade etmek için Gazzâlî’nin, tasavvufun dışında kalan ahlâk konularında bu eseri birinci kaynak olarak kullandığını belirtmek yeterli olacaktır. Aynı gelenek içinde seçkin bir yere sahip olan ve yazıldığı dönemden bu yüzyılın başına kadar Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) İhyâ’ından sonra en çok okunan ahlâk kitabı olma özelliği taşıyan Mâverdî’nin (ö. 450/1058) Edebü’ddünyâ ve’l-dîn adlı kitabı, tarih boyunca müslümanların ahlâkî kimlik ve kişiliğinin oluşmasında en başta rol oynamış eserler arasında yer alır.

B) Edep Kavramı Ve Edebî-Ahlâkî Mahiyette Telifler

- ➔ İslâm ahlâk kültüründe ahlâka yakın anlamda en çok kullanılan kelimelerden biri olan edep kavramı genellikle “bir toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgiler” şeklinde tarif edilir. Edep teriminin “sünnet” kavramıyla ilişkili olduğu da ileri sürülür (Nallino, La Litterature arabe, s. 12-14). Câhiliye dönemiyle İslâm’ın başlangıcında edep ve aynı kökten başka kelimelerin -seyrek olarak- “davet, incelik, kibarlık, beğenme, alışkanlık, âdet” gibi daha çok din dışı anlamlarda ve bir ölçüde ahlâkî bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir.

III. İSLÂM’IN BELLİ BAŞLI AHLÂK PROBLEMLERİNE BAKIŞI

A) Ahlâkî Özgürlük

- ➔ Özgürlük ahlâk düşüncesinin en temel problemi sayılabilir. Çünkü ahlâk insana iyiliği yapma kötülüğü terketme yönünde ödevler yükler ve bunlardan sorumlu tutar. Bunun gerçekleşebilmesi için insanın hem iyiliği isteme (irade) veya seçme (ihtiyar) özgürlüğüne hem de yapma özgürlüğüne ya da imkânına (istitâat) sahip olması gerekir.
- ➔ Ne var ki, Asr-ı saâdet’ten sonra konu ile ilgili tartışmalar yeniden başladı. Bu tartışmalar zamanla Cebriyye, Mu’tezile ve Ehl-i sünnet (Eş’ariyye ve Mâtürîdiyye) diye anılan başlıca üç görüş ve mezhebin doğmasına yol açtı.
- ❖ **Cebriyye:** İnsanın, Allah’ın kudret ve iradesi karşısında tam bir cebir altında bulunduğunu ve asla özgür olmadığını savunuyor.
  - ❖ **Mu’tezile:** Kulların, kendi fiillerinin meydana getiricisi, yapıcısı ve yaratıcısı olduklarını, çünkü insanın irade sahibi hür bir varlık olduğunu ileri sürüyor.
  - ❖ **Ehl-i sünnet ve’l-cemâat:** Resûlullah ile sahâbe-i kirâmın akaid sahasında tuttıkları yolu izleyenler mânâsına gelen “Ehl-i sünnet ve’l-cemâat” önderleri ise hem Allah’ın kazâ-kaderi ile küllî iradesini, hem de kulun sınırlı iradesini (irâde-i cüz’iyye) ispat etmeye çalışmak suretiyle ihtiyatlı bir yol izliyordu.
- ➔ Netice itibariyle, Gazzâlî’nin de belirttiği gibi “Ehl-i sünnet mezhebi, Cebriyye ile Kaderiyye (kaderi inkâr edenler) arasında orta bir yol tuttu: Onlar, ne insanlarda (sonradan “cüz’î irade” denecek olan) ihtiyârî büsbütün yok saymışlar, ne de Allah’ın kazâ ve kaderini inkâr etmişlerdir. Aksine, kulların fiillerinin bir yönden kullardan, bir yönden de Allah’tan olduğunu, fiillerin ortaya çıkışında kulun seçme imkânının bulunduğunu ifade etmişlerdir.”

B) Ahlâkın Kaynağı

- ➔ Din dışı ahlâk teorilerinde ahlâkın yahut ahlâkî ödevlerin kaynağının akıl, vicdan veya toplum olduğu yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmüş, ciddi tartışmalar yapılmıştır. İslâm dini de gerek birey gerekse toplum olarak insana ve onun akıl, vicdan gibi mânevî kapasitelerine büyük değer vermiştir.

C) Ahlâkın Gayesi

- ➔ Din dışı ahlâk görüşleri ahlâk için genellikle dünyevî gayelerden söz etmişler ve bedensel haz, ruhsal haz, kişisel veya toplumsal yarar yahut mutluluk gibi farklı gayeler göstermişler; ünlü Alman filozofu Kant ise bütün bu görüşleri reddederek, ahlâkın kendi dışında, diğer bir deyişle iyi veya ödevden başka bir amacının olamayacağını savunmuştur.

HİKMET

- ➔ “Bütün özel bilgi alanlarını kuşatan doğru, yararlı, kapsamlı ve derin bilgi; ilâhî gerçekleri, özellikle Kur’an’ın yüksek anlamını kavramaktan doğan bilgi; İslâm dininin ilkelerine inanmak ve bunlara uygun yaşamakla gerçekleşen üstün hayat tarzı, Hz. Peygamber’in müslümanlar için doğru bilgi ve erdemli yaşayış kaynağı olma değeri taşıyan sünneti” gibi anlamlarda kullanılan hikmet kavramı Kur’ân-ı Kerim’de, “çok hayır” diye nitelenir; on bir âyette “kitap” ile birlikte kullanılarak hikmetin, “ilâhî kitaplar” veya “bu kitaplarda vahyedilen derin bilgiler” anlamı taşıdığına işaret edilir.
- ➔ Hikmet, insanı öteki canlılardan ayıran düşünme veya bilme gücünün meyvesidir. Bu sebeple İslâm kültüründe düşünür karşılığında “hakîm” kelimesi kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de ve diğer İslâmî kaynaklarda ilim, mârifet veya irfan, fikir (fikr), tefkir, tefekkür, tedebbür, taakkul, nazar, re’y, zikir, itibar gibi çok çeşitli kelimelerle insan için düşünme faaliyetinin önemi vurgulanmış; insanın ancak bu şekildeki düşünce zenginliği ile insanlık değerini koruyup geliştireceğine işaret edilmiştir.

İFFET

- ➔ “İnsanın arzularını, tutkularını aklının ve inancının kontrolünde tutarak, Allah ve insanlar nezdinde kendisini küçük düşürecek davranışlardan sakınmasını sağlayan bir erdem” anlamındaki iffet kavramının Kur’ân-ı Kerim’de, “haya, vakar, kişinin kendi şahsiyet ve onurunu koruması” şeklinde yorumlanabilecek bir konumda kullanıldığı görülmektedir (el-Bakara 2/273). Diğer bazı âyetlerde ise “insanın, kendisine ait olmayan bir mala el uzatmaması” (en-Nisâ 4/6), “edepli ve hayalî olması” (en-Nûr 24/33, 60) anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber de iffetli müslümanlardan övgüyle söz etmiştir (meselâ bk. Buhârî, “Tefsîr”, 9; “Ahkâm”, 16).

DOĞRULUK VE DÜRÜSTLÜK

İslâmî kaynaklarda doğruluk ve dürüstlük çok çeşitli kelimelerle ifade edilmekte olup bunların başında sıdk ve istikamet kavramları gelir.

TEVAZU

Tevazu, “insanlara karşı alçak gönüllü olma, kibirlenip böbürlenmekten sakınma” anlamına gelen bir ahlâk terimidir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın iyi kullarından söz eden bir âyette en başta tevazu erdemine işaret edilerek, “Onlar yeryüzünde tevazu içinde yürürler” (el-Furkan 25/63) buyurulmuştur.

B) AİLEDE AHLÂKÎ GÖREVLER

➤ AİLENİN ÖNEMİ

- ➔ Diğer canlılardan farklı olarak insanlar tarih boyunca cinsel ihtiyaçlarını, bilinçli ve amaçlı olarak kurdukları aile düzeni ve disiplini içinde karşılayagelmışlerdir. Nisâ sûresinin ilk âyetinde de işaret buyurulduğu üzere bu kurumun başta gelen amacı, sağlıklı nesiller yetiştirmek suretiyle insan soyunun devamına katkıda bulunmaktır. Hz. Peygamber de bu hususa vurgu yapmıştır (İbn Mâce, “Nikâh”, 1).

➤ TOPLUMSAL BARIŞ VE UZLAŞMA

- ➔ İslâmî kaynaklarda toplumsal barış, uzlaşma ve kaynaşmayı ifade eden kavramlar arasında en yaygın kullanılanı ülfet kelimesidir. Özellikle Câhiliye kabileciliği ve asabiyet duygusunun tahribatıyla büyük bir parçalanma ve nefret döneminden sonra İslâm toplumu için barış, uzlaşma ve kaynaşma özel bir önem kazanmış; âyet ve hadislerde gerek ülfet ve bundan türetilmiş kelimelerle, gerekse aynı veya yakın anlamlarda kullanılan sulh, ıslah gibi başka kelimelerle müslümanlar arasında barış ve kardeşliğe dayalı güçlü bağlar kurulması amaçlanmıştır.

- ➔ **Tokalaşma :** Kaynaklarda genellikle musâfaha kelimesiyle ifade edilen tokalaşma Hz. Peygamber’in sünnetinde de yer alan İslâmî bir muâşeret kuralıdır. Bu kelimenin kökü olan “safh” kelimesinin âyetlerde “hoşgörülü ve affedici olma” anlamlarında geçtiğini dikkate alarak (meselâ bk. el-Bakara 2/109; el-Hicr 15/85; ez-Zuhuf 43/79), tokalaşmanın da bir kimsenin, elini sıkıldığı insana karşı hoşgörüsünü, affediciliğini ve sevgisini simgeleyen bir davranış olarak değerlendirmek gerekmektedir.

- ✓ **Müdârâ:** “İlişkilerin kötüye gitmesini önlemek maksadıyla, huzursuzluk çıkarıp zarar verecek insanlar karşısında durumu idare edip vaziyeti kurtarma” anlamına gelen ahlâkî bir erdem olan müdârâ, Hz. Peygam ber’in toplumsal barışı gerçekleştirmek ve bazı zorbalarm zararlarını önlemek üzere başvurduğu bir sünnetidir. Müdârânın çığırından çıkarılarak riyakârlık noktasına götürülmesine ise İslâm ahlâkında müdâhene denmiş ve bunun bir rezilet (erdemsizlik) olduğu bildirilmiştir.

D) İŞ VE TİCARETLE İLGİLİ GÖREV VE SORUMLULUKLAR

A) Çalışma, Üretim Ve Kazanmanın Önemi

- ✓ Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın geceyi istirahat, gündüzü de geçim temini için yarattığı (el-Kasas 28/73), kural olarak insan için çalışıp çabalamaktan başka bir kazanç ve başarı yolu olmadığı (en-Necm 53/39) belirtilmiştir. A'râf sûresinde (7/32) dünya nimetleri için "Allah'ın ziyneti" ve "güzel rızıklar" denilmiştir;
- ❖ Cum'a sûresinde de (62/9) müslümanlara, yeryüzüne dağılarak bu güzel rızıklardan kazanıp yararlanmaları öğütlenmiştir. "Hiçbir kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir" (Buhârî, "Büyü", 15) buyuran İslâm Peygamber'i, dağdan odun toplama olsa bile, bir iş tutmanın başkalarına el avuç açmaktan daha iyi olduğunu söylemiştir (Buhârî, "Zekât", 50).

C) Harcama Ve Tüketimle İlgili Görevler

- ✓ Her ekonomik sistem gibi İslâmiyet de mal sahibinin, kendi malını yönetmek ve kullanmak hususunda bazı hukukî ve ahlâkî kayıtlar getirmiş olup bunların başlıcaları şöylece sıralanabilir:

1. Toplumun zararına tüketim ve harcamalarda bulunmamak.

2. Lüks ve ihtişam için harcama yapmamak.

İktisatçıların tüketim maddelerini bu şekilde üçlü ayırımı, İslâmî literatürde değer ve yararların zarûrî, hâcî ve tahsînî şeklinde üçe ayrılmasını hatırlatmaktadır.

- ❖ **Zarûrî (Zarûriyyât)** : Din, akıl, can, mal ve nesil (ırz) dinî hükümlerin ana gayesini, fert ve toplumların varlıklarını koruyabilmesi için kaçınılmaz olan değerleri temsil eder.
- ❖ **Hâcî (Hâciyyât)** : İnsanların yaşantılarını kolaylık içinde ve sıkıntıya düşmeden sürdürebilmek için muhtaç oldukları şeyler demektir.
- ❖ **Tahsînî (Tahsîniyyât veya Kemâliyyât)**: Üstün ahlâka, güzel âdetlere ve olgun insan olmanın gereklerine uygun düşen her türlü durum ve davranışı içine alır.

* Yukarıda sözü edilen üçlü ayırımdaki, "rahatlık ve kolaylık sağlayıcı maddeler" İslâm bilginlerinin adlandırmasıyla hâciyyât ve tahsîniyyât gruplarında yer alan harcamalardır. Dinde lüks ve israf haram kılındığı için, bu tür harcamalar İslâm bilginlerinin bu gruplandırmasında yer almaz.

3. İsrâf etmemek.

4. İnfak ve cömertlik yapmak.

- ❖ **İnfak**: İnfak kelimesi nafaka ile aynı köktendir ve en geniş mânası ile "muhtaç durumda olanların nafakalarını temin etmek" anlamına

gelir. Sözlükte "bitirmek, yok etmek; yoksul düşmek; malı veya parayı elden çıkarmak" anlamlarına gelen infâk, dinî bir terim olarak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla kişinin kendi servetinden harcamada bulunması, ihtiyaç sahiplerine aynî ve nakdî yardım etmesi demektir. Bu yönüyle infâk, hem farz olan zekatı hem de gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içerir.

E) SİYASETLE İLGİLİ GÖREV VE SORUMLULUKLAR

A) İslâm Düşüncesinde Siyasetin Önemi

- ➔ İslâm dininin en belirgin ve temel niteliklerinden biri hem dünya hem âhiret dini oluşudur. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber Medine'ye hicret eder etmez, yalnız dar anlamda bir din önderi değil, aynı zamanda siyasî bir lider olarak davranmış; din faaliyetleri yanında toplumsal ve siyasî işlerin düzenlenmesi ve yönlendirilmesi işini de üzerine almış;

1. Önce siyaset doğal ve toplumsal zorunluluğun bir sonucudur.

2. Siyaset, dinî hayatın sağlıklı yürütülmesi için de gereklidir.

B) Yöneticinin Bazı Nitelikleri Ve Görevleri

1. Ehliyet ve Liyakat

- ➔ Buhârî, "İlim", 13; "İmâre", 170) buyurmuştur. Bu hadiste "iş" anlamına gelen emr kelimesi, öncelikle devlet işi yani idarî ve siyasî görev olarak düşünülmüştür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de devlet adamları için "ülü'l-emr" (iş başında olanlar) ifadesi kullanılmıştır (en-Nisâ 4/59). Yukarıdaki hadis, siyasette ehliyetin önemini açık bir şekilde göstermektedir. Bu sebeple İslâm bilginleri, eserlerinde siyasî ve idarî görevlere getirilecek kişilerde aranması gereken niteliklere geniş yer vermişlerdir.

2. Adalet ve Dürüstlük

- ➔ Sa'd sûresinin 26-28. âyetlerinden çıkan sonuca göre müttaki (takvâ sahibi) bir yönetici, yönetimini adalet ve hakkaniyet ölçülerine göre sürdürür; hüküm ve kararlarında keyfî arzularına uyup Allah'ın tayin ettiği ölçülerden sapmaz. Takvâ sahibi yönetici inançlı kişidir ve kendisi için olduğu gibi halkı için de en iyi, en yararlı olan işleri yapar. Fâcir (kendisi günahlarla kirlenmiş) yönetici ise kötü arzularına uyup Allah yolundan sapmıştır; o, yönetimiyle ülkeyi bozup tahrip eder.

❖ Fârâbî'nin ifadesiyle, “Toplum sevgiyle kaynaşır, adaletle yaşar.”

C) Yönetilenlerin Görev Ve Sorumlulukları

1. Siyasî Otoriteye Saygı

➔ Ehl-i sünnet anlayışına göre devlet başkanı günahkâr da (fâsık) olsa ona itaat etmek gerekir. Bir Ehl-i sünnet bilgini olan Gazzâlî, “Zalim de olsalar devlet adamlarına hakaret etmek doğru değildir” der ve buna gerekçe olarak Amr b. Âs'ın, “Ehliyetsiz olsa bile bir hükümdarın varlığı, anarşinin sürüp gitmesinden daha hayırlıdır” sözünü hatırlatır (İhyâ, IV, 85).

❖ **İmam Mâverdî:** el-Ahkâmü's-sultâniyye, Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn

2. Toplumun Haksız Yönetime Karşı Tavır Alması

➔ Hz. Peygamber'in yukarıda işaret edilen uyarılarını da dikkate alan İslâm bilginleri, devlet ve siyaset adamlarını adalet ve hakkaniyete çağırmayı, buna imkân bulanların önemli görevleri arasında göstermişler; bunu İslâm'da büyük yeri olan emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker (iyiliği emredip kötülüğe karşı çıkma) ilkesinin bir gereği olarak görmüşler ve bu görevi kendileri de yerine getirmişler; hatta bu konuda “Nasîhatü'l-mülûk, edebü'l-mülûk, âdâbü'l-vüzerâ, pendnâme, nasihatnâme” gibi isimler altında kitaplar yazmışlar, zaman zaman devlet adamlarına uyarı mektupları göndermişlerdir.

➔ Bu aktif uyarı görevi öncelikle ilim adamlarına düşer. Bunun yanında İslâm bilginleri, eserlerinde halka da meşruiyet zemininde haksızlıklara karşı koymayı öğütlemişlerdir. İslâmî literatürde “emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker” konusu işlenirken devlet ve siyaset adamlarının haksız ve adaletsiz uygulamalarına engel olma konusuna da geniş yer verildiği görülür. Daha çok yapıcı ve barışçı bir karşı koyuş olarak nitelenebilecek bu faaliyetler, haksızlık yapan devlet ve siyaset adamlarını yeni haksızlıklara ve karışıklıklara meydan vermeyecek biçimde- yazılı ve sözlü olarak uyarmak, protesto etmek, onlarla ilgi kurmamak, onları ziyaret etmemek, hediyelerini kabul etmemek, onlardan maaş almamak, iktidarlarının son bulması için dua etmek gibi yolların izlenmesi şeklinde açıklanmıştır.

V. HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEK AHLÂKI ve ŞAHSİYETİ

- ➔ Kuşkusuz hem ferdi hem de sosyal bakımdan İslâm'ın ideal ve örnek insanı Hz. Muhammed'dir.
  - ❖ Onun ahlâkı ve şahsiyeti hakkında en önemli kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Çünkü Hz. Âişe'nin belirttiği gibi (Müslim, "Müsâfirin", 139) "Onun ahlâkı Kur'an'dır." Hadis külliyyatıyla siyer, şemâil ve hilye kitapları Hz. Peygamber'in hayatını, bedeni özelliklerini ve ahlâkî kişiliğini anlatan hadis ve haberleri ihtiva eder.
- ➔ En mükemmel insanın hayatında bile iyilik-kötülük mücadelesinin bittiği bir son nokta yoktur. O sebeptendir ki, kendisine "Yaşlandınız, yâ Resûlellah!" denildiğinde o, "Beni Hûd ve Şûrâ sûreleri yaşlandırdı" (Tirmizî, "Tefsîr", 56, 6) buyurmuşlardır. Çünkü her iki sûrede de, "Sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol!" (Hûd 11/112; eşŞûrâ 42/15) denilmektedir.
- ➔ Hz. Muhammed, Allah tarafından ebedî risâletle görevlendirilmiş olmak bakımından en büyük şeref ve imtiyaza mazhar olmuştur. Bunun yanında o hem bir insan ve kul olarak hem de kendi deyimiyle "ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderilmiş" bir rehber olarak bütün ömrünü erdemli yaşamaya adanmış olmak bakımından da en seçkin insandır ve bu yüzden "üsve-i hasene" (güzel örnek)dir.
- ➔ Zümer sûresinin 12. âyetinde ona verilen bir tâlimat olan, "Ben müslümanların ilki olmakla emrolundum" şeklindeki ifade, onun ahlâk ve fazilette de öncü ve örnek olmasını gerektirir. Bu sebeptendir ki, Kur'ân-ı Kerîm'deki pek çok emir ve yasak doğrudan ona hitap eder.

YAZARLAR VE ESERLERİ

- Abdullah b. Mübârek: Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik
  - Ahmed b. Hanbel: ez-Zühd
  - Buhârî: el-Edebü'l-müfred
- İbn Hibbân el-Büstî: Ravzatü'l-ukalâ' ve nüzhetü'l-fuzalâ
- İbn Hazm: el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâti'n-nüfûs
  - Ebû Nasr et-Tabersî: Mekârimü'l-ahlâk
  - Râğıb elİsfahânî: ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî
  - Mâverdî: Edebü'ddünyâ ve'd-dîn

➤ Gazzâlî: Íhyâü ulûmi'd-dîn